

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач:

Институт за политичке студије
Адреса: Светозара Марковића 36, Београд
Телефон: 011/3349203, 011/3349204, 011/3349205
E-mail: pnb@ips.ac.rs

За издавача

др Живојин Ђурић, научни саветник

ISSN 2334-959X UDK 351.862/.863(497.11)
DOI: 10.22182/pnb.2012021

Vol. 20 Број 1/2021.

Часопис излази два пута годишње.

Главни и одговорни уредник

проф. др Радослав Гађиновић, научни саветник

Редакција часописа

Дејана Вукасовић	Владан Петров
Драгана Коларић	Ивана Бодрожић
Зоран Драгишић	Љубиша Деспотовић
Марија Ђорић	Aurel Gabriel Serban
Eugen Strautiu	

Савет годишњака

Сима Аврамовић	Радован Радиновић
Миле Бјелајац	Дарко Танасковић
Миленко Целетовић	

Чланови савета из иностранства

Wang Shiquan	Бојан Добовшек
Снежана Никодиновска – Стефановска	

Секретар редакције

Дејан Бурсаћ

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Слог и штампа

Бирограф комп, Земун

Тираж: 50

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник 7-11

Владан Станковић

ВЛАДАВИНА ПРАВА И ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ
У СТРАТЕГИЈИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ 9-20

Љубиша Деспотовић и Вања Глишин

ГЕОПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
И СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ..... 21-35

Зоран Драгишић

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
И ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА СРБИЈЕ..... 37-54

Милован Суботић

(НЕ)ДОСТИЖНОСТ ОДРЕЂЕНИХ НАЦИОНАЛНИХ
ИНТЕРЕСА ПРОКЛАМОВАНИХ СТРАТЕГИЈОМ
НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ..... 55-73

Невена Станковић

КОНЦЕПТ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ У СТРАТЕГИЈИ
НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ИЗ 2019. ГОДИНЕ –
КОРАК УНАЗАД..... 75-109

Горан Милошевић и Љубомир Стајић

НАЧЕЛА ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ 111-125

Зоран Јевтовић и Предраг Бајић

КОМУНИКАЦИОНИ СУВЕРЕНИТЕТ СРБИЈЕ
И НОВИ ИНСТРУМЕНТИ МЕКЕ МОЋИ..... 127-147

Жарко Ђ. Бјелајац и Александар М. Филиповић

РЕЛЕВАНТНОСТ МЕДИЈА У ФУНКЦИЈИ
РЕАФИРМАЦИЈЕ БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ
У ПОЛИТИЦИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ..... 149-165

Душан Пророковић

ПОЛИТИЧКИ ВЕКТОР СОЦИЈАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ
ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ 167-179

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword 7-11

Vladan Stanković

RULE OF LAW AND ECONOMIC DEVELOPMENT
IN THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF SERBIA 9-20

Ljubiša Despotović and Vanja Glišin

GEOPOLITICAL IDENTITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA
AND STRATEGY OF NATIONAL SECURITY 21-35

Zoran Dragišić

NATIONAL SECURITY STRATEGY AND SERBIAN
GRAND STRATEGY 37-54

Milovan Subotić

(UN)ATTAINABILITY OF CERTAIN NATIONAL INTERESTS
PROCLAIMED IN THE NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF SERBIA 55-73

Nevena Stanković

THE HUMAN SECURITY CONCEPT IN THE NATIONAL
SECURITY STRATEGY 2019 – A STEP-BACK 75-109

Goran Milošević and Ljubomir Stajić

PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY 111-125

Zoran Jevtović and Predrag Bajić

COMMUNICATION SOVEREIGNTY OF SERBIA
AND NEW INSTRUMENTS OF SOFT POWER..... 127-147

Žarko Đ. Bjelajac and Aleksandar M. Filipović

RELEVANCE OF MEDIA IN THE FUNCTION OF
REAFFIRMATION OF SECURITY CULTURE
IN NATIONAL SECURITY POLICY..... 149-165

Dušan Proroković

POLITICAL VECTOR OF THE SOCIAL DIMENSION OF
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SERBIA 167-179

УВОДНИК

Поштовани читаоци,

Часопис Политика националне безбедности у броју 1/2021 доноси тематско издање посвећено Стратегији националне безбедности Републике Србије – најважнијем стратешком документу јавне политике одбране и безбедности, која је темељ очувања и опстанка сваке модерне државе. Важност овог документа је немерљива и управо због тога је Редакција часописа одлучила да се у овом броју обратимо Стратегији са дистанце од две године од доношења унапређеног документа. Подсетимо, прва оваква стратегија је усвојена 2009. године, а деценију касније политички, друштвени, економски, геополитички и наравно безбедносни оквир се значајно изменио, пре свега под утицајем светске економске кризе, политичких ломова, промене спољнополитичких циљева и утицаја, промене домаћих и спољних актера, али и најважније, промене претњи и изазова, од којих је мигрантска криза била можда и највећи непредвиђени изазов безбедности европских држава у другој деценији двадесет првог века.

У последње две године, од доношења нове стратегије, оквир је додатно промењен. Са пандемијом, затварањима граница, падом економске активности и новим нестабилностима и конфликтним односима не само између држава, већ и недржавних актера, растом популизма, растом утицаја нових технологија, хибридном ратовањем, али и другачијим регионалним контекстом подстакнутим како променама парадигми главних играча у региону, тако и локалним дешавањима у балканским државама.

Овај број часописа доноси укупно девет радова високе аналитичке, али и прескриптивне вредности, будући да је циљ нашег часописа да увек буде критички ангажован и допринесе не само јавној дебати и информисаности, већ и одлучиоцима у политичком и безбедносном систему у формирању ставова и доношењу одлука,

доприносећи тако свеукупно већој безбедности Републике Србије. Посебно истичемо чињеницу да су аутори пришли проблематици Стратегије националне безбедности са више аспеката, не држећи се само парадигме о војној безбедности и класичним изазовима, већ указујући на економске и геополитичке аспекте, на концепт људске безбедности, медијско-комуникационе и социјалне изазове, што је у складу и са мултидисциплинарном оријентацијом нашег часописа.

Редакција часописа

Владан Станковић*

Институт за политичке студије, Београд

ВЛАДАВИНА ПРАВА И ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ У СТРАТЕГИЈИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ**

Сажетак

Предмет истраживања овог научног рада ограничава се на анализу владавине права и економског развоја, као институционализованих политичких форми, у Стратегији националне безбедности Републике Србије (у даљем тексту: Стратегија). Аутор полази од Опште претпоставке да Стратегија владавину права и економски развој сагледава као значајна помоћна средства у дефинисању и изградњи друштвене стабилности и безбедности Републике Србије. Стога се пред аутора поставља циљ који оправдава везу између инструмената владавине права и безбедности, и потврђује међузависност економског развоја као стимулатора друштвене стабилности и безбедности државе. У ту сврху аутор је одабрао метод анализе садржаја како би проанализирао и истумачио полазни документ, да би потом употребом и других метода попут: аналитичког приступа и синтетичког логичког метода генерализације, метода посматрања, упоредног приступа, статистичке обраде података... довео у везу полазне основе Стратегије са темељним принципима владавине права и економског развоја. Добијени резултати треба да: осветле гледишта Стратегије о политичким феноменима владавине права и економског развоја, да направе критички осврт на прокламовани текст у овој материји, и да понуде мере за евентуалну допуну текста и његово побољшање. Без владавине права и економског развоја нема ни стабилног и просперитетног друштва, па је друштвена оправданост оваквог истраживачког подухвата неупитна.

Кључне речи: *владавина права, економски развој, друштво, стабилност, политика националне безбедности, европске интеграције*

* Контакт: stvlada@sbb.rs

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Сваки званични, службени документ полази од извесних претпоставки које дефинишу темељне вредности као полазне основе материје коју регулише. У стратегијама као полазним документима, *par excellence*, ове полазне основе (уобличене у темељне вредности) имају посебну важност, значај и домашај. Тако је и *Стратегија националне безбедности Републике Србије* (у даљем тексту: *Стратегија*), усвојена у Народној скупштини 2019. године (Службени гласник РС, број 94 од 27. децембра 2019), предвидела, између осталог, две значајне темељне вредности на којима треба да почива стабилност Републике Србије: као простора и земље, као друштва, и као државе. Ове две темељне вредности су дефинисане и као полазни основ читаве стратегије за остваривање националне безбедности. Уколико се изузму тзв. „елементи тврде моћи“ (који подразумевају репресивни апарат силе и њене институције) *владавина права* и *економски развој* представљају оне базичне принципе тзв. „меке моћи“ који омогућавају амбијент друштвене стабилности, хомогенизују заједницу на принципима страха од санкције и подстицајних интереса, и допринесу хармонизацији друштвених односа, а тиме и јачању безбедносних капацитета Републике Србије. Уврштавање владавине права и економског развоја, као темељних вредности и полазних основа Стратегије националне безбедности Републике Србије, посебно добија на тежини ако се зна да: „Стратегија националне безбедности представља полазну основу за израду других стратешких и доктринарних докумената, докумената јавних политика и нормативно-правних аката у свим областима друштвеног живота и функционисања државних органа и институција, ради очувања и заштите безбедности грађана, друштва и државе“ (Стратегија 2019). Ради се о покушају да се кроз један безбедносни документ инкорпорирају полазне основе из „кровног документа“ (Стратегије) у друге документе јавних политика и нормативно-правних аката Републике Србије. Ова својеврсна нормативна „сикјуритизација друштва“ замишљена је кроз један специфичан, безбедносно-интегритички, приступ (Стојковић 2014, 62). Она је полазна основа за дефинисање јавних политика „на нижим нивоима“. Замисао је да средиште политике представља Политика националне безбедности, а да се све друге политике изводе из ове основне политике.

ВЛАДАВИНА ПРАВА КАО ТЕМЕЉНА ВРЕДНОСТ СТРАТЕГИЈЕ

Стратегија значајну пажњу посвећује владавини права. Поштовање законитости једна је од основних вредности савремених

друштва. Институционализација понашања и деловања кроз процес правног обвезивања појединаца и друштвених група, зауздавањем друштвене моћи кроз спречавање злоупотреба, представља основ функционисања у савременом цивилизованом свету. Управо на основу ових полазишта, већ у уводном делу, Стратегија наглашава: „Стратегија националне безбедности у потпуности одражава приврженост Републике Србије општим цивилизацијским и моралним вредностима, поштовању своје државотворне традиције, владавини права, социјалној правди, демократији, људским и мањинским правима и слободама, економском напретку, кооперативној безбедности и свестраној међународној сарадњи“ (Стратегија 2019).

Занимљиво је да Стратегија владавину права посматра, пре свега, као „јачање унутрашње стабилности и безбедности земље“, али и као: „јачање међународне позиције, унапређење политике сарадње и јачања мера поверења у региону“ (Стратегија 2019). Тако се владавина права и „даљи развој демократије и демократских институција“ сагледавају пре свега као: „једна од основних претпоставки очувања унутрашње стабилности и безбедности Републике Србије и њених грађана“ (Стратегија 2019). Истакнута формулација користи се као „мисао водила“ у свим деловима Стратегије где се помиње: владавина права, уставност и законитост, правна држава и слично. Код опредељености ка „Заштита људских и мањинских права и слобода грађана“ наилазимо на готово идентичну формулацију. Ова врста заштите, такође: „представља основ за унутрашњу стабилност и безбедност Републике Србије и њених грађана“ (Стратегија 2019).

Сем што је владавина права наглашена као „општа цивилизацијска и морална вредност“ (Стратегија 2019) она се означава и као: „заједничка европска вредност“ (Стратегија 2019). Управо у делу који се бави интегративним процесима у Европску унију, Стратегија наглашава: „У том процесу ускладиће своје прописе са правним тековинама Европске уније и спровести потребне реформе у складу са утврђеним националним стратегијама и акционим плановима донетим на основу усклађених закона, а ради достизања високог степена демократизације друштва и отворене тржишне економије“ (Стратегија 2019). Стратегија даље декларативно наглашава: „У тим процесима наставиће се сарадња са свим релевантним друштвеним субјектима, грађанима и организацијама цивилног друштва, а јавност ће бити обавештавана о планираним и преузетим реформским активностима“ (Стратегија 2019). Из наведеног се може закључити да Европске интеграције играју

снажну улогу у имплементацији владавине права у друштвени, политички и правни простор Републике Србије (Stojanović-Gajić i Maravić, 2019, 154). Поглавља 23 и 24, која се тичу владавине права и реформи правосудног система, (Мишчевић 2017, 11) вероватно су условила да се тако дефинисана опредељеност нађе и у Стратегији националне безбедности, и да се владавина права подцрта као један од полазних основа Стратегије, који остварује стабилност друштва и унутрашњу социјалну кохезију.

Када је реч о имплементацији владавине права Стратегија се определила ка једном више декларативном, уопштеном приступу материји, без подробнијег залажења у начине остваривања овог фундаменталног начела. Тако се у Стратегији наводи опредељеност опште формулације: „Република Србија наставиће да унапређује законодавне и институционалне оквире за остваривање слободе изражавања, плуралистичког начина информисања и подизања нивоа објективности медијског извештавања“ (Стратегија 2019). Не каже се: ни које, ни колике „институционалне оквире за остваривање...“ Ова формулације остаје, дакле, на начелном нивоу.

Истовремено остају недоречене и формулације које предвиђају имплементације у погледу рада темељних политичких институција државе које почивају на уставном начелу поделе власти. У том смислу Стратегија само наводи: „(...) повећаће се ефикасност и транспарентност у раду законодавне, извршне и судске власти“ (Стратегија 2019). Не каже се ни како, ни на које начине? Јачање професионалне етике и превентивног антикорупцијског деловања (Стојановић и Павловић 2014, 203) Стратегија сагледава утилитарно и опортунистички: кроз унапређење поверења грађана „у државне институције и степен њихове демократске изграђености“ (Стратегија 2019). У погледу „повећања ефикасности рада судова, јавног тужилаштва и служби безбедности“ Стратегија решење владавине права, јачања правне државе и институција сагледава тек кроз „унапређење процедуре рада“ (Стратегија 2019). Реформе у области правосуђа и основних људских права, (Стојковић 2014, 28) те политичког и економског система (у складу са позитивним правом и стандардима Европске уније) сагледавају се кроз „испуњавање договорених и преузетих обавеза у оквиру приступних преговора за чланство у Европској унији“ (Стратегија 2019).

Са тим у вези исказује се опредељеност да Република Србија настави приступне преговоре и предузме „све потребне мере ради стварања услова за отварање и успешно затварање свих преговарачких поглавља“ (Стратегија 2019). Разлоге оваквог поступања ваља тражити у опредељености државних органа Републике Ср-

бије да валоризују и остваре безбедносну политику која би Републику Србију учинила „поузданим партнером у међународним односима и значајним чиниоцем регионалне безбедносне сарадње“ (Стратегија 2019). С тим у вези Стратегија јасно ставља до знања да је владавина права од велике важности за признавање Србије у међународним односима као равноправног и пуноправног чиниоца и актера, те да је један од важних критеријума: „(...) решавања конфликтних стања мирним путем и перспектива развоја политике сарадње и споразумевања на глобалном и регионалном нивоу.“ (Стратегија 2019)

ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ КАО ТЕМЕЉНА ВРЕДНОСТ СТРАТЕГИЈЕ

Стратегија јасно у средиште своје регулације смешта добробит грађана Републике Србије преко формулације: „побољшање квалитета живота“, али одмах у наставку текста ову друштвену вредност везује за економски развој, као новостворену вредност која унапређује животни стандард.¹ Стратегија напомиње: „*Економски развој и укупни просперитет обезбеђује побољшање квалитета живота* грађана и извесну перспективу будућим генерацијама. Тим националним интересом обезбеђује се унапређење животног стандарда, отпорности и прилагодљивости привреде, рационалан и одговоран однос према природним богатствима и животној средини, равномеран регионални развој, унапређење образовања, научног и технолошког развоја, те укупне безбедности државе и грађана. На тај начин умањиће се социјално раслојавање друштва и економске разлике у односу на развијене државе и унапредити економска и енергетска безбедност Републике Србије“ (Стратегија 2019). Нема сумње да Стратегија у економском развоју види један од основних инструмената остваривања друштвене стабилности и безбедности Републике Србије, и циљ који треба подупирати (Милосављевић 2016, 119). Начин на који Стратегија сагледава политику економског и друштвеног развоја своди се, дакле, на: прилагодљивост привреде која конкурентношћу остварује еластичност на глобализованом и глобалном тржишту понуде и тражње, одрживи развој кроз рационално пословање и уштеде природних ресурса, политику равномерног регионалног развоја кроз диверсификацију економских капацитета, улагања у научна

1) Квалитет живота је циљ, а економски развој средство остварења Стратегије. „*Побољшање животног стандарда грађана* један је од основних циљева економског развоја Републике Србије.“ (Стратегија националне безбедности Републике Србије. *Службени гласник РС*, број 94. од 27. децембра 2019)

и технолошка знања и високообразовне вештине конкурентне на светском тржишту рада... Овакво схватање економског развоја националну привреду смешта у локалну перспективу допринносиоца глобализованог и глобалног тржишта алоцираног капитала како би се обезбедио регионални мир и остварила глобална безбедност.² Стога се у Стратегији износе очекивања да: регионалне иницијативе и процеси „могу довести до конкретних резултата у регионално приоритетно важним областима развоја и повезивања“ (Стратегија 2019) као што је економија. Међу регионалним иницијативама посебно су споменуте: „Берлински процес“ и ЦЕФТА.

Економски напредак требало би да доведе до смањења стопе незапослености и до умањења одлива младих и образованих становника. У ту сврху економски развој се своди на: политику форсирања предузетништва (кредитним подстицајима за оснивање тзв. „Малих и Средњих предузећа“ домаћих држављана), подстицање тзв. *Страних директних инвестиција* у поступку давања бесповратних финансијских средстава по новоотвореном радном месту на територији Републике Србије, поједностављивање административних и правосудних процедура, обезбеђивање менторске подршке и слично.

За разлику од владавине права, Стратегија у погледу економског развоја нуди извесне оперативне смернице, које назива „економским реформама“. Оне подразумевају трансформацију привредног амбијента у процесу реструктурирања привреде јачањем и диверсификацијом извора економског раста. Посебан акценат се ставља на одржање макроекономске стабилности у финансијском сектору (тзв. политика макроекономске стабилности)³ и побољшању конкурентности привреде. Стратегија исказује очекивања да ће инвестиције у инфраструктуру подстаћи инострана и домаћа улагања у развој привреде и тако повећати извоз роба и услуга. Равномеран регионални развој и ревитализација села треба да теку упоредо са овим развојним програмима. У сврху остваривања овакве политике Стратегија предлаже комуникацију и сарадњу са међународним финансијским институцијама од којих се очекује подршка, савети и финансијска потпора за реализацију

2) Стратегија овакво гледиште и не крије, па наводи: „С обзиром на растући број свеобухватних уговора о слободној трговини и кретању капитала, очекује се да ће јачање економске међузависности наставити да резултира ограничавањем надлежности националних држава“. (Стратегија националне безбедности Републике Србије. *Службени гласник РС*, број 94. од 27. децембра 2019)

3) Ова, у основи минималистичка, економска политика почива на стабилизационом монетаризму, и заснована је на: „smanjenju agregatne tražnje, uravnoteženju platnog bilansa zemlje i uspostavljanju ravnotežnog deviznog kursa...“ (Jakšić, Dimitrijević, Fabris i Prašević 2001, 94).

подухвата (ММФ, Светска банка, Европска банка за обнову и развој). Коначно, мада не и најмање важно, Стратегија се залаже за регионалне и глобалне енергетске интеграције, како би се смањила енергетска зависности и остварила „одржива цена електричне енергије“ (Стратегија 2019), што је еуфемизам за слободно формирање цене електричне енергије (и њено почетно повећање) на тржишту понуде и тражње.

НАЛАЗ СТАЊА

Да бисмо разсветлили право стање односа *Стратегије* према *владавини права и економском развоју* неопходно је да кроз налаз стања сагледамо: а) *Објективни пресек односа Стратегије* према *владавини права и економском развоју*; б) *Оцену стања* на основу ситуације и позиције.

ОБЈЕКТИВНО: *Владавина права* је у духу Стратегије, пре свега, питање стабилности земље. Правни систем омогућава социјалну кохезију двојачко: претњом од санкција и/или интересним повезивањем. (Станковић, 2018) Творци Стратегије усвојили су *утилитаристички* концепт друштвених односа који се заснива на голим интересима и сарадњи на обострану корист; преузевши, истовремено, *минималистички* концепт државне регулације у коме правни систем одређује и допушта оквир друштвеног деловања. *Владавина права*, дакле, служи стабилности и безбедности земље. Истовремено, *владавина права* се сагледава из угла јачања међународне позиције државе: кроз политику сарадње и јачања поверења „у регионалним размерама“. (Кнежевић 2016, 117) Кроз читав текст у Стратегији провејава идеја да је *владавина права* „заједничка европска вредност“. Европске интеграције, као један од приоритетних циљева званичне државне политике, постале су и саставни део Стратегије националне безбедности Републике Србије. Демократизација друштва, јавност, реформа у правосудју и тужилаштву, „нулта толеранција према корупцији“... вредности су које Стратегија сагледава као тек последицу усклађивања са „тековинама Европске уније“. Као што је већ истакнуто: Европске интеграције играју снажну улогу у имплементацији *владавине права*. Са друге стране, Стратегија *владавину права* дотиче тек начелно и декларативно, без удубљивања и операционализације. Стратегија крајње уопштено и начелно наводи тек неке од начина имплементације *владавине права* у државни систем кроз: правну државу, законитост и поштовање интерних процедура, те начело јавности у раду државних органа. Ипак ове формулације остају неразрађене.

У средишту Стратегије налази се побољшање квалитета живота, а политички инструмент који до побољшања доводи разматран је кроз *економски развој*. Економски напредак сагледава се у контексту глобалне економије, у коме је привредни систем Србије тек њен саставни део. Стратегија контекстуализује привреду Србије из перспективе Светског тржишта. Инструменти подвођења домаће привреде, као локална економије и саставног дела Светског тржишта, назначени су кроз: изградњу еластичне привреде која ће у сваком тренутку моћи да одговори на промене ћудљивих захтева Светског тржишта, одрживи развој који прати рационално пословање и уштеде природних ресурса, равномеран регионалан развој земље (јачање села, улагања у малу привреду на локалу, изградња инфраструктурне мреже...), улагања у научно-технолошка знања и подизање нивоа високообразовне оспособљености конкурентне у понуди радне снаге на Светском тржишту. Посебан нагласак је стављен на регионалну привредну сарадњу, међународну привредну размену и учествовање у међународним иницијативама чиме се кроз економско повезивање даје допринос светској колективној безбедности. Стратегија исказује очекивање да би овакве економске мере могле да доведу до битног смањења незапослених и да спрече одлив младих и високообразованих из земље.⁴ Како би се овако осмишљена економска политика и спровела Стратегија даје смернице да се домаћа привредна активност усмери према: „ситном предузетништву“ оснивањем тзв. „Малих и Средњих предузећа“, да се подстичу тзв. Стране директне инвестиције,⁵ поједностављују административне и судске процедуре, да се ангажује едукација и обука привредника... У погледу финансија Стратегија износи опредељење ка вођењу политике стабилности курса и уравнотеженог биланса, и исказује опредељеност ка сарадњи са међународним монетарним институцијама од којих очекује савете, инструкције и подршку. Залажући се за регионалне и глобалне енергетске интеграције, Стратегија се залаже да домаћа привреда мање зависи од иностраних енергената. Стратегија стоји на становишту да је нужно спровести диверсификацију енергетских извора

4) Србија је на десетом месту у свету „по одливу мозгова“ према истраживању лондонског часописа „Економист“ (*The Economist*) са индексом од 2,31. Испред ње су само: Хаити, Венецуела, БиХ, Хрватска, Румунија, Јемен, Молдавија, Македонија и Бенин. (https://www.instagram.com/p/B7_5SOQFrW6/?utm_source=ig_embed, од 03.02.2020)

5) Да и поред раста инвестиција из године у годину овај раст не прати обавезно и прираст бруто домаћег производа показују статистички подаци. Тако нпр. додатне инвестиције у 2010. години износиле су 112,6 ΔI; у 2011. години 114,2 ΔI; у 2012. години 131,1 ΔI, али је годишњи прираст бруто домаћег производа у 2010. години био 306, 7 ΔБДП; у 2011. години 340,4 ΔБДП; а у 2012. години свега 176,6 ΔБДП. (Подаци наведени према: Komazec 2017, 47).

(посебно оних из увоза), при чему би већа улагања морала ићи ка еколошки чистим, домаћим алтернативним изворима енергије.

ОЦЕНА СТАЊА: Стиче се утисак да је *владавина права* нешто што се прихвата као вредност која са намеће споља. За планере Стратегије она је „европска вредност“, и нешто што учвршћује међународни кредибилитет државе, и доприноси тзв. „регионалној стабилности“. Са друге стране, Стратегија се на површан и крајње начелан начин бави владавином права без детаљнијег залажења у механизме њене имплементације када су у питању: уставна подела власти, функционисање државних органа и њихов интерни рад. Занимљиво је да Стратегија ни у једној реченици не помиње реформу политичког и страначког система који би са претрпљеним изменама могао да омогући истинску „владавину права суверених појединаца“, (Гађиновић 2019, 181) остварење начела поделе власти, правну државу кроз доследно поштовање уставности и законитости снажењем институција и јачањем њених демократских капацитета. (Мијалковић 2018, 86-87). Залагање за владавину права остаје, дакле, на декларативном нивоу. (Мијалковић 2018, 88).

Економски развој сагледава се кроз опредељеност за тржишну економију засновану на ситном домаћем предузетништву („Мала и средња предузећа“), на „Страним директним инвестицијама“, на „еластичним“ привредним субјектима способним да одговоре на ћудљиве захтеве глобалних економских потреба, на улагања у научно-технолошке иновације и оспособљавање високообразовног кадра за будуће глобално тржиште. За творце Стратегије: економски развој подстиче сарадњу и укључивање привреде у регионалне и међународне оквире, а преко политике стабилности и сарадње са међународним финансијским институцијама ствара се амбијент пунктуалног развоја малих економских прираста домаће економије коју тек треба увезати у мрежу глобалне економије мултинационалних корпорација. Стратегија стоји на становишту да би се овим детаљним неолибералним мерама: остварила фридмановска „максимална запосленост“ (сходно потребама домаћег и глобалног тржишта рада), спречио одлив радне снаге и очувао постојећи својински и политички оквир односа снага рада и капитала, које диктирају међународни и домаћи стабилизациони фактори.⁶

6) Стратегија стоји на становишту неолибералне монетаристичке школе Милтона Фридмана која предвиђа да: „1) Vlada treba da bude ograničena; njena uloga mora da se svede na zaštitu unutrašnje i spoljašnje bezbednosti, zaštitu zakona, ugovora privatne svojine i konkurentskog tržišta. [...] 6) Privatni sektor je po pravilu stabilan, a vlada treba da kontroliše ponudu novca i da se u ekonomskoj politici opredeli za čvrsta pravila.“ (Jakšić, Dimitrijević, Fabris i Prašćević 2001, 53).

ПРЕДЛОГ МЕРА

Можемо закључити, на основу анализе Стратегије, да је *владавина права* разматрана тек начелно и декларативно, и то као „европска вредност“ која се мора имплементирати у процесу Европских интеграција. Са друге стране, *економски развој* посматра знатно детаљније – неолиберално: у духу подстицања малих финансијских прираста: а) домаћим предузетништвом кроз „Мала и Средња предузећа“; б) подвођењем домаће привреде под глобалне трендове Светског тржишта. Разматрани документ домаћу привреду сагледава као потпуно отворену за утицаје споља, уз битно ограничење политичких одлука у економској сфери и њихово свођење искључиво на стабилизациону монетарну политику.

Стиче се утисак како се владавина права мора спровести – мада није постављен путоказ како и где све, и како је неолиберална политика једини могући економски оквир привредног и (међу) државног деловања (Kulić 2000, 873). Оваква формулација је самоограничавајућа и већ сада контекстуално потпуно превазиђена. Стога би Стратегију националне безбедности Републике Србије, требало допунити новим мерама које се тичу *владавине права* и *економског развоја*, како би званични документ добио на релевантности:

- разрада уставног начела поделе власти
- реформа Политичког система земље
- реформа страначког система земље и доношење *Законика о политичком деловању*
- разрада инструмената који јачају независност рада државних институција
- надгледање утицаја извршне власти на рад законодавне и судске власти
- израда модела судске и тужилачке одговорности
- законско и институционално уређење медијског простора: јасна власничка структура медија, услови за добијање лиценци, обавезан простор за остваривање Општег интереса и демократизацију друштва
- политика пуне запослености

- покретање снажних политичких и државних механизма за формирање привредних субјеката у мешовитој својини
- ревитализација запостављених и девастираних производних грана привреде
- развој домаћег менаџмента у јавним предузећима
- менаџмент и задружно пословање у аграру
- јачање социјалне функције државе
- социјална функција државе кроз субвенције у образовању; пројекти у култури, туризму и слично.

ЛИТЕРАТУРА

- Гађиновић, Радослав. 2019. „Личност у изградњи безбедности друштва“. *Српска политичка мисао*, 1/2019: 171-188.
- Instagram: https://www.instagram.com/p/B7_5SOQFrW6/?utm_source=ig_embed, од 03. 02. 2020.
- Кнежевић, Милош. 2016. „Национална безбедност на темељу националних интереса: просторне димензије националне безбедности Србије“. *Политика националне безбедности*, 2/2016: 115-138.
- Jakšić Miomir, Dimitrijević Bojan, Fabris Nikola i Prašcević Aleksandra. 2001. *Savremena makroekonomska misao*. Beograd: Čigoja štampa.
- Komazec, Slobodan. 2017. *Finansijsko iscrpljivanje privrede na stranom kapitalu*. Beograd.
- Kulić, Slavko. 2000. “Концепција neoliberalizma, edukacija i egzistencija“. *Ekonomski pregled*, 51(9-10):867-894.
- Мијалковић, Саша. 2018. *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијаска академија.
- Милосављевић, Бранислав. 2016. „Економска димензија националне безбедности Републике Србије“. У *Безбедност за будућност*, ур. Ж. Иваниш, Б. Бабић и Н. Комазец, 118-124. Обреновац: Regional association for security and crisis management.
- Мишчевић, Тања. 2017. „Преговори о чланству у ЕУ – нови приступ, стари проблеми“. *Интегрална безбедност Републике Србије*. Београд: Универзитет Унион.
- Stojanović-Gajić Sonja i Maravić Dražen. 2015. „Vodič kroz EU-politike“. *Sloboda, bezbednost, pravda*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji.
- Станковић, Владан. 2018. „Друштвена кохезија и њене институције“. *Српска политичка мисао*, 4/2018: 59-76.

- Стојановић Милан и Павловић Дејан. 2014. *Економска безбедност пословања*. Београд: Школа плус.
- Стојковић, Биљана. 2014. *Безбедност као предуслов развоја*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2019. *Службени гласник РС*, број 94 од 27. децембра 2019.

Vladan Stanković

Institute for Political Studies, Belgrade

RULE OF LAW AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF SERBIA

Resume

The National Security Strategy of the Republic of Serbia views the rule of law and economic development as important contributors to social stability and preventive strengthening of state security. The rule of law was perceived as a „European value“ and the Strategy paid attention to it on a declarative level. It is seen as a „civilizational value“, but we do not encounter efforts to operationalize and implement it in the political and legal space of the state. On the other hand, economic development is contextualized according to the globalized World market Economy of needs. Economic policy has been reduced to monetary stabilization policy, entrepreneurship, economy of domestic Small and Medium enterprises, foreign direct investment...

Keywords: *rule of law, economic development, society, stability, national security policy, European integration*

* Овај рад је примљен 10. јануара 2021. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

Љубиша Деспотовић*

Институт за политичке студије, Београд

Вања Глишин

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ГЕОПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

У раду ћемо настојати да дефинишемо геополитички положај Србије и српског народа на Југоистоку Европе, његова основна обележја и сложеност. Такође, настојаћемо да што прецизније одредимо геополитички идентитет Срба, као важно национално и геополитичко обележје које на објективан начин утиче на свеукупну перцепцију њеног геополитичког одређења и спољнополитичког понашања у трусном балканском појасу. Особито ћемо се потрудити да на основу геополитичког идентитета и геополитичког положаја Србије и Срба остваримо разложну и аргументовану критику актуелног текста Стратегије националне безбедности Србије, веома важног стратегијског документа који утиче на општу перцепцију проблема националне сигурности и конкретна решења кроз питања њене безбедности.

Кључне речи: *Србија, геополитика, идентитет, стратегија, национална безбедност, велике светске силе*

ОДРЕЂЕЊЕ ГЕОПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Геополитички идентитет одређујемо као „идентификацију геополитичке самосвести и континуитета у времену и простору“ једне нације, као њене „геополитичке самосвојности“ (Степић 2019, 8), и као „релативно објективизујућег идентитетско-географског својства једне националне или верске групације, а везано за њен одређени просторни, културолошко-цивилизацијски, верско-кон-

* Контакт: despotlj@stcable.net

фесионални и политичко-државни облик егзистирања“ (Деспотовић 2019, 301). У настојању да кодирамо *геополитички идентитет* Републике Србије у савременим међународним односима, неопходно је да лоцирамо њен географски положај и физичко-географске карактеристике, дефинишемо регионални контекст, разумемо унутрашње политичка дешавања, препознамо спољнополитичке чиниоце и представимо војностратегијски положај државе.

Република Србија се налази у југоисточном делу Европа и заузима централни простор Балканског полуострва. Реч је о континенталној земљи која се простире на 88.361 км² и броји око 8.727.350 становника, према проценама за 2019. годину. Од укупне територије, аутономне територијалне заједнице Војводина и Косово и Метохија заузимају 36,6% територије, док централни део Србије заузима 63,4% територије. Србија се граничи на северу са Мађарском, на западу са Хрватском, Босном и Херцеговином и Црном Гором, на југу са Албанијом и Северном Македонијом и на истоку са Бугарском и Румунијом. До последње промене граница дошло је 2006. године након унутрашње транзиције и издвајања Црне Горе из државне заједнице Србије и Црне Горе (СЦГ). Од тада Србија нема маритимну партиципацију, због чега се сврстава у територијално закључане земље, односно *landlocked country*. Иако српске земље и српски народ у свом историјско-географском простирању имају излаз на море, услед процеса територијалног сажимања и расрбљивања¹ бивају потиснути из приобалних зона ка балканском срцу копна (*Heartland*). Дакле, српски геополитички идентитет је телурократски и резултат је историјских принудних процеса „етно-просторног потискивања из јадранског приобаља“, унијаћења, покатоличавања, монтенегринизације и сл. (Степић 2019, 10-11, 17). Осим карактеристика територијално закључане земље, истакли бисмо да Србија има острвски положај који се тиче оних земаља које су потпуно окружене државама чланицама једног савеза и тиме изоловане унутар свог територијалног простора. Србија је окружена земљама чланицама НАТО савеза услед чега се суочава са притисцима и уценама, отежано комуницира са потенцијалним партнерима и сл, а уколико дође до погоршања од-

1) Колега Миломир Степић јасно маркира начине расрбљивања Балкана током 20. и почетком 21. века, а с обзиром на то да је реч о процесу који траје, сматрамо да је важно да их у овом контексту издвојимо. Силе расрбљивања су: 1) Физичко уништавање, 2) Негативан природни прираштај, 3) Емиграционо пустошење простора, 4) Етничко конвертитство, 5) Поништавање идентитета, 6) Политичко-територијална фрагментација, 7) Интеграциона инверзија, 8) Економско слабење, 9) Идеолошко-политичко застрањивање, 10) Научно-просветна, културна и пропагандна (ауто) деструктивност, 11) Анационално профилисање српске интелектуалне елите. Погледати више: (Степић 2020, 145-157).

носа, суочиће се са војном, економском, привредном, енергетском и саобраћајном изолацијом и санкцијама. Укупна дужина граница Републике Србије је 2.397 километара и оне су засноване на природно-географским, историјским и етничким принципима (Пророковић 2018). Проблем граница је важно питање са којим се Србија суочава деценијама, посебно од деведесетих година и дисолуције СФР Југославије када долази до унутрашње транзиције и уситњавања српског територијалног простора. Тај процес се наставља 2006, а затим и 2008. године након једностраног проглашења тзв. Републике Косово. С тим у вези, питање граница остаје актуелно, а могућа нова прекрајања територија науштрб српских није утопија. Довољно је да поменемо једнострано дефинисање покрајинске границе као међународне између тзв. Републике Косова и Републике Србије. На томе потенцирају институције тзв. Републике Косова и водећи арбанашки политичари, уз свесрдну подршку Албаније и водећег ментора са запада, Америке (САД).

Према физичко-географским карактеристикама, Србију одликују географске *особине спајања и прожимања* и *особине изоловања и одвајања* (Цвијић 1922), што се посебно читава у положају и географским карактеристикама српских покрајина и представља завидан природни потенцијал, који се може искористити уколико се направи озбиљан геополитички приступ. Посредством северне српске покрајине Србија партиципира у централној Европи као економски, привредно и геополитички веома важној зони. Поред копнене повезаности Србије са средњоевропском зоном, Дунав је значајна водена карика која прожима и спаја државе од Шварцвалда до Црног мора. Ток Дунава и *Дунавска стратегија* осим што је развојна шанса за Србију, одувек представља фактор ширења германског утицаја (*Drang nach (Süd)Osten*) који је кроз историју утицао на (реал)геополитичко стање на Балкану. Стога Дунав посматрамо као саобраћајни, енергетски, али и стратегијски коридор. Осим саобраћајног коридора 7 који прати ток Дунава, за Србију је важан и паневропски коридор 10 који повезује Средњу Европу, односно Аустрију и Мађарску, са Црним, Егејским и Средоземним морем, односно Истамбулом, Солуном и Игуменицом. Оба коридора тангирају Београд као важну раскрсницу у југоисточној Европи. Међутим, Београд је изгубио своју чворну позицију након хладног рата услед деловања *западне неокенанистичке политике обуздавања* усмерене ка српском чиниоцу на Балкану, те је „београдски положај сада сведен на транзитни и поново може постати чворни тек после радикалних геополитичких промена“ (Степић 2019, 165-166). С друге стране, јужна српска покрајина представља макро-

тврђаву Балкана и централну област на полуострву, што је чини немерљиво значајном за контролу важних саобраћајних, привредних, комуникацијских, стратегијских и других коридора. Реч је о природној целини омеђеној планинским ланцима као природним бедемима у чијем средишту се налазе две котлине које обилују рудним и природним богатствима, плодном земљом и пијаћом водом. Унутрашњост макротврђаве је проходна, али је улазак и излазак из ње могућ само кроз неколико превоја (нпр. Мердаре и Морина) и клисура (нпр. Качаничка и Ибарска), што Косову и Метохији предодређује изразиту геополитичку улогу, не само на територији Србије, већ на целом Балкану. Данас, Косово и Метохија представља једну од најважнијих геостратешких тачака у којој се укрштају и преплићу различити геополитички интереси глобалних и регионалних сила. Наведено потврђује чињеница да Сједињене Државе Балкан перципирају као *одскочну даску* за даљи геополитички продор ка срцу Евроазије и с тим у вези, ширењем НАТО савеза, постављањем војних база (*Бондстил* на Косову и Метохији) и инсталирањем логистичких станица у кључним зонама, стварају интегрални *геополитички и геостратегијски лук атлантизма* (Степић 2012). Сматрамо да је кључна тачка за стварање тог *лука* управо Косово и Метохија.

Par excellence геополитичка обележја положаја Србије и српског народа су: *контактност, граничност, чворност и фрагментираност*. Контактност је последица укрштања три традиционалне религије (православље, римокатолицизам и ислам) и три цивилизацијско-културолошка круга (западна, православна и исламска цивилизација) на Балкану, што је утицало на то да се српска територија кодира као простор преко ког се пружа „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара“ (Деспотовић 2012, 143). Контактна позиционираност утицала је на честе промене граница, а један од најделикатнијих примера је Хантингтонова (*Samuel Huntington*) источна граница западне цивилизације која раздваја западно хришћанство од православља и ислама. Према његовој пројекцији, Војводина је изузета из територијалне, културолошке и цивилизацијске целовитости Републике Србије, чиме се наставља „историјски континуитет спречавања српске националне и територијалне целовитости“ (Глишин 2019, 116). Сматрамо да су контактност и граничност нераздвојива обележја која су на Балкану исцртала политичке и административне границе, али и оне далекосежније дискурзивне и цивилизацијске, које „нарушавају територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа, чинећи га рањивим и лаким пленом

за територијалне аспирације агресивних суседа, проверавање, прогон, отимање верске и културне баштине и слично“ (Глишин 2020, 60-61).

Специфичност положаја Балкана, а самим тим Србије и српских земаља, ствара *геополитички магнетизам* који привлачи глобалне и регионалне силе. Паралелни и испреплетени интереси тих сила стварају *геополитички чвор* и предодређују овом простору чворност као веома важно геополитичко обележје. Ради се о стратешким кретањима и уклињавањима из неколико различитих праваца. Русија настоји да координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима. Германски чинилац деценијама пројектује правац кретања северозапад–југоисток. Исламски фактор прати правац југоисток-северозапад, ка срцу Европе. Сједињене Државе шире свој утицај правцем југозапад-североисток и настоје да контролишу већину других праваца, особито оних који се пружају из кругова њихових савезника. И најзад, Кина се појављује као нови чинилац који пројектује правац кретања ка западу, укључујући и Балкан (*Иницијатива Кина+17*), што додатно усложњава геополитички положај Србије. Дакле, Србија и српске земље се налазе у *динамичној зони* чије геополитичке, геостратешке и геоенергетске карактеристике представљају кључ за очување глобалне позиције моћи великих сила.

Историјски догађаји су показали да је посебно *геополитички осетљив* положај Србије и српских земаља. „Геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као *фактор нове дестабилизације*“ (Деспотовић 2019) овог подручја. Реч је о могућем активирању *„потенцијалних геополитичких жаришта* у Србији (Косово и Метохија, Војводина, Рашка област, Бујановачко-прешевска област, Тимочка крајина и Топлички крај) или ван ње (позиција Срба у Македонији, Албанији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској)...“ (Глишин 2019, 127).

Након завршетка хладног рата, осетљиве контактне зоне попут Балкана нашле су се у *геополитичком вакууму* који су Сједињене Државе вешто искористиле како би се тријумфално позиционирале и обезбедиле глобалну доминацију. У постхладноратовском периоду дошло је до нове *геополитичке прекомпозиције* међународних односа на Балкану који, због своје контактности, није био поштеђен крупних политичких, војних и територијалних промена, што је радикализовало њему својствен процес балканизације. Обележја процеса балканизације су територијално-политичке раз-

мирице и сукоби, етничка расцепканост и измешаност простора, верска и национална искључивост, културно-језичка сличност, идентитетска оспоравања и слично (Деспотовић 2019, 58). Осим тога, Србија и српске земље се суочавају са глобалистичким концептом геополитике деструкције која представља „идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: *глобализам, глобализација, нови светски поредак*) потчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања. Понекад су читави региони или пак простори били изложени свирепом дејству концепта геополитике деструкције. Овакав доктринарно-идеолошки концепт наметао се прво у форми прикривеног облика 'пријатељске глобализације' и утерињавања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке), а у случају његовог одбијања или пружања превеликог отпора државе-субјекти оспоравања таквих 'правила игре' егземплярно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде“ (Деспотовић 2015, 65). Несумњиво, утицај глобалних и регионалних сила покреће геополитичку динамичност на Балкану. Под динамичношћу „подразумевамо трајне отворене и/или перманентне сукобе средствима тврде (*hard power*) и/или меке моћи (*soft power*), који деструктивно утичу по национално, државно, идентитетско, религијско, језичко, културно, образовно, политичко, економско и привредно устројство српског народа“ (Глишин 2020, 51).

Овај простор ће и убудуће бити *геополитички осетљив*, стога морамо да пратимо и анализирамо међународне токове, како бисмо систематичније и озбиљније деловали локално. Такође, неопходно је да геополитички положај Србије посматрамо у ширем балканском окружењу, посебно узимајући у обзир положај српског народа широм српских земаља.

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РС И СУОЧАВАЊЕ СА ГЕОПОЛИТИЧКИМ ЧИЊЕНИЦАМА

Креатори Стратегије националне безбедности РС (Стратегија 2019) морали су, према нашем мишљењу, много више да уваже горе наведене чињенице везане за геополитички положај Републи-

ке Србије и српског народа у целини, као и његов геополитички идентитет. Потпуно нам је јасно да их је обавезивала и самим тим у великој мери ограничавала званична државна политика и тзв. без-алтернативни пут у европским интеграцијама, све учене које долазе према Србији из тог поља, али још и више све тежи покушаји одржавања тзв. војне неутралности (недавни шестомесечни мораторијум на све планиране војне вежбе као изнуђено краткорочно решење). У том корпусу сурових и за нас неповољних чињеница могу се тражити „оправдања“ за све недоречености, непрецизности и недоследности, којих је немали број у тексту овог надасве важног националног документа. Покушаћемо да у редовима који следе наведемо неке од тих недоследности - противуречности и изнесемо аргументацију зашто су они омча око врата наше државе у овом веома важном националном послу.

Евроинтеграције или евроатланске интеграције

Назначена дилема више је реторичког, а мање суштинског карактера. Јасно се да видети из досадашњег искуства процеса приближавања Европској унији да су све суседне земље Србије, као и оне новонастале са експростора бивше СФРЈ, имале врло јасан и одређен пут интеграција. Он је недвосмислено подразумевао, у првом кораку, атланске интеграције, па тек онда и, уз прилично временско кашњење, европске интеграције. Примери Румуније, Бугарске и Хрватске више су него јасни и поучни. И Црна Гора је такође прво морала да уђе у окриље НАТО чланства (без референдумског изјашњавања грађана) са неодређеном темпоралном перспективом пуноправног чланства у ЕУ. С тим у вези, бивши министар одбране Црне Горе Предраг Бошковић, говорећи на панелу „Free Market Road Show“ 2018. године, истакао је да „НАТО интеграције подстичу интеграције у ЕУ“, додавши да је реч о два комплементарна процеса (Глас Америке 2018). О комплементарности две организације и два процеса много више говоре високи званичници водећих западних земаља. На самиту НАТО у Лисабону 2010. године, тадашњи председник Савета ЕУ Херман ван Ромпеј рекао је да „без НАТО не би било ни ЕУ“ (НСПМ 2010). Имајући у виду наведене, али и бројне друге чињенице, намеће се различно питање: зашто су креатори наше стратегије ослоњени на званичну државну политику сматрали да ће са државом Србијом ствар бити другачија, односно да ће редослед интеграција у атлантистичке политичко-економске и војне структуре бити другачији од презентованих примера?

Јасне и поуздане аргументације да је наш пут другачији нема, а поготово нема кредитбилних гаранција НАТО структура за Србију да процес интеграција неће ићи примером наведених земаља. С тим у вези, таква гаранција је потпуно изостала, осим ако се не мисли на штуре изјаве и површна саопштења појединих званичника НАТО-а да се на Србију неће вршити притисци око НАТО чланства. Такође, од предвиђеног пута нас неће заштити ни декларативно залагање државних власти на војној неутралности. Дакле, наше државне власти већ две деценије обмањују сопствене грађане дискурсом о безалтернативним евроинтеграцијама (упркос емпиријским истраживањима потврђеној све скромнијој подршци тих истих грађана означеном процесу) намерно прескачући болну тему атланских интеграција. За ову тему није без значаја ни чињеница да је актуелна Стратегија националне безбедности донесена као једна врста обавезујућег стандарда усклађивања нашег документа са сличним актом у Европској унији (Европска глобална стратегија из 2016. године) и њеним приоритетима. Уколико детаљније анализирамо политику безбедности у Стратегији РС, можемо приметити утицај основних постулата Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ (Ћурчић 2020). Та чињеница такође јасно указује на готово „вазални“ однос наше земље према туђим интересима који нису усклађени са нашим националним.

Познати француски геополитичар Анри де Гросувр јасно указује да многе државе (мислећи првенствено на земље ЕУ) „напуштају свој суверенитет у корист институција без тежине према спољном свету, институције чији се завршни облик и циљеви не познају“ (Гросувр 2014, 56). Дакле, Гросувр поручује да једна заједница може бити „господар својих виталних интереса“ или их може поверити „другој страни за коју они нису витални“ (Гросувр 2014, 35). Ако је то болна чињеница за чланице ЕУ каква ли горка судбина тек чека вечите кандидате за пријем са полупериферије Европе. Истакнути француски интелектуалац и актуелни члан Европског парламента Ерве Живен такође истиче да „ако се слобода једне нације одређује њеном способношћу да склопи савезништва која служе њеним интересима, да потпише или одбије споразуме у складу са националним интересом, да одабере законе и прописе који одражавају заједничке тежње њеног народа и националног интереса, онда треба двапут размислити пре доношења закључка о слободи“ (Живен 2019, 22). Живен је мислио на питања слободе Француске и Европе у целини, слободе од САД и НАТО-а, што итекако тангира и Републику Србију.

Да ли је могућа војна без политичке неутралности - Србија ван НАТО-а, НАТО у Србији

И ова дилема је као и претходна више реторичког неголи суштинског карактера. Србија заиста није у формалном чланству НАТО алијансе и то по сведочењу њених званичника и не намерава да учини у наредном периоду. Не сумњамо да актуелне државне власти то заиста не желе, да то није њихова државна политика и стратешко опредељење, али сагледајмо ствари реалније. Србија није у НАТО-у, али НАТО је у Србији (NATO Military Liaison Office у згради Министарства одбране, на пример), и то након свих презетих и ратификованих споразума (SOFA, IPAP, NSPO) са алијансом у протекле две деценије није потребно посебно доказивати. Као што не треба посебно доказивати повлашћену и привилеговану позицију НАТО структура у нашој земљи, до нивоа који поставља питање њене истинске суверености. Додајмо томе још и чињеницу сложеног геополитичког положаја Србије и српског народа у целини који је острвски и окружујући управо НАТО државама, бројним војним базама у нашем окружењу, те америчком војном базом Бондстил на нашој земљи (КиМ), онда ствари постају потпуније и јасније него икада. Дакле, пуноправно чланство није неопходно да би једна држава била под контролом евроатлантског савеза. С тим у вези, поставља се питање да ли уопште једна држава може да бира да ли хоће или неће да буде чланица НАТО савеза или је заправо у питању воља водећих сила Запада да ли ће увући таргетирану земљу у пуноправно чланство или неће? Колега Радослав Гађиновић указује да „НАТО не прима у пуноправно чланство оне који су још увек његов објект, односно жртва“ (Гађиновић 2015, 91). Због тога смо дужни да нагласимо да у перспективи водећих држава НАТО-а територијална фрагментација Србије и српских земаља није завршен процес.

Наведене чињенице не може да сакрије или релаксира намера српских власти да се Србија декларише и профилише као војно неутрална земља. Напротив, то је позиција која озбиљно брине и упозорава. Напокон војна неутралност никада није била успешан концепт уколико га није прагматично и политички неутралност у комплексу. Настојања ка евроинтеграцијама Србије и жеља за пуноправним чланством у Европској унији су све, само не политичка неутралност и то мора изричито да се маркира.

Да би прокламована војна неутралност неке земље била прихваћена, велике силе и остатак релевантних чланица међународне заједнице морају да је признају и поштују као обавезујућу

облигацију у међународним односима али и у властитој спољној политици. Да то обзнане *Urbi et Orbi*, као у случају Швајцарске конфедерације на пример. Дакле, инкопатибилна је самопроглашена војна неутралност Србије и искрени покушаји да се та позиција оправда, са политиком евроинтеграција. Поготово када је њени европски партнери често и све оштрије упозоравају да своје међународне потезе и политику мора ускладити са приоритетима Европске уније и западне војне алијансе. Маневарски простор наше земље се у том пољу битно сужава и задуго неће бити могуће водити „несврстану“ спољнополитичку активност, укључујући у то и до сада доследну политику неувођења санкција Руској Федерацији или наставка успешне економске сарадње са Кином. Државно руководство Србије ће врло брзо бити стављено у тешку позицију да мора да изабере ко су јој стварни партнери у све суровијим међународним односима. Час те озбиљне одлуке све је ближи, али он може бити и својеврсна шанса наше земље за озбиљно претемељење своје спољнополитичке оријентације и доношење одговорних одлука које ће поштовати искључиво приоритет наших националних интереса.

Евроазија и ОДКБ безбедносна структура, национална алтернатива или геополитички хорсокак

Због свега горе поменутог, према нашем мишљењу јасно се намеће потреба за променом спољне политике Србије, њених приоритета и будућих потеза. Србија мора да уважи своје националне интересе и иде у сусрет оним интеграцијама које јој нуде и гарантују територијалну целовитост, очување националне суверености, војну сигурност и извесно савезништво. Такву понуду Србија је добила искључиво од Руске Федерације, и она би се остваривала кроз пуноправно чланство у Евроазијској унији и ОДКБ безбедносној структури. Наиме, „евроазијска интеграција следи „трећи пут“ – успостављање специфичног *евроазијског федерализма* и стварање вишедимензионалног и вишестепеног *система аутономије*“ (Степић 2019, 98). Другачије речено, државе ће се суочити са преносом одређених овлашћења, али ће то бити усклађено са њиховим интересима. У случају Србије, то би, између осталог, значило очување територијалне целовитости, што је дијаметрално супротно захтевима трансатлантских структура и њиховој непромењеној политици даље територијалне деструкције наше земље. Надаље, у перспективи стабилног руског наступања на Балкану, геополитички капацитети Србије су се показали као недовољни, него

би дугорочно то могла да буде „само интегрална српска држава која би обухватала простор српских земаља“ што би за нас значило стварање јединствене државе и остварење „првог, државотворног интеграционог нивоа“, који је, према колеги Степићу, неопходан за сигурну и свеобухватну супранационалну интеграцију. Тиме би се спречила „прекоредна интеграција“ као парцијална и селективна, са којом су се Срби суочили у две југословенске државе (Степић 2019, 96-98). Резултат прекоредних интеграција је слабење српског народа и државе, фрагментација српских територија, девастација политичког, економског, привредног, инфраструктурног, војног и других система.

За овакво радикално, али неумитно претемељење наше спољно политичке позиције и геополитичке оријентације, биће потребно време, државничка храброст, војничка одлучност, геополитичка доследност, политичка рационалност и национална одговорност. Предстојећи и, према нашем мишљењу, неминовни процеси неће проћи без болних ломова у српском друштву, његовој елити и самим грађанима, јер су деценијама слушали бајковиту причу о безалтернативном путу Србије у атлански геополитички пројекат који се још увек зове Европска унија. Ипак, те неминовне геополитичке промене ће сигурно донети политичку извесност и савезничку солидарност за остваривање наших приоритетних националних циљева укључујући ту и пуну гаранцију националне безбедности.

Телурокатски геополитички идентитет и геополитички положај Србије и Срба

Геополитички положај Србије и геополитички идентитет Срба намећу се као обавезујуће чињенице за доносиоце виталних државних одлука. Оба суштинска геополитичка одређења нису последица субјективног закривљавања, лоше процене или импровизација недовољно утемељених научних анализа, као што је то често случај са магловитим и мутним проценама постојеће спољне политике инспирисаних пре свега страначким интересима или лидерским амбицијама. Напротив, већ најмање две деценије наши најодговорнији и најплоднији аутори (научници) у својим студијама на врло јасан и прегнантан начин показују и сериозним синтезама доказују сву сложеност нашег положаја, његова већ описана обележја и могуће последице које из тога следе. Ти налази се просто без опаких последица по нацију не смеју игнорисати. Стога не треба да чуди што водећи геополитичар неоевроазијства Александар Дугин упозорава да се често прећуткују основни закони геопол-

литике о дуализму Копна и Мора, као и закон о „двојности цивилизација“, а према њему игнорисање тих закона је „смртно опасно“ (Дугин 2004, 142-143). Нужно је стога, да је интеграција чвршћа уколико су геополитички идентитети компатибилни, што значи да је логично и „савезништво континенталистички оријентисаних земаља са телурократским полом моћи и маритимно оријентисаних земаља са таласократским полом моћи“ (Степић 2019, 101). Према томе, узимајући у обзир геополитички идентитет Србије, с једне стране и евроатлантске интеграције, с друге стране, примећујемо да су ти процеси „цивилизацијски некомпатибилни“ а то неумољиво потврђују и водећи геополитичари самих атлантиста (З. Бжежински, С. Хантингтон и др.).

Национална политика, а у овом случају Стратегија националне безбедности, треба да на научно адекватан и геополитички доследан начин уваже изнете чињенице. У супротном негативне последице по националну безбедност могу бити несагледиве и најжалост непоправљиве. Време које је пред нама не ради за нас ако наставимо да идемо у погрешном правцу интеграција. Стога је у праву колега Радослав Гађиновић када у свом научном раду јасно упозорава да морамо „спречити потапање Србије у Атлантику“ (Гађиновић 2015, 91). Та опасност је све извеснија уколико останемо сами, ослоњени искључиво на своје снаге и заварани племенитом идејом о војној неутралности коју неће поштовати нико, а особито не званичници западних политичких и војних структура моћи. Наша укупна историја, а поготово она новијег датума (рат за разбијање СФРЈ и агресија на СРЈ) то врло јасно показују и болно доказују.

ЗАКЉУЧАК

Чињеница да смо се као држава не само декларативно већ и суштински обавезали да помогнемо сународнике у суседним државоликим НАТО творевинама (Хрватска, Црна Гора, Северна Македонија и БиХ) још више усложњава наше обавезе и свеукупну безбедносну позицију. Стога, таква обавеза подразумева озбиљно оснаживање свих националних капацитета (војних, безбедносних, економских, културних, медијских и сл.) како би се на адекватан начин одговорило овом надасве национално важном стратешком опредељењу. Јер оно мора постати кредибилно и оствариво, како у мирнодопској, тако и у евентуалној ратној опцији која се стицајем процеса балканизације тешко може избећи у будућности. Питања националних идентитета, државних граница, религијско-конфе-

сионалних сукоба, територијалних спорења и политичког неповерења су најалост и даље отворена и само за наивне "покривена" копреном евроинтеграција региона Југоистока Европе у ЕУ.. Додамо ли томе и константна мешања ванбалканских фактора моћи, која држе овај регион и народе у њему у сталној тензији и страху од могућих нових сукобљавања, сценарио нових ратних трвења скоро да је скициран. Питање је само њихове процене када ће проверени механизми дестабилизације и ратних дејстава овдашњих актера бити поново у њиховом геополитичком интересу.

Стога је из побројаних разлога одиста неопходно креирати нову стратегију националне безбедности Србије која ће се преваходно бавити приоритетним националним циљевима и учинити је истинским кровним документом националне безбедности. Тако ћемо на реалан и одговоран начин одредити виталне националне интересе као и наредне кораке у спољној политици који ће ефикасно и за дужи период заштити државу Србију и српски национ у целини.

ЛИТЕРАТУРА

- Гађиновић, Радослав. 2015. „Спречити потапање Србије у „Атлантику“ (Економске интеграције и војна неутралност национални је интерес Србије).“ У „Геополитички положај Србије и Балкана између Евроатлантизма и Евроазијства“, ур. Љубиша Деспотовић и Александар Гајић, посебно издање 3. *Култура полиса* (XII): 81-98.
- Глас Америке. 2018. „Бошковић: Чланство у НАТО и ЕУ су комплементарни процеси.“ 7. мај.
- Глишин, Вања. 2019. *Балканска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: Каирос.
- Глишин, Вања. 2020. „Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору.“ *Напредак* 2 (2): 47-64.
- Гросувр, Анри. 2014. *Париз, Берлин, Москва*. Нови Сад: Фондација достојанство.
- Деспотовић, Љубиша. 2012. *Српска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: Каирос.
- Деспотовић, Љубиша. 2015. *Геополитика деструкције*. Сремски Карловци: Каирос.
- Деспотовић, Љубиша. 2019. *Геополитика Светосавља: српско национално питање у историјском распону од крштене до природне Србије*. Сремски Карловци: Каирос.
- Дугин, Александар. 2004. *Основи геополитике 2*. Зрењанин: Екоп-рес.

- Живен, Ерве. 2019. *Западни зид није пао*. Нови Сад: Нова Европа.
- Нова српска политичка мисао. 2010. „Херман ван Ромпеј: Без НАТО не би било ни ЕУ.“ 20. новембар.
- Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку 21. века*. Београд: Службени гласник.
- Степић, Миломир. 2012. *Косово и Метохија: постмодерни геополитички експеримент*. Београд: Институт за политичке студије.
- Степић, Миломир. 2019. *Српски геополитички образац*. Београд: Catena Mundi.
- Стратегија националне безбедности Републике Србија. 2019. Доступно на:
<http://www.pravno-informacionisistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>
- Ђурчић, Слађана. 2020. „Компаративна анализа стратегија националне безбедности Србије, Црне Горе и Хрватске.“ *Култура полиса XVII* (3): 259-275.
- Цвијић, Јован. 1922. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд: Државна штампарија Краљевине СХС.

Ljubiša Despotović

Institute for Political Studies, Belgrade

Vanja Glišin

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

GEOPOLITICAL IDENTITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND STRATEGY OF NATIONAL SECURITY

Resume

In this paper, we deal with the essential question of whether and in what way the current National security strategy of the Republic of Serbia properly valorizes the geopolitical identity of Serbia and the complex geopolitical position of the Serbian people in the Balkans. We define geopolitical identity as the identification of geopolitical self-awareness and continuity in the time and space of a nation, as a relatively objectifying identity-geographical property of a national or religious group which is related to its specific spatial, cultural-civilizational, religious-confessional and political-state form of existence. Thus, the Serbian geopolitical identity is tellurocratic and is the result of historical forced processes of ethno-spatial repression from the Adriatic coast, unification, conversion to Catholicism, Montenegrinization etc. Apart from the characteristics of a territorially locked country, we would like

to point out that Serbia has an island position being surrounded by the member states of one alliance and thus isolated within its territorial space. Serbia is surrounded by NATO member countries and as a result, it faces pressures and has difficulty communicating with potential partners, etc. and if relations deteriorate, it will face military, economic, energy and traffic isolation and sanctions. The specificity of the position of the Balkans and thus of Serbia and Serbian countries, creates a geopolitical magnetism that attracts global and regional powers. The parallel and intertwined interests of these forces create a geopolitical knot in this area as a very important geopolitical feature. These are strategic movements and wedges from several different directions. Russia is trying to coordinate the northeast-southwest direction towards the Mediterranean and warm seas. The German factor has been projecting the direction of movement northwest-southeast for decades. The Islamic factor follows the southeast-northwest direction towards the heart of Europe. The United States is expanding its influence in the southwest-northeast direction and is trying to control most other directions, especially those that extend from the circles of their allies. Finally, China is emerging as a new factor projecting the direction of movement to the west, including the Balkans (China + 17 Initiative), which further complicates Serbia's geopolitical position. Therefore, Serbia and Serbian countries are in a dynamic zone that's geopolitical, geostrategic and geoenergetic characteristics are the key to preserving the global position of the world's great powers.

Keywords: *Serbia, geopolitics, identity, strategy, national security, world's great powers*

* Овај рад је примљен 4. јануара 2021. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

Зоран Драгишић*

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ И ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА СРБИЈЕ

Сажетак

Питање великих стратегија постало је поново актуелно у претходној деценији. Свет је током деведесетих година прошлога века веровао да је дошло до „краја историје“. Веровало се да велике стратегије, као дугорочне теорије и ставови о томе како једна држава пројектује своје националне интересе и вредности у ближој и даљој будућности и како перципира безбедносне изазове, ризике и претње и начине да на њих одговори, припадају прошлости. Брзо се показало да свет није тако безбедан, нити јединствен по питању вредности и циљева. Нови глобални сукоби отворили су питања делотворности старих и потребу за стварање нових великих стратегија. Централно питање овог чланка је постојање велике стратегије Србије и колико је Стратегија националне безбедности, као кровни документ у области националне безбедности део велике стратегије Србије. Питање којим се посебно бавимо је и да ли су велике стратегије резервисане само за глобалне силе или и мале и средње државе имају такве стратегије. На та питања покушавамо да дамо одговор кроз покушаје да у теорији нађемо прихватљиву дефиницију велике стратегије, кроз анализу великих стратегија САД и Кине, као највећих светских сила. Анализи Стратегије националне безбедности Србије посвећујемо посебну пажњу, јер сматрамо да се у њој налази највећи број елемената велике стратегије Србије.

Кључне речи: велика стратегија, Стратегија националне безбедности Србије, национални интереси, националне вредности

* Контакт: zoran.dragisic@yahoo.com

ПОЈАМ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ

Велика стратегија генерално описује како државе виде своју улогу у свету, и кроз коју процењују активности својих влада (Martel, 2014). Питање које се у теорији о стратегијама често поставља је колико држава има велику стратегију? Да ли је она резервисана само за велике силе или и мале и средње државе формулишу исте такве стратегије.

Велике глобалне силе формулишу своје велике стратегије у циљу дефинисања и достизања својих глобалних циљева. Провера вредности великих стратегија свакако је њихова делотворност у суочавању са изазовима, ризицима и претњама које угрожавају глобално пројектоване вредности и циљеве сила које су их дефинисале. Промене велике стратегије неопходне су када је дође до радикалних геополитичких промена, које се дешавају мимо циљева који су таквим стратегијама пројектовани. Међутим, када се остваре стратешки циљеви, зацртани великим стратегијама, то нужно доводи до редефинисања глобалног поретка.

Не постоји јединствена дефиниција велике стратегије, аутори који се баве овом темом наводе њене различите садржаје, различите функције коју такве стратегије имају у дефинисању националних политика и однос велике стратегије према стратегијским документима нижег хијерархијског нивоа. Сматрамо да је за потребе овог рада одређење велике стратегије које даје Бари Позен прихватљиво. Позен сматра да је „Велика стратегија теорија националне државе о томе како да оствари своју безбедност. Велика стратегија је фокусирана на војне претње јер оне представљају највећу опасност, а одговор на такве претње државе највише кошта. Безбедност традиционално обухвата и заштиту суверености, сигурности, територијалног интегритета и позиције моћи. При томе је позиција моћи неопходно средство за заштиту свих осталих вредности. Велика стратегија садржи објашњење зашто одређене претње заузимају приоритет и на који начин ће се одговорити на дефинисане претње. Велика стратегија није списак правила, она је сет концепата и аргумената, које треба повремено ревидирати.“ (Posen 2014).

Позеново одређење велике стратегије, указује да бисмо и Стратегију националне безбедности Србије у великој мери могли сматрати делом Велике стратегије Србије, с обзиром да она садржи елементе који су карактеристични за велике стратегије.

Када говоримо о великим стратегијама, треба имати на уму да оне не постоје као кодификовани документи које усвајају пар-

ламенти, или друга политичка тела, у зависности од државе до државе. У малим и средњим државама се кроз стратешке документе нижег хијерархијског нивоа дефинишу питања која Позен сматра садржајем великих стратегија, док се о самим великим стратегијама углавном не говори, нити се оне усвајају у неким строго декларисаним правним формама. У малим и средњим државама велике стратегије углавном постоје као интерперсонални наративи међу елитама, или као појединачни покушаји стварања велике стратегије, у виду националних програма, какво је било Начертаније Илије Гарашанина.

У западном разумевању велике стратегије, која је присутна у великом делу академске заједнице држава Европе, САД, Канаде и Аустралије, велике стратегије се везују за државне структуре и њима се придаје значај правних докумената. Међутим, многе државе, или недржавни субјекти који имају глобални значај, своју моћ не пројектују кроз државне структуре или официјелну спољну политику, већ кроз контролисане невладине организације, прокси групе, социјалну моћ, која се рефлектује кроз организације које шире верски или други екстремизам, кроз разне облике хибридног деловања, које измиче аналитичким алатима политичких наука или наука безбедности (Belzaq, Dombrowsky & Reich 2019).

Због тога је веома важно да се у анализама великих стратегија узму у обзир историјски, културни и институционални фактори сваке државе или организације која се анализира. Сматрамо да је веома важно да се напусти традиционални аналитички оквир присутан у великом делу академске заједнице која велику стратегију везује само уз велике силе, па чак само уз велике силе западног света. Хаотичан свет (погрешно назван мултиполарним), јасно указује да су велике стратегије иманентне не само великим силама, већ и малим и средњим државама као и недржавним субјектима који глобално пројектују своју моћ (Ал Каида, ИСИС, велике мултинационалне корпорације...).

Нестанак биполарног поретка, настајање нових регионалних сила и покушај неких држава, да заузму упражњена места на светској геополитичкој позорници, чини нужним проучавање великих стратегија таквих актера да би било који други аналитички оквир или теорија, попут теорије игара и других, имала реалну употребну вредност.

Пред тога, сматрамо да је нужно редефинисати појмове „мала и средња држава“, који се везују за величину територије и број становника. Одређење државе као мале или средње губи из вида позицију моћи као веома битан фактор на основу кога једна

држава дефинише или не дефинише велику стратегију, односно, да ли стратешки документи нижег хијерархијског нивоа укључују у себе питања која се у теорији сматрају питањима великих стратегија.

Сматрамо да је карактеристичан пример Држава Израел, која заузима веома малу територију, а по броју становника би се могла сврстати у средње државе. Међутим, позиција моћи и значај за целокупну безбедност, политику, економију, културу и позиционирање великих глобалних актера на простору Блиског Истока значајно надилази њену површину и број становника. Израел игра много значајнију глобалну улогу него регионалне државе које су по неколико пута веће од њега. Логично је закључити да Израел има Велику стратегију која је формулисана у више докумената, а пре свега у наративима политичких, економских, академских и културних елита.

Република Србија се налази у упоредивом положају са Државом Израел, иако држава средње величине, Република Србија заузима изузетно важан положај на Балкану, већина отворених балканских питања директно је везана за Србију, међународне обавезе, које је Република Србија преузела Дејтонским споразумом, пројектују њену државну моћ изван државних граница. На основу ових параметара Република Србија се може сматрати важним регионалним актером која своје интересе и вредности пројектује на читав регион Југоисточне Европе. Када говоримо о државама које своју моћ пројектују изван својих граница, можемо говорити о регионалним и глобалним силама, па следствено томе и велике стратегије можемо поделити на глобалне и регионалне. Међу одређеним теоретичарима који се баве стратегијама постоји став да велика стратегија може бити само глобална (Krasner 2018). Краснер наводи да је велика стратегија, пре свега, инструмент успостављања глобалног поретка у складу са интересима државе која ствара такву стратегију. Такав став је можда био одржив у време Хладног рата, када је свет био јасно подељен између глобалних супер сила и њихових савезника и несврстаних и неутралних држава које су у различитим историјским периодима нагињале једној или другој страни, у складу са својим тренутним интересом. У савременом свету, који је истовремено глобализован и фрагментиран, постоји пуно оправдање да се и стратегије регионалних сила третирају као велике стратегије у смислу у коме је о томе говорио Позен. Глобализација и фрагментација, се само привидно искључују, док у стратешком смислу, фрагментирана глобализација даје много већи значај регионалним силама.

ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА

Када говоримо о великој стратегији САД и њених савезника током Хладног рата, она је била јасно дефинисана односом према СССР и комунизму као идеологији која је угрожавала темеље слободног света. Таква стратегија била је основ за дефинисање и вођење свих политика које су САД и њихови савезници спроводили у ондашњем геополитичком окружењу. Успех велике Стратегије САД и њених савезника који је довео до победе у Хладном рату, успоставио је нови глобални поредак који је изашао изван оквира велике стратегије коју су дефинисале САД. Након Хладног рата САД су се суочиле са новим изазовима, какав је био 11. септембар, ратови у Ираку и Авганистану, настанак тзв. Исламске државе у Ираку и Сирији, анексија Крима од стране Русије, сукоб између Русије и Украјине, нарастање економске и политичке моћи Кине, излазак Велике Британије из ЕУ, пандемија и многи други изазови глобалном лидерству САД. Уместо униполарног света са конвергентним вредностима и политикама и једином супер силом оличеном у САД, свет је постао хаотичан, са више регионалних сила, често међусобно сукобљеним, са све већим бројем недржавних актера који се појављују у глобалној арени. Недржавни актери се не појављују само као фактори угрожавања безбедности, као што су терористичке и криминалне организације, већ и велики економски играчи у виду мултинационалних компанија које, посебно у енергетици, преузимају моћ која је до скоро била резервисана искључиво за државе.

Велика стратегија се доживљава као пожељан оријентир за све доносиоце политичких одлука. Међутим, изостанак снажног лидерства, као једна од најочљивијих карактеристика савремених држава, доводи до неконзистентности државних политика. Савремена спољна политика САД је најбољи пример. Савремена друштва су у великој мери подељена, постоје бројни центри одлучивања који различито доживљавају вођење спољне, безбедносне, економске и других политика. Пример бившег председника САД Доналда Трампа и сукоба који је имао са својим опонентима током читавог мандата најбоље одсликава такву ситуацију. Инаугурациони говор председника Бајдена, ван сваке сумње, отвара простор за креирање нове велике стратегије САД, као тражењу универзалног решења који би све поделе у америчком друштву свео на „најмањи заједнички садржалац“. Постојање велике стратегије, изван сваке сумње, био би оријентир који би помогао доносиоцима политичких одлука, али и академској заједници да лакше разуме и формулише појединачне политике.

САД су током седам деценија биле војни, политички и економски предоминантна држава и лидер слободног света, што је била последица успешне велике стратегије за победу у II светском рату, али и стратешки план како да се након рата постигне дуготрајан мир, у коме ће бити остварени стратешки интереси.

Победа у Хладном рату, која је добијена без директне употребе војних средстава, је најбољи пример успешности велике стратегије.

САД желе да очувају такву позицију у савременом свету који се брзо мења и у коме се успостављају нова правила, битно другачија од оних на којима су САД градиле своју доминантну улогу (Belzaq, Dombrowsky & Reich 2019). Очување позиције најмоћније државе света је свакако основни циљ велике стратегије САД. Средства која ће се ради постизања тог циља користити, зависиће од много фактора. Пре свега, то је стратешка култура на темељу које свака држава гради своју стратегију, затим политички систем САД, који подразумева велики број центара одлучивања и, изван сваке сумње понашање главног такмаца за водећу светску улогу - Кине.

Кина је држава која је претходној деценији најбрже напредовала и постигла запањујуће резултате на развоју економије, привредних капацитета, технологије, образовања што је њену улогу и значај у глобалним размерама подигло до нивоа једине државе која има могућност да угрози глобалну доминацију САД.

О постојању велике конзистентне стратегије Кине воде се велике расправе. Неки аутори сматрају да Кина има више стратегија на више поља, које паралелно развија (Hanson 2019).

Промене које су Кину довеле у позицију друге најмоћније силе света почеле су 1978. године, када је Кина извршила економске реформе, које су довеле до великог успеха и битно промениле међународну позицију Кине.

До економских реформи Кина је била друга по снази комунистичка земља која се налазила изван совјетског блока, са којим је често била у сукобу. Спољнополитички приоритети Кине били су усмерени на помоћ земљама „Трећег света“, које су се одупирале империјализму и капитализму и водили антиколонијалну борбу. Кина се са једне стране борила за своју улогу у социјалистичком покрету, где је желела да буде доминантна у односу на СССР, што јој није полазило за руком, јер су најважније социјалистичке државе биле везане уз СССР у оквиру Варшавског уговора. Поред тога СССР је имао војничко, економско и геополитичко преимућство, које Кина никако није могла да достигне. Са друге стране Кина је пружала отпор империјализму и капитализму у оквиру ангажмана

у земљама које су се углавном налазиле у њеном блиском окружењу. Албанија Енвера Хоџе је била једина европска држава која је неко време следила „кинески пут у социјализам“.

Након економских реформи, Кина одустаје од политике која ју је држала у позицији другоразредне светске силе и прихвата другачији, капиталистички модел економије, што је брзо довело до позитивних резултата. Са економским успехом променили су се и спољнополитички приоритети Кине, који су одражавали њене нове, капиталистичке, потребе. У почетку се Кина ограничавала на приступ сировинама и тржиштима, да би после 2010. и доласка председника Си Ђинпинга ти циљеви постали свеобухватнији, вишедимензионалнији и продорнији у складу са економским напретком (Каџига 2019). Ново доба кинеске борбе за водећу улогу у свету почиње 2013. године када је председник Си објавио циљеве које Кина треба да постигне у наредном периоду. Циљеви су везани за модернизацију војске, преузимање улоге прве земље света по извозу готових производа, а до 2050. године Кина би требала да постане водећа земља света. На основу временског оквира који је зацртао председник Си, можемо недвосмислено закључити да Кина има велику стратегију, или се бар већи број различитих стратегија слива у једну која их обједињује и даје генерални оквир у коме Кина жели да оствари своје интересе на глобалној сцени.

Можемо закључити да Кина данас заузима положај озбиљне велесиле, која има капацитете да упути изазов глобалној доминацији САД. Кина је данас присутна у свим крајевима света кроз инвестиције и економску помоћ. Није могуће ни набројати све велике пројекте које Кина данас спроводи широм света. Кина је данас главни трговински партнер преко седамдесет држава, њене инвестиције се из године у годину увећавају, чиме расте и њена мека моћ. Кина спроводи космичка истраживања, истражује Арктик, на пољу развоја телекомуникација, вештачке интелигенције и других савремених технологија већ дуго заузима водећу позицију.

Кинески пројекат „Један појас-један пут“ је за нас најважнији јер је Србија једна од држава која је чланица Иницијативе 16+1, која обухвата државе јужне и источне Европе, које кроз овај пројекат добијају значајна средства за развој инфраструктуре.

Кина има специфичан друштвени систем који се састоји од политичког тоталитаризма и економског либерализма, што јој пружа могућност да комбинујући предности једног и другог буде корак испред Западних такмаца (Каџига 2019).

Нема сумње да Кина не износи јавно све детаље своје стратегије. У наративима кинеских политичких руководиоца и послов-

них људи преовлађује прича о „добру за све“ и жељи Кине да путем економске сарадње успостави одличне и равноправне односе са свим државама које су укључене у пројекте које Кина финансира, уз истицање искључиво економских циљева којима се кинеске компаније и држава воде у реализацији постављених циљева.

Запад, пре свега САД, показују велико неповерење према кинеским намерама, што је довело до трговинског рата и заустављању сарадње америчких телекомуникационих оператера са кинеском фирмом Хуавеј, због сумњи у погледу кинеских намера у коришћењу телекомуникационих технологија.

Можемо са великом сигурношћу тврдити да већ сада, сведочимо сукобу САД, који жели да очува доминантну улогу у свету и Кине која ту улогу жели да преузме. Нема сумње да обе стране развијају велике стратегије како би у будућности оствариле своје пројектоване циљеве. Као што се до сада могло видети, велика разлика у стратешком приступу две силе, проистиче пре свега из различите стратешке културе, затим из битно различитих друштвених система и система вредности које обе стране покушавају да наметну као доминантне. Кина има активну улогу у савременом свету и привлачи све више држава у разним регионима света. Огромне инвестиције и финансијска помоћ привлачне су владама широм света, међутим уз привлачност иде и опрез, нарочито у Европи, јер постоји страх од скривене кинеске агенде, односно од утицаја који Комунистичка партија Кине врши путем економије. Кина тешко постиже висок ниво меке моћи јер је њен тоталитарни политички систем фактор одбијања, у готово једнакој мери као што су инвестиције фактор привлачења. САД још увек имају кредибилитет најмоћније светске силе, која има одређене унутрашње проблеме, које превазилази. САД су држава која је најмоћнија војнички, економски и дипломатски, што јој даје статус прве силе света. Предност САД су стратешка савезништва са највећим бројем светских држава и огроман утицај у Европи, као најважнијем светском континенту и огромна мека моћ. Сматрамо да ће се две стране своје велике стратегије развијати управо на овим полазним основама. Не треба при томе заборавити да је дневна трговинска размена САД и Кине преко 1,5 милијарди долара, што целокупну анализу чини још сложенијом.

Анализе великих стратегија других моћних држава, као што су сталне чланице Савета безбедности УН, Русија, Француска и Велика Британија, или других великих држава као што су Индија и Бразил или Немачке, као најмоћније чланице ЕУ, свакако би биле занимљиве. Међутим, идеја овог рада је да се анализира

велика стратегија Србије, да ли она постоји и у којој мери Стратегија националне безбедности из 2019. године покрива области које су предмет великих стратегија. Преглед појма велике стратегије и само кратке цртице о великим стратегијама САД и Кине, као илустрација појма довољне су да задовоље амбиције овог рада.

ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА СРБИЈЕ

На основу досадашњих излагања о појму велике стратегије, сматрамо да велике стратегије нису везане искључиво за велике силе, нити морају нужно пројектовати глобалне циљеве. Узимајући у обзир Позеново схватање велике стратегије, које данас следи велики број истраживача, али и праксу многих држава које се не могу сврстати у велике силе, сматрамо да Србије има, или може имати, велику стратегију. Велике стратегије не постоје као писани документи. Елементи великих стратегија налазе се у бројним стратешким и доктринарним документима, политикама, белим књигама, програмским циљевима, акционим плановима и сличним документима који пројектују интересе, вредности и циљеве националне политике у одређеном геополитичком и временско-просторном контексту. Најважнији елементи сваке велике стратегије су интерперсонални наративи националних елита којима се сви кодификовани делови великих стратегија обједињују и даје им се смисао заокружене целине, односно из којих сваки стратешко-доктринарни документ потиче и црпи свој легитимитет. Стратешки наратив о националним циљевима, интересима и вредностима је битан елемент националног духа и битна идентитетска одредница нације у одређеном историјском тренутку.

Србија је у својој модерној историји увек била централна држава Балкана и стожер око кога су се окупљали Јужни Словени. Србија и српски народ су били темељ све три Југославије, што је нужно обликовало српску стратешку културу и потребу да се Србија одреди према историјским околностима у којима се налазила и геополитичком окружењу које су такве околности наметале.

Прва велика стратегија Србије било је Начертаније Илије Гарашанина, тајни текст који је настао током 1844. године, под утицајем Чеха Франтишека Заха, који је предвиђао ослобођење и уједињење свих Јужних Словена. Гарашаниново Начертаније је представљало програм спољне и националне политике Србије. (Симеуновић 2000). Овај документ је дуго био тајна и први целовит текст објављен је тек 1906. године. У каснијој историји Начертаније је често злоупотребљавано у антисрпској пропаганди

као доказ жеље Србије да оствари хегемонију над свим суседним народима, за шта у самом тексту нема доказа. Начертаније је доказ дубоко укоревене стратешке културе код српских политичких, научних и културних елита. Сви каснији периоди српске историје показују да је нека врста велике стратегије била присутна у свести доносилаца политичких одлука и интелектуалне елите. Таква стратегија је некада спровођена успешније, некада мање успешно, али свест о националним интересима, циљевима и вредностима, увек је постојала.

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ КАО ДЕО ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ

Већ смо навели да су најбитније елементи велике стратегије одређивање главних изазова, ризика и претњи који угрожавају државу и друштво, одређивање националних вредности и интереса и средстава како да се ти интереси и вредности заштите.

Стратегија националне безбедности која је усвојена децембра 2019. године, дефинише велики број питања која се у теорији сматрају материјом великих стратегија.

Јасно је да Стратегија националне безбедности није, нити може бити, изолован документ без везе са хијерархијски вишим документима, у које бисмо могли сврстати „државне“, „националне“ или „велике“ стратегије, које Стратегија националне безбедности конкретизује у делу који се односи на безбедност и хијерархијски нижим стратегијским и доктринарним документима, као што су стратегије одбране, војне стратегије, војне доктрине, стратегије за борбу против криминала и сличне стратегије и доктрине које се односе на посебна питања достизања и очувања националне безбедности (Драгишић 2020).

У самој Стратегији националне безбедности Стратегија се дефинише на следећи начин: “Стратегија националне безбедности Републике Србије, јесте највиши стратешки документ чијим спровођењем се штите националне вредности и интереси Републике Србије од изазова ризика и претњи безбедности у свим областима друштвеног живота”.

Наведене дефиниције објашњавају основну функцију Стратегије националне безбедности као програмског документа, кога можемо сматрати делом велике стратегије Србије

Стратегијом националне безбедности процењују се безбедносни изазови, ризици и претње Републици Србији, њихови носиоци и могући облици испољавања. На основу тако дефинисаних иза-

зова, ризика и претњи, могуће је одредити мере за супротстављање процењеним ризицима и њиховим носиоцима, као и дефинисање политике безбедности Републике Србије, што је према Позеновом разумевању најбитније елемент великих стратегија.

Писци Стратегије националне безбедности, описујући глобално безбедносно окружење, полазе од става да је мултиполарност и мултилатералност основна карактеристика модерног света. На основу нових, мултиполарних позиција, долази до уравнотежавања моћи држава и развоја сложене међузависности међу државама. Међузависност и сарадња стварају услове да се сукоби у свету решавају дипломатским средствима, што смањује могућност неконтролисаног ширења криза. Међутим свет је и даље суочен са бројним, сложеним и вишеструко детерминисаним безбедносним изазовима, ризицима и претњама, који мењају своју форму и начине испољавања. Ново безбедносно окружење тражи нове форме благовременог уочавања и одговора на динамичне безбедносне претње са којима се суочава савремени свет (Драгишић 2020).

Фактори који се у Стратегији наводе као извори угрожавања међународне безбедности су: кршење Повеље УН, мешање у унутрашње ствари суверених држава, пракса превентивних напада и војног интервенционизма и заоштравање односа међу великим силама ради поделе зона утицаја. На основу побројаних фактора угрожавања у Стратегији се наводи да су највеће претње на међународном плану: међународни тероризам, организовани криминал, верски и национални екстремизам, мигрантска криза и посреднички конфликти (Стратегија националне безбедности 2019).

Регионе Блиског истока и севера Африке, Стратегија националне безбедности означава као безбедносно најкомпликованије због дуготрајних верских и етничких сукоба који су били узрок великих миграција у Европу. Велика мигрантска криза, као и проблеми економске природе пред ЕУ, али и све њене чланице стављају озбиљне изазове у области економије и политике азила.

Глобализована економија, која је више него икада у историји учинила свет међузависним, може у случају кризе у најразвијенијим земљама довести до социјалних немира и политичке нестабилности било где у свету. Поред тога, Стратегија наглашава проблеме везане за енергетску безбедност, еколошке проблеме, борбу за ресурсе, пре свега храну и питку воду и могућности злоупотребе научних открића као могуће изворе глобалне нестабилности.

У оквиру анализе стратегијског окружења Стратегија националне безбедности посебну пажњу поклања региону југоисточне

Европе. Чињеницу да се све државе југоисточне Европе залажу за демократске вредности, унапређивање друштвене и економске стабилности и дијалог и сарадњу, писци Стратегије виде као фактор који може повољно утицати на регионалну безбедност и смањити могућност избијања конфликта. Проблеми из прошлости, који још увек оптерећују регион могу се превазићи кроз програме сарадње у области политике, економије и безбедности. Заједничка тежња свих држава региона за прикључење Европској Унији, може бити фактор стабилизације регионалних односа. Међутим, процес придруживања држава југоисточне Европе озбиљно успоравају нерешени конфликти који постоје у региону, као и неспремност влада појединих држава региона да спроведу све неопходне реформе. Поред ЕУ, којој теже све државе региона, свој утицај остварују и друге, ваневропске силе, пре свега због важног геостратешког и геоекономског значаја региона. Сукоби великих сила око утицаја у региону, могу бити веома значајан фактор нестабилности.

Стратегија националне безбедности посебно истиче невојне претње које су присутне у региону као што су: сепаратистичке тежње, политички, верски и национални екстремизам, економски и социјални проблеми, миграције, организовани криминал, недовољна институционална изграђеност и елементарне непогоде (Стратегија националне безбедности 2019).

Проблеми који су наслеђени из прошлости у великој мери угрожавају безбедност региона. Највећи проблем је једнострано и противправно проглашена независност територије која административно обухвата територију Аутономне Покрајине Косово и Метохија од стране привремених институција самоуправе у Приштини. Непоштовање Бриселског споразума, непоштовање основних права Срба и другог неалбанског становништва, узурпација и уништавање њихове имовине и културно-историјске баштине и јачање радикалног исламизма, представља препреку нормализацији односа и успостављању поверења у региону.

Проблем сецесије Косова и Метохије, путем једнострано проглашене независности је највећи политички проблем са којим се сусреће Република Србија. Управо се на историји проблема сепаратизма на Косову и Метохији може видети постојање или одсуство велике стратегије Србије. Нема сумње да у великој стратегији Србије од Начертанија до данас простор Косова и Метохије заузима једно од централних места. Сматрамо да је погрешно проблем Косова и Метохије сводити искључиво на територијално питање. Простор Косова и Метохије има изузетан историјски и идентитетски значај за Србе. Велики број изузетно значајних културних и

верских споменика српског народа налази се на том простору. Косовски мит је најснажнији мит у српском народу и представља један од темеља српског националног идентитета. Све ове чињенице јасно указују да питање Косова и Метохије за Републику Србију и српски народ у целини у великој мери превазилази значај територијално питања (Гађиновић 2004).

Покушај ревизије Дејтонског споразума, Стратегија види као други важан изазов регионалној безбедности. Република Србија је потписница Дејтонског споразума и гарант његовог поштовања, у интересу сва три конститутивна народа и оба ентитета. Покушаји ревизије Дејтонског споразума на штету српског народа, представљају озбиљну претњу безбедности Републике Србије. Република Српска, која је настала као резултат борбе српског народа у Босни и Херцеговини, током грађанског рата којим је разбијена СФРЈ, представља велику националну вредност и гарант опстанка Срба на простору Босне и Херцеговине. Република Србија, као матична држава српског народа има обавезу да се брине о правима Срба у свим државама у којима живе. Након разбијања СФРЈ, велики број Срба остао је да живи у бившим републикама које су се осамосталиле. Легитимна брига за припаднике свог народа, као и чињеница да је Србија највећа држава настала након разбијања СФРЈ, да има највеће економске потенцијале и да заузима географски најважнији простор чини Србију најважнијом државом региона Југоисточне Европе.

Начин на који Србија види решавање проблема Косова и Метохије, Босне и Херцеговине, положаја Срба у Хрватској, Црној Гори, Северној Македонији и другим државама, свакако чини садржај велике стратегије.

Решење за бројне регионалне безбедносне изазове, ризике и претње Стратегија види у појачаној сарадњи држава региона на основу заједничких интереса и вредности.

Због измењених геостратегијских околности и све снажнијег утицаја глобалних кретања на безбедност појединих држава безбедносна политика Републике Србије заснива се на интегралном и мултилатералном приступу проблемима безбедности, којим се афирмише концепт кооперативне безбедности.

Европска сопљнополитичка оријентација, демократизација и економски напредак, уз сарадњу са свим битним факторима међународне заједнице су начин да се ојача стратешка безбедност Републике Србије.

Главни стратешки проблеми који угрожавају безбедност Републике Србије су: сепаратистичке тежње, етнички и верски

екстремизам, прикривено деловање страног фактора, организовани криминал и илегалне миграције.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ

У Стратегији националне безбедности Србије национални интереси дефинишу се као „као трајна потреба и тежња Републике Србије и њених грађана, засновани су на универзалним и националним вредностима које произилазе из Устава и наслеђа српског народа и свих грађана који живе у Републици Србији. Основне националне вредности јесу: слобода, независност, мир, безбедност, демократија, владавина права, социјална правда, људска и мањинска права и слободе, једнакост и равноправност грађана, толеранција, транспарентност, солидарност, родољубље и здрава животна средина. Остваривањем националних интереса штите се основне националне вредности“ (Стратегија националне безбедности 2019).

Стратегија националне безбедности Републике Србије у блиску везу доводи националне интересе и националне вредности, што је логичан приступ, јер без дефинисања националних вредности није могуће дефинисани ни остварити националне интересе. Вредности се у Стратегији дефинишу као детерминанта националних интереса, али је јасно да без остваривања основних националних интереса није могуће заштитити основне националне вредности. Националне вредности и национални интереси се међусобно прожимају и није их могуће одвојено разумети нити заштитити (Драгишић 2019).

Национални интереси Републике Србије јесу: очување суверености, независности и територијалне целовитости; очување унутрашње стабилности и безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине и ресурса Републике Србије.

Очување суверености, независности и територијалне целовитости, Република Србија заснива на међународном праву, културно-историјском наслеђу и основним националним вредностима. Очување суверености подразумева да Република Србија независно врши законодавну, судску и извршну власт на својој целокупној територији. Република Србија не признаје одвајање било ког дела своје територије.

Очување унутрашње стабилности и безбедности је услов за несметан развој свих делова друштва, рационалну употребу ресурса и задовољења потреба грађана. Остваривањем овог интереса обезбеђују се услови за заштиту државе, друштва, грађана и имовине од свих облика угрожавања, што доводи до побољшања квалитета живота грађана и боље институционалне изграђености. Овај интерес јасно показује да се Република Србија определила за концепт националне безбедности који укључује државу, друштво и грађане као референтне објекте. Овакав приступ је модеран и одржив у савременим условима.

Очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета услов је опстанка Републике Србије, дијаспоре и Срба у иностранству, те Републике Српске као ентитета у саставу Босне и Херцеговине у складу са Дејтонским споразумом. Остварењем тог интереса унапређује се демографски потенцијал, јача се национално јединство, култура и родољубље, и развија свест о националном идентитету, уз уважавање права и културног наслеђа других народа. На тај начин стварају се услови за кохезију и развој друштва, унапређење положаја и заштиту права Срба где год они живе, српског културног, духовног и историјског наслеђа у другим државама, унапређење културне размене, разумевање и уважавање културолошких и других разлика, те унапређење положаја и права националних мањина у Републици Србији. Овако наведен интерес Републику Србију афирмише као националну државу српског народа, где год да живи, али и грађанску државу која припада свим грађанима, без обзира на њихову етничку припадност. Оваквим приступом стварају се услови за друштвену кохезију и развој идентитета свих грађана Србије. Очување и заштита српског народа је веома захтеван циљ ако се има у виду да Србија има велику дијаспору која је расута широм света. Велика стратегија не износи увек све детаље стратешког плана, јер би се на тај начин испуњење циљева могло угрозити. Бројне су мере којима се може очувати идентитет српског народа и заштити његова права. Те мере не мора нужно да спроводи држава, потребно је да велика стратегија укалкулише капацитете свих националних институција од САНУ, академске заједнице, СПЦ, организација цивилног друштва, медија, културних институција спортских организација и свих других организација и појединаца који могу допринети остваривању овог циља. Пример деловања СПЦ у Црној Гори у току 2019. године, поводом Закона о слободи вероисповести је најбољи пример као се национални циљеви могу спроводити без деловања

државних органа.

Очување мира и стабилности у свету и региону, је интерес којим Република Србија чува своју унутрашњу безбедност. Кроз билатералне и мултилатералне иницијативе и активности којима се доприноси очувању регионалне и глобалне безбедности, Република Србија се доказује као поуздан партнер у међународним односима и јача свој међународни углед.

Европске интеграције и чланство у Европској унији је стратешки интерес Републике Србије, којим се постиже свеобухватна реформа друштва заснована европским вредностима, које се налазе у темељу српског идентитета. Чланством у –Европској унији Србија би постала део једне од најмоћнијих светских организација и стекла могућност да активно учествује у доношењу најважнијих одлука у савременом свету.

Економски развој и укупни просперитет, омогући ће услове за побољшање живота грађана и извесну будућност за будуће генерације. Економски развој ствара услове за квалитетније коришћење ресурса, боље образовање, здравствену заштиту, уравнотеженији економски развој различитих подручја. На тај начин директно се доприноси безбедности Републике Србије.

Очување животне средине и ресурса Републике Србије, које подразумева одговоран однос према квалитету земљишта, вода и ваздуха, од изузетног је значаја за безбедност Републике Србије.

Угрожавање националних интереса, сматра се директним угрожавањем безбедности Републике Србије и њених грађана. Циљеви, ставови, опредељења и мере за заштиту и остварење националних интереса садржани су у политици националне безбедности.

Политика националне безбедности Републике Србије део је свеукупне националне политике. Стратегијом је политика националне безбедности дефинисана као: “Скуп ставова, начела и опредељења којима се усмерава деловање и одлучивање Републике Србије ради заштите и остварења националних интереса.”

Политика националне безбедности Републике Србије спроводи се усклађеним деловањем у различитим областима друштвеног живота. Свеобухватан приступ, за који се опредељује Стратегија националне безбедности ствара услове за јединствен и усклађен одговор свих надлежних субјеката на безбедносне изазове, ризике и претње који угрожавају Републику Србију.

Политика националне безбедности Србије ослања се на све елементе система националне безбедности, који усклађеним и јединственим деловањем могу предупредити испољавање

безбедносних претњи, одговорити на ризике и отклонити последице испољених безбедносних претњи (Драгишић 2019).

Мере чијим се спровођењем остварује политика националне безбедности, односно њена начела, опредељења и ставови у Стратегији су груписани према интересима који се предвиђеним мерама штите.

Садржај Стратегије националне безбедности указује да она јесте део велике стратегије Србије. Сигурни смо да Србија гради своју велику стратегију као повезан систем различитих стратегијских и доктринарних докумената заснованих на историјском наслеђу српског народа и других народа који живе у Републици Србији, али и на јасно пројектованим националним интересима које треба очувати и достићи у одређеном времену и националним вредностима које треба трајно заштити.

ЛИТЕРАТУРА

- Balzaq, T., Dombrowsky P. & Reich S. 2019. *Comparative Grand Strategy, A Framework and Cases*. Oxford: Oxford U.P.
- Гађиновић, Р. 2004. *Отимање Косова и Метохије*. Београд: НИЦ Војска.
- Драгишић, З. 2020. *Систем националне безбедности Србије*. Београд: Факултет безбедности.
- Каџига, Ж. 2019. *Velika strategija Kine*. Доступно на: http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_book/2019/fb_pip_rio/fb_pip_rio-2019-ch1.pdf, приступљено 23. 01. 2021.
- Martell, W. 2014. *Grand Strategy in Theory*. Ithaca: New York U.P.
- Posen, V. 2014. *A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. Ithaca: New York U.P.
- Симеуновић, Д. 2000. *Нововековне политичке идеје у Срба*. Београд: Институт за политичке студије.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2019.
- Hanson, V. 2019. „China’s Brilliant, Insidious Strategy“. *National Review*, May 14, 2019. Доступно на: <https://www.nationalreview.com/2019/05/china-strategy-build-economic-military-technological-superiority/>, приступљено 23. 01. 2021.

Zoran Dragišić

Faculty of Security Studies, University of Belgrade

NATIONAL SECURITY STRATEGY AND SERBIAN GRAND STRATEGY

Resume

Grand strategies are once again gaining interest among academic community and decision makers alike, as it is clear that the World in the 21st century stands on the verge of new instabilities. In addition, new asymmetric threats, which are difficult to predict today, will come from cyberspace, natural disasters, pandemics, major technical and technological accidents and other dystopian realities already visible today. In the past, it was thought that grand strategies were reserved exclusively for great global powers and that such strategy must have global reach. Some theorists still hold such an attitude, which we believe is outdated. The example of Serbia shows that best. Serbia, even at the time when it was not completely independent state, in 1844, developed a grand strategy for the liberation and unification of all South Slavs. Modern age puts the imperative of grand strategy before Serbia, as a clear plan of the complete social development in the times to come. The basic function of a grand strategy is a clear understanding of the risks, challenges and threats facing Serbia and the Serbian people in the century ahead.

Keywords: *grand strategy, Strategy of national security of Serbia, national interests, national values*

* Овај рад је примљен 14. јануара 2021. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

Милован Суботић*

Универзитет одбране - Институт за стратегијска истраживања

(НЕ)ДОСТИЖНОСТ ОДРЕЂЕНИХ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА ПРОКЛАМОВАНИХ СТРАТЕГИЈОМ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Израду најновијих стратегијских документа из области националне безбедности и одбране: Стратегије националне безбедности и Стратегије одбране, пратиле су бројне полемике у редовима академске и стручне јавности. Овај рад нема намеру да се вредносно одређује према новој Стратегији националне безбедности, већ пажњу примарно усмерава према дефинисаним националним вредностима и чиниоцима националних интереса Републике Србије дефинисаних Стратегијом националне безбедности Републике Србије. У раду се анализирају сви делегирани чиниоци националних интереса са аспекта њихове достижности у светлу доминантне реалполитике најзначајнијих актера међународне политике и безбедности, као и проблеми пред којима ће се спроводиоци овако делегираних чинилаца у ближој и даљој будућности суочавати. Имајући у виду да се као најизразитији проблем приликом остварења овако дефинисаних националних интереса легитимише дихотомија између националног интереса који се односи на очување суверености, независности и територијалне целовитости и оног који говори о европским интеграцијама и чланству у Европској унији, нарочита пажња је посвећена формулисању решења које би било на трагу „помирења“ ових, наизглед антагонизујућих, интереса.

Кључне речи: *стратегија, национална безбедност, национални интереси, достижност, Република Србија, КиМ, ЕУ, међународна политика, регион*

* Контакт: milovan.subotic@mod.gov.rs

„Тактика се састоји у томе да знаш шта да урадиш када нешто може да се уради. Стратегија се састоји у томе да знаш шта да урадиш када ништа не може да се уради.“

*Савелиј Тартаковер
(пољски шаховски велемајстор)*

Као све фреквентнији појам у полазиштима међународне политике и безбедности, национални интерес се налази се у средишту реалистичких приступа науке о међународним односима и студијама безбедности, и најчешће се користи приликом објашњења спољних политика држава. Он је чврсто повезан са међународним релацијама, циљевима и ставовима политичких елита и најчешће је продукт политичке стратегије државе. Односи се углавном на међународне односе и позицију државе у међународној политици, а кроз тенденцију остварења постављених циљева и њихове употребе, тј. као средство за боље позиционирање држава у међународним оквирима (Kresović 2016). Из угла академске јавности, допринос артикулисаних националних интереса приликом проучавања савремене спољне и безбедносне политике држава је двојак: експликативан, али и предиктиван. У најопштијем дефиниционом смислу национални интерес се „одређује као платформа на којој се граде и спроводе спољне политике држава, односно национални интерес представља оно што одређена држава жели да постигне или сачува у односу на друге државе“ (Липовац и Димитријевић 2015, 88).

Национални интерес почива на претпоставци да „у политици, тј. у процесу стицања и очувања моћи, нема обавезујућих правних или моралних норми и да владар достојан тог имена нормално следи, или се очекује да следи, само сопствене интересе и интересе државног ентитета којим влада“ (Dimitrijević 2009, 155). Овако артикулисани интереси држава, према становишту појединих теоретичара, базирани су на супремационом егоизму. Тако један од најзначајнијих америчких политиколога прошлог века, Фредрик Сондерман (*Fredrich Sonderrmann*), истиче да национални интерес представља синоним за „национални егоизам“ (Sonderrmann 1977, 123).

Кисинџер (*Henry Alfred Kissinger*) је појаву доктрине „државног разлога“ анализирао на примеру Француске у доба Ришељеа (*Armand Jean du Plessis de Richelieu*)¹. Он ју је видео као

1) Арман Жан ди Плеси де Ришеље је био француски државник, кардинал, који је као министар краља Луја XIII вршио фактичку власт у Француској и подигао моћ француске

„погодност“ којом је средњовековну идеју о универзалном моралу заменио национални интерес. „Носталгију за универзалном монархијом заменила је идеја о равнотежи снага која је пружала утеху да ће се тиме што свака држава следи сопствене себичне интересе, некако остварити општа безбедност и напредак“ (Kisindžer 2006, 43).

Један од утемељивача реалполитичке школе у међународним односима, Моргентхау (*Hans Morgenthau*), као кључне појмове у односима између држава истиче моћ и борбу, а национални интерес он види као категорију која управо „одређује правац борбе и коришћења моћи“. Легитимизујући ову врсту детерминатива, он истиче да „све државе чине оно што неизоставно морају да чине – штите свој физички, политички и културни идентитет од његовог угрожавања од стране других држава“ (Morgenthau 1952, 961).

Важно је разликовати државне од националних интереса, нарочито ако имамо у виду да у политичком дискурсу многих држава постоји дихотомија између ових интереса. Можда је ову разлику најлакше објаснити путем теорије реализма у међународним односима, већ помињане „реалполитике“, према којој моћ представља кључно средство за остварење политичких циљева. Овакво схватање се суштински заснива на једној претпоставци и једној тврдњи (Gligorov 2009). Претпоставка је да легалности у међународним односима нема, јер су појединачне државе носиоци суверене политичке моћи, а тврдња је да ипак постоји легитиман и стабилан систем равнотеже моћи или односа снага, онај глобални, регионални и(ли) билатерални, који подстиче државе да се, из државних разлога (махом под претњом негативног исхода у случају сукоба), понашају одговорно. Друкчије речено, државни интерес се сматра легитимним све док не дестабилизује успостављену равнотежу. Због чега је тако, најлакше би било објаснити ако уважимо чињеницу да се стабилност равнотеже моћи одржава применом силе против оних који се користе нелегитимним средствима да би остварили своје државне интересе. А разлика између реалполитичког и оног легалистичког (идеалистичког) схватања међународних односа јесте само у томе што се унутрашњеполитичка и спољнополитичка одговорност држава не заснивају само на легитимности већ и на легалности. Такође постоји и реалполитичка разлика у легитимности државних и националних интереса: државе су легитимни носиоци политичке моћи, нације нису. Штавише, државе које теже да остваре националне интересе могу да представљају

круне. Сматра се за оснивача Француске академије 1635. године. Видети: Joseph Bergin, „Three faces of Richelieu: a historiographical essay“, *French History Advance Access*, November 2, 2009.

претњу стабилности, што њихову спољну политику чини нелегитимном, јер нације нису суверене и нису носиоци одговорности у међународним односима.

Националне интересе карактерише наглашена флуидност која се огледа у трансформативном потенцијалу који кореспондира са опадањем или јачањем моћи и утицаја државе која их артикулише. Зато они нису нити универзалне, нити апсолутне категорије, односно нису исти за све државе. Најзначајније државе света у својој политици имају дефинисан национални интерес или државни разлог (франц. *raison d'état*), док слабије или геополитички мање утицајне државе своје интересе, пре свега међународне, али последично и националне, следствено прилагођавају политици моћних.

На запостављање у проучавању тзв. малих држава у теоријама међународних односа указује Миријам Елман (*Miriam F. Elman*), а овакав став правда уверењем истраживачке заједнице да се понашање малих држава може предвидети преко ефеката међународног система који умногоме зависи од оних „великих играча“. Она супремира чињеницу да су мале државе превише окупиране опстанком, те су „углавном суочене са спољним претњама по опстанак, па ће спољна политика одсликавати обазривост према ограничењима међународног окружења, а спољнополитички циљеви ће бити мање ограничени од стране унутрашњеполитичких процеса“ (Elman 1995, 175). На сличном наративу своја уверења темељи и проф. Гађиновић када каже да се „мале државе суздржавају од употребе војне силе, а спољно-политички приоритети су им углавном на регионалном нивоу“.

Ипак, са глобализацијом, односно постепеном променом међународног система у којем све већу улогу има правилно усмерена „мека моћ“, изнова се поставља и питање у којој мери је разлика између „малих“, „средњих“ и „већих“ земаља уопште релевантна. Да не помињемо да нас и ранија историја учи да величина државе и њена моћ не морају да буду еквивалентне, односно да мали обим земље не мора да аутоматски значи и „немоћ“ у некој конкретної ситуацији. Хил (*Christopher Hill*) тако с правом примећује да “величина и положај садрже велике користи, али и велике трошкове за дату земљу” (Hill 2003, 169).

Такође, управо у контексту помињаног реалполитичког контекста у сложеним међународним односима, положај малих и средњих земаља сматра се релативно повољнијим у ситуацији када оне чине део ширег и јасним правилима дефинисаног савеза, који им пружа могућност коришћења посебних инструмената

деловања и утицаја. „Можда најбољи пример овоме јесте Европска унија. Првобитна асоцијација (ЕЕЗ) настала је средином прошлог века управо као заједница земаља које су настојале да удруживањем створе неку врсту економске и политичке противтеже у међународном систему строгог биполарног поретка“ (Суботић 2020, 94).

Свака држава има своје државне разлоге и може их третирати као своје националне интересе. На Балкану се укрштају моћни геополитички и национални интереси САД, НАТО, ЕУ, али и Руске Федерације, Турске, Кине и арапских земаља. На унутрашњем плану на Балкану функционишу национални разлози „велике Албаније“ који треба да уједине Косово, Албанију и делове БЈР Македоније. Присутни су и хрватски интереси, који своју експликацију најизраженије имају према БиХ, али и Турски интереси у БиХ, Косову, Северној Македонији. Дуго се постављало артикулисано питање који су то национални интереси или државни разлози Србије и тзв. „српски национални интереси“. Стратегије националне безбедности (из 2009. и 2019. године) по први пут на нивоу стратешких докумената артикулишу најважније националне интересе Републике Србије.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ НА ПРИМЕРУ ПРВОГ ИНТЕРЕСА ИЗ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Национални интереси су, према Стратегији националне безбедности, одређени „као трајна потреба и тежња Републике Србије и њених грађана“, а „засновани су на универзалним и националним вредностима које произилазе из Устава и наслеђа српског народа и свих грађана који живе у Републици Србији“ (СНБ 2019, 10). Основне националне вредности које су препознате наведеним документом јесу: „слобода, независност, мир, безбедност, демократија, владавина права, социјална правда, људска и мањинска права и слободе, једнакост и равноправност грађана, толеранција, транспарентност, солидарност, родољубље и здрава животна средина“ (СНБ 2019, 10). Остваривањем националних интереса, како је то недвосмислено артикулисано Стратегијом националне безбедности Р. Србије, „штите се основне националне вредности“ (СНБ 2019, 12).

Национални интереси Републике Србије, препознати наведеном стратегијом, су: „очување суверености, независности и територијалне целовитости; очување унутрашње стабилности и

безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине и ресурса Републике Србије“ (СНБ 2019, 12).

Циљеви, ставови, опредељења и мере за заштиту и остварење националних интереса садржани су у политици националне безбедности, управо на линији елаборације проф. Симића који истиче да „национална безбедност представља „несводиво језгро националног интереса“ (Симић 2002, 32). Дакле, политика националне безбедности разлаже и операционализује делегиране националне интересе. Она „представља скуп ставова, начела и опредељења којима се усмерава одлучивање и деловање Републике Србије ради заштите и остварења националних интереса“ (СНБ 2019, 12).

Први национални интерес представља *очување суверености, независности и територијалне целовитости*. Он је се „темељи се на међународном праву, културно-историјском наслеђу и основним националним вредностима“ и означен је као „услов опстанка Републике Србије као државе“. Овај, не случајно први, национални интерес се супремационо односи на очување Аутономне покрајине Косово и Метохија у саставу Републике Србије. Начин остварења овог интереса пројектован је кроз опредељење да се „путем дијалога“ заштите национални интереси Србије, „те интереси Срба и другог неалбанског народа у овој покрајини“ (СНБ 2019, 13). У делу Стратегије националне безбедности Републике Србије (Политика националне безбедности, 4.1.) који кореспондира са све присутнијим трендовима у међународној политици, а који се односе на постизање споразума Београда и Приштине о одрживом статусу јужне српске покрајине, истиче се да „Република Србија неће признати једнострано проглашену независност своје јужне покрајине, али (курзив аутора) ће у интересу регионалне стабилности и што бољих српско-албанских односа наставити дијалог са привременим институцијама самоуправе у Приштини уз посредовање Европске уније, до постизања дугорочно одрживог и обострано прихватљивог договора“ (СНБ 2019, 13).

Из наведеног, те недвосмислено израженог опредељења за „последним спровођењем свих постигнутих договора из Бриселског споразума са органима привремених институција самоуправе у Приштини“ се на један посредан начин читује спремност Републике Србије да се разговори наставе након што би приштинска страна без поговора спровела све потписане тачке из наведеног спо-

разума. Овде се наравно превасходно мисли на формирање самоуправне заједнице општина са већинским српским становништвом на Косову и Метохији (Канцеларија за Косово и Метохију 2018). У ширем дискурсу, овај облик организовања заједнице, као правног субјекта са скупштином, председником, саветом одбором, администрацијом и седиштем, препознат је под називом „Заједница српских општина – ЗСО“, или „Асоцијација српских општина – АСО“, (алб. *Asociacioni i Komunave Serbe - AKS*).

Уколико бисмо на први српски национални интерес гледали искључиво кроз артикулацију другог циља из тачке 4.1. (очување Аутономне покрајине Косово и Метохија у саставу Републике Србије) с правом би било постављено питање због чега на делу територије Србије, која је формално и даље под протекторатом УН, интересе Срба у сопственој држави треба да штити ЗСО коју не познају ни српски Устав ни закони, нити су недвосмислено предвиђене њене институционалне везе са Београдом? Такође, из угла оних који формирање ове заједнице виде као предворје за „издају Косова“, поставља се питање да ли је ЗСО, за коју се често спекулише да је као идеја настала тек када идеја о размени и разграничењу на КиМ није наишла на разумевање код западних партнера, једино што Србија можда може да добије ако заузврат призна косовску независност као компромисно решење без алтернативе?

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ НА „ПРОБИ ВРЕМЕНА“

Национални интереси артикулисани овом Стратегијом су јасно омеђени својим вокацијским значењем, но брижљивом анализом ћемо брзо уочити да баш сви имају изразиту узрочно-последичност, те да је остварење било ког од делегираних интереса немогуће уколико их посматрамо као недодирљиве. Њихова комплементарност је до те мере капиларна да их је чак немогуће и груписати. Рецимо, уколико би смо се определили да их разврстамо на оне политичке и економске, тј. на оне које се тичу корпуса нације и националног, те европског и корпоративног, видећемо да се и ове сфере до те мере преплићу да их је немогуће раздвојити. Такође, интереси који се тичу домицилности интересног наратива (очување унутрашње стабилности и безбедности) и интереси на „заштити српског народа где год он живи“ (СНБ, 2019, 11), такође имају снажну међузависност у компликованом балканском политичком алгоритму. Исто тако је немогуће раздвојити пети по реду интерес (европске интеграције и чланство у Европској унији) од оног шестог (економски развој и

укупни просперитет) или седмог (очување животне средине и ресурса). Укратко, не постоји никаква остварива „редна листа“ по којој би се делегирани национални интереси штитили и остваривали. У савременом свету, који је обележен управо наглашеном повезаношћу, овако делегирани интереси стога делују комплементарни оквирима међународне легитимности. Дакле, интереси су без икакве дилеме легитимни, но да ли су, овако формулисани, и достижни?

Уколико бисмо делегиране националне интересе „укрцали“ у неки хипотетички „времеплов“, и за меру будућности узели оптимизам и „најбоље ветрове“ српском једрењаку, нека наредна Стратегија националне безбедности (која би према искуственом протоку времена требала да се пише негде око 2029. године), у контексту остварења националних интереса би изгледала отприлике овако. *Прво*, Србија би очувала независност и територијалну целовитост. На целокупној територији Републике Србије (укључујући наравно КиМ) била би обезбеђена пуна законодавна, извршна и судска власт, непрекидност привредних активности, а свим грађанима гарантована безбедност. *Друго*, Србија би унапредила унутрашњу стабилност и безбедност кроз снажније институције, владавину права и земљу по мери пожељног места за живот и рад. *Треће*, српски народ, „где год он живи“ би био сачуван и заштићен, унапређен демографски потенцијал, ојачала свест о националном идентитету. У најкраћем, по узору на најважније земље данашњице, Србија би путем тзв. „меке моћи“ остварила значајне интересе у земљама региона где у значајној мери живе Срби. *Четврто*, мир и стабилност у региону би били очувани, за шта би улога Србије као поузданог партнера у међународним односима, била значајна. *Пето*, српски народ је, као неко ко је „поднео велике жртве за изградњу слободне и стабилне Европе“ (СНБ 2019, 11), чињеницом да је Србија постала пуноправна чланица ЕУ, остварио право да „утиче на процес доношења одлука унутар те организације“ (СНБ 2019, 11). *Шесто*, обезбеђено је „унапређење животног стандарда, отпорност и прилагодљивост привреде, равномеран регионални развој, унапређено је образовање и обезбеђена укупна безбедност државе и грађана“ (СНБ 2019, 12). И, коначно, *седмо*, очувана је животна средина и ресурси Републике Србије, тј. успостављен је одговоран однос према животној средини у погледу квалитета земљишта, водних ресурса, биодиверзитета и управљања опасним отпадом.

Овакав „пресек стања“ из неке хипотетичке 2029. године, пред писце нове Стратегије националне безбедности ставио би знатно лакши задатак. Новопрокламовани интереси, који би били на линији постојећих, би се првенствено односили на заштиту, а

не, као што су махом ови данас, на остварење. Да ли је ово земља у којој би наши грађани желели да живе? Највероватније би плебисцитаран одговор био „да“. Да ли је реално да на крају треће декаде новог века имамо достигнуте, овако постављене националне интересе. Плашим се да би такође плебисцитаран одговор био „не“. Дакле, имамо проблем који би се, из угла реалполитике, у најкраћем могао елаборирати као извесна неусаглашеност приликом остварења националних интереса бр. 1 („очување суверености, независности и територијалне целовитости“) и бр. 5 („европске интеграције и чланство у Европској унији“).

КРАТАК ПРИКАЗ РЕЛАЦИЈЕ „ЕУ – РЕШАВАЊЕ КОСОВСКОГ ПИТАЊА“ ОД 2007. ДО ДАНАС

Временски посматрано, кроз поруке са највиших места у Европској унији, кратак је био период од раздвајања решавања косовског питања од европског пута Србије, до оног најважнијег услова на агенди односа између Србије и „европске бирократске породице“. У извештају из 2007. године, Европски парламент је оценио да су „интеграција Србије у Европску унију и коначни статус Косова одвојена питања на којима се мора радити појединачно“ и упозорио да је „контрапродуктиван сваки покушај да се то повезује“ (Danas, 2007).

Само неколико месеци касније, након пропалих преговора о статусу покрајине, Специјални изасланик Генералног секретара УН, Марти Ахтисари (*Martti Oiva Kalevi Ahtisaari*), као посредник у директним преговорима Србије и привремених власти у Приштини, је поднео „Свеобухватни предлог за решење статуса Косова“ (Самарџић 2009, 225), предлажући такав облик независности Косова, по коме ће ЕУ имати одлучујућу улогу путем своје мисије за надгледање те независности и помоћи новим властима Косова у стабилизацији државе. Од тог тренутка Унија је и поред његовог одбацивања у Савету безбедности, почела са његовом имплементацијом, а Савет ЕУ званично је подржао улогу Специјалног изасланика УН и његовог плана за надгледану независност Косова, наглашавајући будућу улогу Уније у његовој примени на терену. ЕУ је тако артикулисала „још једну заједничку акцију у којој се дефинише улога могуће мисије ЕУ, у координацији са осталим важнијим субјектима“ (Недељковић 2014, 32).

Када је 17. фебруара 2008. Косово самопрогласило независност, Савет ЕУ није признао ту независност, али је на посредан начин то прихватио као чињеницу, а државама чланицама је препуштено да саме одлуче о евентуалном признавању тог чина. Иако је Европски

савет још 2011. године, на препоруку Европског парламента, донео коначну одлуку о одобравању статуса кандидата Србији за чланство у ЕУ, на отпочињање преговора ће се сачекати безмало три године. Наиме, тек након потписивања Бриселског споразума између Србије и Косова 2013. године, са посредовањем ЕУ, Европски савет је у јуну 2013. године, донео закључак о отпочињању преговора са Србијом о чланству, и то под условом да шефови држава или влада чланица ЕУ на новом самиту у децембру 2013. године оцене да је Србија имплементирала Бриселски споразум. Након добијеног „зеленог светла“ на поменутом самиту, Србија је 21. јануара 2014. године, отпочела преговоре о чланству у ЕУ, са бројним препрекама у погледу односа са привременим властима у Приштини, као кључном услову за несметано одвијање тих преговора (Недељковић 2014).

Чињеница да су постигнути споразуми избегли готово о сваком случају питање политичког статуса Косова, често је постајао проблем за спровођење одређених аспеката споразума. Споразуми су постигнути у духу такозване конструктивне двосмислености, што је створило простор за стране да самостално тумаче споразуме. У том правцу, ЕУ је, као покровитељ процеса, одлучила да игра пасивну улогу у пружању објективних и непристрасних тумачења ових споразума. Упркос поновљеним изјавама званичника ЕУ о потреби спровођења споразума, Европска унија није преузела улогу гаранта, већ је повезала европски пут страна у овом процесу.

Врхунац погоршања односа, до прекида готово било ког вида комуникације између Београда и Приштине, догодио се након што су привремене косовске институције 21. новембра 2018. године увеле стопроцентну тарифу на производе увезене из Србије и Босне и Херцеговине. Овај „дарински намет“ је, из угла привремених институција на Косову, правдан као „против одговор институција Републике Косово на агресивну кампању Србије за спречавање чланства Косова у ИНТЕРПОЛ-у, као и на кампању за повлачење признавања Косова“ (Илић 2011).

С обзиром да је 2019, била година избора и за саму ЕУ, то је резултирало додатном пасивизацијом њене улоге у поновном почетку дијалога. Овоме треба додати чињеницу да две главне државе ЕУ, Немачка и Француска, својим иницијативама такође нису успеле да преговарачке стране врате дијалогу. У том контексту, организовање избора на Косову средином 2019. године, као и кашњења везана за изборни процес и формирање институција, утицали су на даље одлагање поновног почетка дијалога.

Ситуација се почела мењати крајем 2019. године, након директног америчког укључења у посредовање у процесу „замрзну-

тог“ дијалога. Непосредно укључивање САД озваничено је након именовања Метјуа Палмера (*Matthew Palmer*) од стране Стејт Департамента САД, као специјалног представника за Балкан у августу 2019. године (CoRD 2019), као и именовања Ричарда Гренела (*Richard Grenell*) специјалним изаслаником Председника САД-а, за постизање мировног споразума између двеју страна (Beta 2019). Управо под директним посредовањем САД-а, односно Ричарда Гренела, почетком 2020. године је потписан низ нових споразума, у облику писама о намери, у вези са ваздушном линијом, железничком линијом и ауто-путем који повезује две земље. Ови споразуми су проглашени као прилика за наставак процеса дијалога ка постизању коначног споразума на основу модела економског развоја. Ипак, важно је истаћи да су „ови споразуми постигнути након једног нетранспарентног преговарачког процеса” (RSE 2020).

Међутим, на спољнополитичком плану је настављен „рат” између САД и ЕУ око лидерства у вођењу овог процеса. Само именовање два специјална изасланика, Ричарда Гренела из САД, и словачког дипломате Мирослава Лајчака (*Miroslav Lajčák*) из ЕУ (PТС 2020) и њихове готово паралелне иницијативе за поновно покретање и завршетак преговарачког процеса, могле су се посматрати као утакмица између двеју значајних политичких сила на међународној сцени, на завршетку процеса дијалога између Београда и Приштине. Таква међународна пажња, од стране наведених актера, без јасне синхронизације, довела је до спектакуларно представљеног (од стране Трампове администрације) „Споразума о нормализацији економских односа“ (RSE 2020), који је у каснијим наративима представника ЕУ умногоме релативизиован.

Најновије изјаве европских званичника, недвосмислено указују да је наставак дијалога Београда и Приштине у директној вези са европском перспективом Србије. На тој линији је и изјава специјалног изасланика Европске уније за дијалог Београда и Приштине Мирослава Лајчака да је скорашња дискусија пред министрима иностраних послова држава чланица ЕУ о дијалогу Београда и Приштине „јасно показала да је дијалог две стране јасно повезан са европском будућношћу Косова и Србије“ (European Western Balkans 2020). Високи представник Европске уније за спољну политику и безбедност Ђузеп Борел је навео да обе стране треба да се припреме за наставак дијалога, упркос тешким питањима уз констатацију да је постизање споразума неопходан услов на путу ка ЕУ. “Земље које желе чланство у ЕУ морају да испуне обавезе везане за добросуседске односе и међусобну сарадњу, а политичари треба да промовишу политику међусобног поверења” (European Western Balkans 2020).

На примерима изјава водећих званичника Европске уније се види да Унија, као колективитет, још увек нема јасно изражен став да се наставак, и позитиван завршетак, европског пута Србије условљава признањем Косова, већ се формулације махом односе на наставак дијалога и постизање споразума који би задовољио обе стране.²

КАКО ДАЉЕ: НЕКЕ ОД ОПЦИЈА ЗА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ ПРОБЛЕМА

Према моделу који је већ приказан на основу „достигнутих“ националних интереса прокламованих Стратегијом националне безбедности из 2019. године, а у светлу већ уоченог проблема да је скоро немогуће истовремено остварити националне интересе бр. 1 и 5, покушаћемо да конструишемо два могућа сценарија решења за статус Косова и Метохије, тј. да одговоримо на питање каква би била геополитичка реалност у неком, рецимо десетогодишњем периоду, а која би била последица овако различитих сценарија.

Хипотетичка опција 1: „Замрзнут конфликт“

Дијалог није донео никакав помак у решавању спора око статуса Косова и Метохије. Две стране су остале при својим максималним ставовима. Београд је инсистирао на томе да решење за статус Косова буде пронађено у уставном оквиру Србије („Косово је Србија“), док Приштина није хтела да прихвати ништа што би било мање од директног признања („нема нормализације без међусобног признања“). Ниједан од споразума није у потпуности имплементиран. Кључне земље које нису признале Косово, попут Русије, Кине, Шпаније или Кипра - нису промениле свој став. Београд и Приштина су остали „заробљени“ у сложенем конфликту око статуса Косова. Иако интегрисани у косовске институције, представници Срба са КиМ наставили су да одбацују независност Косова, и даље га сматрајући српском покрајином. Ниједан напор усмерен ка решавању спора око статуса није уродио плодом. Појачани су инциденти у деловима КиМ који су насељени Србима, као и у општинама на југу централне Србије где етнички Албанци чине већину. Опасност за озбиљну ескалацију проблема и појаву отворених сукоба је знатна.

2) Посве другачија реторика је присутна у изјавама званичника најутицајнијих земаља Уније, попут Немачке, који су у више наврата недвосмислено повезали улазак Србије у ЕУ са признањем Косова као независне државе.

Србија наставља политику „одпризнавања“ косовске независности, док привремене институције у Приштини користе сваку прилику да живот Србима на КиМ учине што неподношљивијим. Приступање Србије Европској унији је у одређеном моменту обустављено. Замрзавањем процеса проширења Европска унија је изгубила главну полугу утицаја на Србију и Косово, док је из угла Србије „повећан ризик од поновног конфронтирања са Западом и суочавања са низом нових безбедносних претњи са којима Србија, недовољно јака и опорављена, тешко може да се носи“ (Гајић 2020, 81).

Јача утицај сила од регионалног утицаја: Русије, Турске и арапских земаља, као и снажног играча у светским оквирима – Кине на успостављеним основама из претходне деценије. Србија се окренула другим тржиштима, привлачећи интересе пре свега Русије, Кине и арапских земаља, али и неких других земаља које нису чланице ЕУ. Косово је ојачало своје економске односе с Албанијом и Турском. Турска је наставила са релативно скромним инвестицијама у косовску инфраструктуру. САД и Русија и даље имају различите и често супротстављене интересе на Балкану. Стање у суседним земљама није значајније утицало на односе између Србије и Косова.

Хипотетичка опција 2: Србија не признаје Косово, али се обавезује да неће блокирати његов пријем у међународне институције

Србија и привремене власти у Приштини су постигле правно-обавезујући споразум. Од Србије се није захтевало да *de jure* призна косовску независност, већ да не блокира ткз. државу Косово у чланству у међународним организацијама. Србија је, захваљујући потписаним условом да за чланство у ЕУ неће бити потребно и формално признање косовске независности, постала пуноправна чланица ЕУ, а ткз. Косово креће са отварањем поглавља. Косово је променило уставни оквир зарад омогућења успостављања Заједнице српских општина, која има потпуну аутономију у области образовања, културе, језика, локалне самоуправе и здравствене заштите, како је предвиђено такозваним планом „Ахтисари плус“. Србија се више не противи чланству Косова у међународним организацијама, укључујући чланство у Уједињеним нацијама. Дакле, Србија није *de jure* признала Косово, али статус Косова више није спорно питање у међусобним односима двеју страна. Нормализација односа довела је до чланства Косова у Уједињеним нацијама, а Русија и Кина су с тим у вези одустале од противљења. Са тим се сагласило и пет земаља чланица ЕУ, које су раније одбиле да

признају Косово, што ће омогућити Косову да постане чланица ЕУ у некој догледној будућности.

Будући да су у овој констелацији све земље у региону, изузев Босне и Херцеговине и Косова, највероватније постале чланице ЕУ, смањен је утицај спољних актера. Утицај Русије на Србију у економском смислу је очуван захваљујући недостатку диверсификације енергената, чиме се Србија и даље ослања на руски гас. Србија је остала војно неутрална, али је унапредила своје односе с НАТО-ом. Косово је ушло у НАТО, али је остало изузето из процеса одлучивања у вези са Србијом. Кина наставља да испољава економски утицај у читавом региону и задржава своју улогу утицајног играча захваљујући економској политици из 2010-их. Турска је и даље ангажована у региону, али је њен утицај смањен због интеграције већег дела региона у ЕУ. Тензије су спласле. Економија Србије је потпомогнута инвестицијама од стране ЕУ и САД.

Теоријски гледано, постоји и „хипотетичка ситуација 3“ према којој би Србија признала косовску независност, која овај пут није разматрана из најпрагматичнијег могућег разлога. То је немогућност да Србија призна Косово као независну државу без промене устава, што се у условима очекиване нестабилности у српском друштву делегитимише као реално и могуће. Дакле остајемо на две делегиране хипотетичке ситуације од којих једна иде у прилог очувању тзв. замрзнутог конфликта, а друга у постизању компромисног решења које би било у великој мери болно за обе стране. Опција 1, у неком пројектованом периоду од рецимо десет година, први национални интерес из Стратегије чини некомпатибилним са националним интересом бр. 5. Друга опција отвара могућност за њихову синхронизацију.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: КАКО ПОМИРИТИ ПРВИ И ЧЕТВРТИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС?

У најновијој Стратегији националне безбедности Републике Србије, делу који се односи на националне интересе, дефинисано је укупно седам најважнијих националних интереса који су операционализовани у делу „политика националне безбедности“ (тачка 4. Стратегије). Национални интереси артикулисани овом Стратегијом су јасно омеђени својим вокацијским значењем, но брижљивом анализом ћемо брзо уочити да баш сви имају изразиту узрочно-последичност. Стога, остварење било ког од делегираних интереса немогуће уколико их посматрамо као недодирљиве. Стога унапређење (скоро) сваког од појединачних интереса доприноси

и унапређењу целокупног корпуса делегираних интереса. У извесним одступањима од овог правила појављују се и проблеми везани за достижност неких од прокламованих интереса.

Зато је кључни императив овог рада, осим да укаже на недвосмислену капиларност између њих, да у директној корелацији анализира достижност одређених прокламованих националних интереса. Конкретно, реч је о истовременој (не)достижности - (не)остваривости националних интереса бр. 1 („очување суверености, независности и територијалне целовитости“) и бр. 5 („европске интеграције и чланство у Европској унији“). Како је сасвим очигледно да се суштински проблем приликом хармонизације односа између ова два национална интереса односи на нерешен статус јужне српске покрајине, у раду се даље трага за могућим моделима који би омогућили „помирење“ ових наизглед непомирљивих интереса.

Наду да ће будући, и без сумње тешки преговори, резултовати споразумом који би уважио сплет компликованих односа између два народа, два политичка руководства и *de facto* две територије (*de jure* једне), највише подгрева сплет компатибилних интереса Србије, привремених институција у Приштини и Европске уније. Наиме, стиче се утисак је да у новој (по ко зна којој) реконфигурацији односа између водећих геополитичких играча, више него до сада, изражена ова интересна капиларност. Преговори су одавно у окриљу Европске уније. Бурне промене у самој Унији (Брегзит, јачање суверенистичких струја у земљама Вишеградске групе, превише „солирања“ од стране Немачке), као и „шатл дипломатија“ Трампове администрације у погледу решења косовског питања, створили су утисак да је Европска унија постала немоћан посредник у овом процесу. Очекивања су да ће нова америчка администрација учинити потезе према регресирању односа ка ЕУ, што би последично ојачало капацитет европске администрације и њених делегираних представника укључених у преговарачки процес између Београда и Приштине. Европска унија коначно не жели замрзнут конфликт, Србија и привремене институције у Приштини такође. Утицај САД би се артикулисао кроз европску операционализацију. Да ли су ово услови у којима би Србија коначно „начела“ путоказ ка решењу овог „вечитог“ проблема и тиме дошла на корак помирења она два највише антагонизујућа национална интереса (1 и 5)?

Рекли би смо да је захваљујући овако реконфигурисаном геополитичком тренутку то могуће. Овако артикулисано решење је на линији већ разрађене „хипотетичке опције 2“. Оно што у операционалном смислу подразумева овај сценарио је следеће:

1. Србија *de jure* не признаје косовску независност, али се обавезује да неће блокирати ткз. државу Косову у чланству у међународним организацијама.
2. Привремене институције у Приштини се обавезују да ће формирати Заједницу српских општина са потпуном аутономијом у области образовања, културе, језика, локалне самоуправе и здравствене заштите
3. Европска унија гарантује да поглавље 35. неће бити препрека уласку Србије у Унију, тј. да за чланство у ЕУ, поред постигнутог споразума, неће бити потребно накнадно и формално признање косовске независности.

Неки ће поставити питање зашто би Европска унија „прис-тала“ да буде покровитељ споразума који би Србију лишио обавезе да призна косовску независност, тј. да при том ставу остане и пред непосредну промоцију Р. Србије као нове чланице ове организације? Одговор је двострук. Прво, пет земаља ЕУ још увек није признало косовску независност, а неке, попут Шпаније и Кипра, у оваквој констелацији и дугорочије не би промениле свој став. Друго, прекид преговора Србије са ЕУ би оснажио јачање неевропског фактора у Србији, па и региону, вероватно до те мере која би била неприхватљива „европској породици“. Дакле, штету би трпела Србија, али посредно и сама Унија.

Следеће питање би било зашто би албанска страна пристала да промени свој устав и формира Заједницу српских општина са релативно значајном непосредном јурисдикцијом локалне српске заједнице и посредном јурисдикцијом Београда, када у замену не би уследило признање Косова од стране Србије? Иако су у албанском корпусу велика очекивања од нове америчке администрације, није реално да САД у своје приоритете поставе косовско питање на начин директне (и пресудне) укључености у постизање споразума између Београда и Приштине. Напротив, више је за очекивати да ће Бајденова администрација оснажити европске партнере (који су предуго били у немилости Трампове политике), да се проблем реши тамо где и постоји – у Европи. Инсистирање да Србија *de jure* призна косовску независност би преговоре довела у ћорсокак, а осим Београда и Приштине навећи губитник би била управо Европска унија.

ЛИТЕРАТУРА

- Bergin, Joseph. 2009. „Three faces of Richelieu: a historiographical essay“. *French History Advance Access*, 23(4), 517-536.
- Beta. 2019. „Tramp imenovao specijalnog izaslanika za dijalog Beograda i Prištine“. 4. oktobar.
- Гајић, Александар Саша. 2020. „Безбедносне стратегије малих држава у савременом свету: случај Србије“. *Политика националне безбедности* бр. 2, 63-87.
- Гађиновић, Радослав. 2018. „Политика безбедности малих држава“. *Српска политичка мисао* бр. 1, 169-183.
- Gligorov, Vladimir. 2009. „Državni i nacionalni interesi“. *Peščanik*, 22. oktobar.
- Danas. 2007. „Kontraproaktivno vezivati Kosovo i evropske integracije Srbije“, 26. jun 2007.
- Dimitrijević, Vojin. 2009. „Teškoće u definisanju nacionalnog interesa Srbije“. *У: Србија је важна: унутрашње реформе и европске интеграције – Зборник радова* (прир. Wolfgang Petrič, Goran Svilanović, Kristof Solioz). Beograd: Samizdat B92.
- Elman, Miriam F. 1995. „The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard“. *British Journal of Political Science*, No. 2, 171-217.
- European Western Balkans. 2020. „Lajčak: Dijalog Beograda i Prištine je jasno povezan sa evropskom budućnošću Kosova i Srbije“, 12. 10. Dostupno na: <https://europeanwesternbalkans.rs/lajcak-dijalog-beograda-pristine-je-jasno-povezan-sa-evropskom-buducnoscu-kosova-srbije/>
- Ilić, Zorica. 2011. „Petrič: Carine su političko oružje“. *Deutsche Welle*, 27. novembar 2011.
- Канцеларија за Косово и Метохију. 2018. „Асоцијација/Заједница општина са већинским српским становништвом на Косову – општи принципи/главни елемент“. Доступно на: <https://web.archive.org/web/20180117190442/http://www.kim.gov.rs/p17.php>
- Kisindžer, Henri. 2006. *Diplomatija*. Beograd: BMG.
- Kovačević, Dušan i Cvetković, Sandra. 2020. „Srbija i Kosovo potpisali sporazum o normalizaciji ekonomskih odnosa“. *Radio Slobodna Evropa*, 4. septembar.
- Липовац, Милан и Димитријевић, Иван. 2015. „Национални интерес као аналитички концепт: могућност за анализу националног интереса Србије“. *Српска политичка мисао* бр. 4, 87-108.
- Morgenthau, Hans J. 1952. „Another Great Debate: The National Interest of the United States“. *American Political Science Review*, No 4, 961-988.
- Недељковић, Стефан. 2014. „Односи Србије и Косова у контексту европских интеграција“. *Култура полиса*, бр. 25, 29-46.

- Radio Slobodna Evropa. 2020. „Srbija i Kosovo: Potpisani sporazumi o autoputu i železnici“, 14. februar. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbijaj-kosovo-sporazum-autoput-zeleznica/30434613.html>.
- PTS. 2020. “Мирослав Лајчак именован за специјалног представника ЕУ за дијалог Београда и Приштине“, , 3. април 2020. Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3911111/miroslav-lajcak-specijalni-predstavnik-zapadni-balkan.html>
- Samardžić, Slobodan. 2009. „Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija-secesija Kosova kao pitanje odnosa EU i Srbije“. U: *Srbija u procesu pridruživanja EU*, ur. Slobodan Samardžić, 219-230. Beograd: Službeni glasnik.
- Симић, Р. Драган. 2002. *Наука о безбедности*. Београд: Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука.
- Sondermann, Fredrich A. 1977. „The concept of the national interest“. *Orbis: A Quarterly Journal of World Affairs*, No 21, 121-138.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2019. „Службени гласник РС“, број 94 од 27. децембра 2019.
- Суботић, Милован. 2020. „Геополитички аспекти редефинисане државне моћи на примеру ЕУ и Балкана“. *Политика националне безбедности* бр. 2, 89-111.
- Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave MacMillan.
- CorD. 2019. “Matthew Palmer’s Appointment as Special Representative for the Western Balkans”, 31 August 2019.

Milovan Subotić

University of Defence - Strategic Research Institute, Belgrade

(UN)ATTAINABILITY OF CERTAIN NATIONAL INTERESTS PROCLAIMED IN THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

In the latest National Security Strategy of the Republic of Serbia, the part related to national interests defined overall seven most important national interests further operationalized in the part “The National Security Policy” (Article 4 of the Strategy). National interests articulated through this Strategy are clearly delineated with their vocational meaning, but through careful analysis we will notice that all of them have distinct causality. Therefore, the implementation of any of delegated interests will be impossible if we comprehend them as untoucha-

ble. Their complementarity is so capillary it is even impossible to group them. Shortly, there is no achievable “checklist” for protecting and implementing these delegated interests. In contemporary world marked with emphasized interconnection, interests delegated in this manner are complementary with the scope of international reality. The problematic part is their attainability (feasibility). That is why the key point of this paper, besides pointing out the unequivocal capillarity between them, is to analyse the attainability of certain national interests in their direct correlation. Specifically, simultaneous (un)attainability – (in) feasibility of national interests no. 1 (“Preservation of the sovereignty, independence and territorial integrity”) and national interests no. 5 (“European integration and membership in the European Union”). It is clear that the key issue for harmonizing relations between the two national interests is related to the unresolved status of southern Serbian province. That is why the paper further seeks for possible models which could enable the “reconciliation” of these seemingly irreconcilable interests. Delegated models are represented through temporal elaboration of two situations. The first situation is the extension of the “frozen” conflict, and it is delegitimized in the context of the fifth interest. The second situation implies the achievement of agreement between Belgrade and Priština (Serbia does not recognize Kosovo, but is obliged not to block its accession into international institutions). In the second example this concept is operationalized through three most important points: 1) Serbia de jure does not recognize Kosovo independence, but is obliged not to block the so-called Kosovo state in international organizations membership; 2) temporary institutions in Priština are obliged to establish the “Community of Serbian Municipalities” with complete autonomy in the areas of education, culture, language, local self-government, and healthcare; 3) the European Union guarantees that, besides the achieved agreement, there will not be necessary to formally recognize Kosovo independence for Serbian accession to the European Union. Finally, the paper does not suggest that this option is the best possible, but that it is based on attainability of underlined intertwined interests proclaimed in the Strategy. Solutions for such “eternal” issue are probably many. Solutions which would “reconcile” national interests delegated in such manner are not so numerous. This presentation is certainly a contribution to one of them, which is probably the only one.

Keywords: *strategy, national security, national interests, attainability, Republic of Serbia, Kosovo and Metohija, international politics, region*

* Овај рад је примљен 17. децембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

*Невена Станковић**

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

КОНЦЕПТ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ У СТРАТЕГИЈИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ИЗ 2019. ГОДИНЕ – КОРАК УНАЗАД

Сажетак

Све већи број развијених земаља последњих година инкорпорира концепт људске безбедности у своје националне безбедносне политике. Оваква тенденција, у извесној мери, присутна је и у Републици Србији још од усвајања Стратегије националне безбедности 2009. године. Новом Стратегијом националне безбедности Републике Србије из 2019. године, међутим, уносе се одређене измене на овом плану. Имајући у виду место и улогу Стратегије националне безбедности у полистратегичком систему Републике Србије, односно чињеницу да је реч о хијерархијски највишем стратегичком документу Републике Србије, у раду се настоји анализирати обим имплементације људске безбедности у политику националне безбедности Републике Србије, идентификовати присутни индикатори концепта људске безбедности, али и препознати они који неоправдано из ње изостају. Полазећи од квалитета живота појединаца, као централне тачке концепта људске безбедности, компаративном анализом Стратегије националне безбедности из 2009. године и Стратегије националне безбедности из 2019. године настоји се указати на присутну регресију у погледу уважавања значаја безбедности и сигурности појединца, упоредо са све наглашенијим потенцирањем државе као главног референтног објекта безбедности. Такође, анализом садржаја Стратегије националне безбедности из 2019. године тежи се уочавању „пропушта“ начињених како у фази анализе безбедносног окружења, идентификације кључних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије, тако и формулисања националних интереса и конкретних циљева за њихову реализацију, а који резултирају, у појединим аспектима, маргинализованим уважавањем људске безбедности у укупној националној безбедности. У закључку рада, осим уочених недос-

* Контакт: stankovicnevena649@gmail.com.

татака и мањкавости, указује се на занемарена питања од значаја за личну безбедност грађана, али и на две појаве чије игнорисање потенцијално може имати озбиљне негативне импликације на друштво у целини – сиромаштво и корупцију. Коначно, апелује се на неопходно усклађивање или, прецизније, допуњавање државног приступа безбедности концептом људске безбедности.

Кључне речи: *Стратегија националне безбедности, људска безбедност, лична безбедност, национални интереси*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА – КОНЦЕПТ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

За потребе научног бављења било којим аспектом безбедносне политике, а нарочито њене конкретизације у виду стратегијских докумената, неопходно је уочити доминантан теоријски приступ безбедности на коме је утемељена. Последњих година, изван број (нај)развијенијих земаља у своја основна програмска становишта настоји инкорпорирати, као проширење државног, и концепт људске безбедности. Стога се као један од примарних циљева овога рада одређује оцена о степену у ком је овај концепт инкорпориран у хијерархијски највиши стратегијски акт Републике Србије, Стратегију националне безбедности (у даљем тексту: СНБ), односно препознавање елемената у њој присутних, уз истовремено указивање на неоправдано занемарене или искључене (нарочито у односу на претходну СНБ) елемената концепта људске безбедности, те последице њиховог изостанка.

Говорећи о примени концепта људске безбедности, као једног од мерила демократског развоја модерних друштава, упутно је започети са сажетим приказом околности у којима настаје, његовог садржаја, те импликација на националну безбедност једне државе. Упоредо са постојањем реалистичког и либерално-институционалистичког приступа безбедности (Simić 2007, 165), у постхладноратовском амбијенту теоретичари, уочавајући потребу за ширим поимањем безбедносне проблематике, крећу пут трагања за новом парадигмом безбедности која би се показала као адекватнији аналитички приступ савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама, а за разлику од класичног концепта државне безбедности, утемељеног на равнотежи силе и војној моћи. Основни узрок оваквог опредељења јесте настојање за отклањањем недостатака проистеклих из тенденције концепта државне безбедности да све, укључујући и грађане, подређује заштити државе (као територије и организације) било од реалних, било од имагинарних опасности. У

уверењу да је „човечанство достигло ниво развоја у ком жртвовање појединаца и изазивање њихове патње зарад имагинарних циљева етички није прихватљиво“ (Ђорђевић 2013, 177), појављују се нови концепти који фокус са државне безбедности пребацују на безбедност људи. Концепт људске безбедности базира се „на различитој перцепцији безбедности, односно различитим разумевањима референтних објеката безбедности (онога што је предмет заштите), различитим односом према провајдерима безбедности (онима од којих се очекује да „пруже“ безбедност), као и различитим односом према безбедносним изазовима, ризицима и претњама“ (Драгишић 2010, 217-218).

У теоријске расправе о безбедности концепт људске безбедности „на широка врата“ улази од објављивања Извештаја о људском развоју Програма за развој Уједињених нација (UNDP) 1994. године. Овај извештај представља својеврсно укорењивање концепта људске безбедности у теоријско поље науке о безбедности и међународним односима уопште, будући да је њиме понуђен први, и за сада једини „шире“ прихваћени покушај појмовног одређења људске безбедности. Идентификовањем појединца (и његовог свеукупног благостања [Драгишић, Драгаш и Хаџић 2013, 1657]) као кључног референтног објекта безбедности, у Извештају се наводи да „осећање несигурности већине људи потиче више од свакодневних животних брига, него страха од катаклизмичних светских догађаја.... Људска безбедност није проблем оружја – то је проблем који се тиче људског живота и достојанства“ (UNDP 1994). Безбедност, дакле, представља заштиту и од „претњи глађу, болестима и насиљем“, али и од „изненадних и насилних прекида свакодневног уобичајеног живљења“, и у кући, на радном месту или у заједници (UNDP 1994).

С тим у вези, значајно је указати и на Галтунгов (*Johan Galtung*) концепт „структурног насиља“, према коме је насиље „сметња основним људским потребама која може да се избегне, или ометање квалитета живота које спушта степен задовољења људских потреба испод степена који би потенцијално био могућ“ (Ђорђевић 2013, 86). Реч је, дакле, о структурном насиљу уграђеном у елементе система, односно последицом његовог функционисања.

Концепт људске безбедности и даље се налази на мети оштрих критика, од указивања на његову концептуалну слабост, теоријску некохерентност, па до става да је он противан остварењу националних интереса и да резултира лошим избором приоритета (Драгишић, Драгаш и Хаџић 2013, 1658-1659). Па ипак, узимање у обзир овог концепта се чини нужним за „хватање у коштац“ са

новим, квалитативно другачијим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Коначно, без обзира на непостојање јединствене и општеприхваћене дефиниције људске безбедности, или на избор приступа његовом одређењу (негативни - набрајањем безбедносних изазова, ризика и претњи, односно позитивни - набрајањем штићених вредности), чини се неоспорним став да је уистину безбедан човек онај човек који је „слободан од страха и ускраћености“, и који „има осећај властите сигурности, јер перцепција безбедности представља веома важан аспект људске безбедности“ (1664-1665).

У прилог практичној применљивости концепта људске безбедности говори и теза да се одређена целина (пример, држава) у односу на одређене критеријуме може оценити као безбедна, али да то не важи и за елементе те целине (у овом случају, грађане) који се не осећају сигурно у свакодневном живљењу, због, рецимо, „високе стопе уличног криминала, породичног насиља, неадекватних услова у радном окружењу и животном амбијенту“ (Ђорђевић 2013, 85). Чињеница је и да се разлика у перцепцији безбедности углавном јавља као последица дубоких структуралних поремећаја. Управо се употребом људске безбедности као аналитичког концепта указује на „постојање друштава која су остварила висок степен националне безбедности, сигурност граница и неповредивост територијалног интегритета и суверенитета државе, али и да у таквом друштву људи нису безбедни, да су изложени грубим кршењима људских права, угрожавању личне безбедности и материјалне егзистенције“, као и на „могућност да параметри економског раста, монетарна стабилност и позитивни макроекономски показатељи у једном друштву могу коегзистирати са високим степеном сиромаштва ... већине становништва“ (Драгишић, Драгаш и Хацић 2013, 1662).

Упркос доказаној употребној вредности концепта људске безбедности, првенствено као „алатке“ за суочавање са савременим облицима безбедносних изазова, ризика и претњи, попут асиметричних претњи безбедности и структурног насиља којим се угрожавају „природна људска права, као што су право на живот и слободу, па све до угрожавања тзв. права треће генерације“ (1659), али и чињенице да се у фокусу овога концепта налази „квалитет живота људи у неком друштву“ (Драгишић 2010, 225), као једна од темељних цивилизацијских вредности, у пракси се јављају озбиљне препреке његовој имплементацији у националну безбедносну политику. Примаран узрок наведеног јесте инсистирање знатног броја аутора на ставу да је концепт људске безбедности директно

супротстављен концепту националне (државне) безбедности и националним интересима, а услед уверења да је реч о два алтернативна концепта безбедности.

Делимо веровање, међутим, са оним „присталицама“ концепта људске безбедности који сматрају да ови концепти нису међусобно искључиви нити у колизији, већ да имају узајамно допуњавајућу улогу, односно да су комплементарни и у корелацији. Другим речима, „постојање јаке државе као кључног провајдера безбедности основни је услов за достизање људске безбедности и заштиту вредности које овај концепт секуритизује“ (1659), а будући да концепт људске безбедности није у стању да створи нове провајдере безбедности („што је утопијска идеја, која чак није ни безопасна“ [1665]). У том смислу, најприближније идеалном би се сматрало стање у коме концепт националне (државне) безбедности (са својим институционалним утемељењем и улогом главног провајдера безбедности (Драгишић 2010, 231)) бива проширен концептом људске безбедности, заједно са савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама које препознаје. Напоследку, реч је о томе да људска безбедност, секуритизацијом одређених питања, „проширује поље деловања система националне безбедности стварајући нове обавезе, али и нове начине деловања примерене безбедносним изазовима, ризицима и претњама“ (Драгишић, Драгаш и Хаџић 2013, 1665), уз истовремено уважавање постојања оних класичних.

За потребе разматрања (не)могућности примене овог концепта у обликовању и формулисању политике националне безбедности РС, додајмо још и да је у Извештају о стању људске безбедности у Србији за 2004. годину коришћен модел (делимично модификован у односу на онај понуђен у Извештају УНДП-а, а у складу са конкретним друштвено-политичким околностима у РС) који за индикаторе људске безбедности утврђује: економску безбедност, еколошку безбедност, безбедност здравља и исхране, образовање и безбедност, социјалну безбедност, политичку и институционалну безбедност, те личну и колективну безбедност (Dulić 2005, 21-22). Значајно је и одређење личне безбедности под којим се подразумева „објективна ситуација у којој нема угрожавајућих елемената по грађане на индивидуалном плану“, и која „није могућа без субјективног доживљаја сигурности, односно стања у коме грађани нису под пресијом ризика од неких нежељених догађаја“ (Ђорђевић 2013, 125).

ПОЛИСТРАТЕГИЈСКИ СИСТЕМ РС

Када је реч о полистратегичком систему неке државе, уобичајена класификација стратегија јесте, према степену општости, на опште, посебне и појединачне стратегије (Стајић, Радивојевић и Мирковић 2017, 1331). Однос и међузависност стратегија уобичајено се посматра у односу на „општу“ („генералну“, „националну“ или „стратегичку државе“), при чему свака од њих има „своје место, улогу, основна опредељења, начела, принципе и прокламоване циљеве од значаја за дугорочно управљање државом ради развоја и заштите националних и државних интереса и вредности“ (Форца и Стојковић 2014, 124). Наведено значи да би „једна стратегија била општа или стратегија државе, а специјализоване стратегије биле би посебне и појединачне државне стратегије“ (Ковач и Стојковић 2009, 187). Напоследку, стратегија државе операционализује се и формулише кроз националне интересе, националне циљеве и посебне и појединачне државне стратегије.

У РС не постоји једна општа стратегија државе (национална стратегија) која се налази на хијерархијском врху полистратегичког система, која би, истовремено, представљала полазну основу за израду осталих државних стратегија, те „која би логично требало да садржи експлицитно назначене националне вредности које се штите, националне интересе које треба остварити и циљеве које треба досегнути у одређеном периоду, а управо би таква стратегија требало да буде полазиште за настанак хијерархијски нижих докумената“ (Форца и Стојковић 2014, 146). На званичном сајту Владе РС постоји преко сто стратегија различитог значаја, општости и садржаја, на сајтовима појединих министарстава (Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова, Министарство правде итд.) представљене су стратегије које су у надлежности тих министарстава, но, „већина тих стратегија није повезана и не види се јасан хијерархијски ред или ранг међу њима“ (Ђорђевић и Катанчевић 2016, 130), односно, „између њих не постоје дефинисани односи, нити усклађени циљеви“ (128). Изузетак су стратегијско-доктринарни документи из надлежности Министарства одбране-Стратегија одбране, Доктрина Војске Србије итд. (130).

Прва СНБ РС донета је 28. октобра 2009. године, а друга, актуелна, 27. децембра 2019. године. С обзиром на то да су СНБ РС операционализовани и формулисани национални интереси и циљеви, „од општих, који садрже опште поставке са виталним националним интересима и циљевима до идентификовања појединачних који се тичу националне безбедности, може се сматрати

да је ова стратегија на хијерархијском врху полистратегијског система у РС“ (129). Будући да је у СНБ РС истакнуто да она представља полазну основу за израду других стратешких и доктринарних докумената, докумената јавних политика и нормативно-правних аката, односно да се ставови из СНБ операционализују у њима (СНБ 2019), те како је СНБ основни стратешки документ којим се утврђују основи политике безбедности у заштити националних интереса, „постоји више разлога за процену њене ваљаности“ (Кековић 2009, 90).

У том смислу, поћи ћемо од фаза поступка израде и примене СНБ, а како би се, напослетку, могло увидети на којим је то местима евентуално „зашкрипело“, где су начињени пропусти, и које фазе би потенцијално ваљало поновити. Поменуте фазе су: проучавање-анализа безбедносног окружења (на глобалном, регионалном и националном нивоу), дефинисање безбедносних изазова, ризика и претњи, формулисање националних безбедносних интереса и циљева, дефинисање организације структура (система, подсистема и елемената) безбедности, дефинисање начина – метода функционисања система безбедности, израда документа СНБ, верификација (вредновање) СНБ, изградња нормативноправних претпоставки за примену стратегије, примена СНБ, контрола спровођења и делотворности СНБ, те редифинисање СНБ (Ковач 2007, 135). Значајно је имати у виду и структуру већине СНБ коју чине: увод (стратегијске основе националне безбедности), безбедносни изазови, ризици и претње, национални безбедносни интереси, национални безбедносни циљеви у различитим областима друштвеног живота, систем националне безбедности (подсистеми и елементи, структура и функционисање), управљање системом и у систему националне безбедности (место, улога и задаци државних установа и институција) и завршне одредбе (134).

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА СНБ ИЗ 2009. ГОДИНЕ И СНБ ИЗ 2019. ГОДИНЕ КРОЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПТА ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Увод

Дефиниција националне безбедности понуђена у актуелној СНБ гласи: „национална безбедност представља објективно стање заштићености њених националних вредности и интереса од свих облика угрожавања, те субјективни осећај безбедности грађана Републике Србије“ (СНБ 2019). Оваквом одређењу националне без-

бедности, са аспекта концепта људске безбедности, апсолутно се нема шта замерити будући да се истиче и за људску безбедност кључан субјективни аспект безбедности појединаца. Исто важи и за одређење према којем је СНБ „највиши стратешки документ чијим спровођењем се штите националне вредности и интереси Републике Србије од изазова, ризика и претњи безбедности у свим областима друштвеног живота“, те став да представља полазну основу за израду других аката „у свим областима друштвеног живота и функционисања државних органа и институција, ради очувања и заштите безбедности грађана, друштва и државе“. Но, оно што намеравамо овим радом показати јесте да се са инкорпорирањем концепта људске безбедности у његовом најширем значењу задржало на уводном делу СНБ, односно да се у даљем току СНБ овај концепт имплементира само у вези са одређеним његовим садржајима, док се неки други, не мање значајни, тек једва назире.

Као један од кључних узрока оваквог исходишта СНБ сматрамо непостојање адекватне концептуализације кључних појмова, а пре свега националних интереса и националних вредности. Понуђена појмовна одређења истих чине их непогодним за употребу као аналитичких концепата, остајући на нивоу „општег места“, без преко потребних појашњења и објашњења, односно чинећи их погодним за инструментализацију у различите сврхе. С обзиром на чињеницу да у полистратегијском систему РС не постоји општа, врховна стратегија, у којој би оваква појмовна одређења била понуђена, као ни да у Уставу РС, као једином хијерархијски вишем акту од СНБ нема таквих дефиниција, сматрамо нужним, обзиром на место и значај овог документа, постојање адекватне концептуализације и операционализације, превасходно појма националног интереса. Но, како ћемо показати у наставку, то са актуелном СНБ није случај.

Према СНБ из 2009. године, полазишта СНБ јесу: „суверенитет и територијални интегритет Републике Србије, економски просперитет, социјална стабилност, развој демократије и владавине права, поштовање људских и мањинских права, европска спољнополитичка оријентација и унапређење сарадње са најутицајнијим субјектима међународне заједнице и државама у региону“, а истиче се и да се њоме „потврђује приврженост РС општим демократским вредностима, међународном праву и поштовању сопствене државотворне традиције“ (СНБ 2009).

Са друге стране, као полазишта актуелне СНБ наводе се: „очување суверенитета и територијалне целовитости, војна неутралност, брига о српском народу ван граница Републике Србије,

европска интеграција и ефикасна правна држава“ (СНБ 2019). У односу на претходну, у новој СНБ изостављени су економски просперитет, социјална стабилност, развој демократије и владавине права, поштовање људских и мањинских права као полазишта. Такође, од пет наведених полазишта у актуелној СНБ, чак четири се односе на спољнополитичка питања (све сем правне државе), а сматрамо недопустивим и истицање бриге искључиво о српском народу ван граница РС као полазишта, односно верујемо да је реч само о мањкавости формулације, будући да је у том смислу једино исправно одредити као полазиште „бригу о српском народу у границама РС и изван њих“, или „бригу о српском народу где год да се он налази“, слично формулацији која се касније нуди у вези са националним интересима. Овај крупни недостатак делимично се надокнађује тиме што се даље у Уводу указује да СНБ у потпуности одражава приврженост РС „општим цивилизацијским и моралним вредностима, поштовању своје државотворне традиције, владавини права, социјалној правди, демократији, људским и мањинским правима и слободама, економском напретку, кооперативној безбедности и свестраној међународној сарадњи“. Но, поново, имајући у виду „тежину“ овог документа, као и његов положај у укупном полистратегијском систему РС, за недостатке у изражавању или формулацији овога типа нема места. Још уколико је позната уобичајена дужина трајања периода припреме, израде Нацрта СНБ, одржаних јавних расправа и испуњења осталих пропратних услова за коначно усвајање овога документа, овакве и сличне мањкавости морају бити у потпуности избегнуте.

Када је реч о одређивању полазишта политике националне безбедности неке државе, и то у хијерархијски највишем стратегијском акту те државе, општа места, двосмислености, неодречености и искључивости потпуно су неприхватљиви. Полазишта, као и СНБ уопште, морају представљати кохерентну и потпуну целину, морају бити јасна и концизна и морају обухватати онај „нужни минимум“ како државне, тако и људске безбедности, без пренаглашавања једног аспекта на штрб другог и апсолутно без изостављања круцијалних елемената било ког од два приступа безбедности.

Уопштено говорећи, анализом садржаја старе и актуелне СНБ, јасно је да актуелну карактерише другачији стил и делимично форма, но, начелни утисак који се стиче јесте да овакав избор не доприноси симплификацији, већ, напротив, ствара додатну конфузију и доприноси комплексности проблематике која нужно захтева (обзиром на деликатан предмет) јасноћу, прецизност, приоритизацију и постојање одговарајућих критеријума класификације у свом

манифестном облику. Као писани документ, СНБ мора бити и прегледна и разумљива, а како би и у практичном погледу допринела прокламованом начелу транспарентности рада државних институција (путем „отвореног“, јавности доступног садржаја СНБ). У супротном, већ од Увода се може довести у питање „озбиљност“, а тиме и ваљаност овако конципиране СНБ. Напред наведено нарочито се односи на наредни део СНБ-анализу безбедносног, односно стратегијског окружења РС.

Анализа безбедносног окружења

У СНБ, анализом безбедносног окружења на глобалном, регионалном и националном нивоу, настоје се идентификовати кључни безбедносни изазови, ризици и претње РС, а потом и национални интереси и конкретни циљеви чијим би се остварењем обезбедила заштита прокламованих националних интереса. На основу наведеног, јасан је значај ваљано изведених закључака о безбедносног окружењу РС, односно очигледно је да ће од тога који се фактори из окружења (пре)наглашавају или, пак, занемарују, зависити и који се изазови, ризици и претње безбедности препознају као приоритетни. Непостојање консензуса међу стручњацима у вези са прецизним и јасним критеријумима анализе безбедносног окружења, па и безбедносне стварности уопште, а имајући у виду чињеницу да се ни у самој СНБ не приказују примењени индикатори, остаје отворена могућност да је добијена оцена о безбедносног окружењу производ перцепције оних који су у изради СНБ учествовали, али и актуелног политичког амбијента у земљи.

Не улазећи у даље разматрање овог питања, пре свега, истакли бисмо нејасноћу у вези са променом опредељења при избору назива овог сегмента СНБ, од „безбедносног окружења“ у претходној СНБ, до „стратегијског окружења“ у актуелној. Наведено је утолико нејасније уколико се посматра савремено значење појма „стратегички“, од теорије (Вишњић 2005), преко дугорочног плана развоја (Ковач 2003), па до мултидисциплинарне науке (Стојковић 2009). Могуће је и да је реч о учесталој логичкој погрешци у вези са неадекватном употребом појма „стратегијски“, „као ознаке за одређену врсту теоријског приступа проблему“, и појма „стратешки“, у значењу „главни, руководећи, опредељујући“ (Стојковић 2009, 253).

Такође, остаје отворено питање и зашто у новој СНБ, а за разлику од претходне, излагање није структурисано у односу на поменути три нивоа анализе – глобално, регионално и „национал-

но“ окружење. Премда у садржају саме СНБ нема значајнијих одступања у односу на претходну у оквиру овог дела, или барем разлика које би оправдале овакав избор, сматрамо да је, из практичних разлога, зарад веће прегледности, јасноће и разумљивости боље решење представљала структура овог поглавља садржана у СНБ из 2009. године.

Говорећи о конкретном садржају овог дела стратегија, понављамо, у новој СНБ налазе се исти ставови преузети из претходне, уз евентуалне спорадичне реформулације редоследа речи у реченици, реченица или, пак, пасуса. Кључне тврдње у вези са околностима које доприносе настанку безбедносних изазова, ризика и претњи на глобалном нивоу, као и акцендовање „грубог кршења Повеље УН и општеприхваћених норми међународног права, а нарочито мешање у унутрашње ствари суверених држава“, те значаја „концепције и праксе превентивног напада и војног интервенционизма“ остају непромењени. Оно што, међутим, представља новину СНБ из 2019. године јесте препознавање значаја хибридних и сајбер претњи безбедности („сајбер шпијунажа, напади на критичне инфраструктуре, неовлашћени продори у базе тајних података, као и ширење лажних вести и дезинформација путем друштвених мрежа“ [СНБ 2019]), као и мигрантске кризе („тешкоће у смањивању миграционих притисака и токова, јер ће се повећавати број миграната из неразвијених, сиромашних и ратом захваћених држава“). Осим тога, поједини ставови из претходне СНБ у актуелној су детаљније „разрађени“ или допуњени, у међувремену насталим појавама од значаја за конкретна питања (попут конфликта на Блиском истоку и северу Африке, проблемима са којима се суочавају Европска унија и НАТО и слично), уз указивање на „тенденцију заоштравања односа између великих сила, условљену надметањем за остваривање њихових супротстављених интереса и промену постојећих сфера утицаја“.

Из перспективе концепта људске безбедности, значајан је став да су околности које доприносе настанку безбедносних изазова, ризика и претњи на глобалном нивоу, „пре свега, велике разлике у погледу нивоа економског и културног развоја које имају за последицу сиромаштво и социјалну угроженост знатног дела становништва, што узрокује настанак негативних демографских и социо-психолошких појава“, као и да ће у социјалној сфери посебно значајно бити „решавање проблема држава у вези са приливом миграната у развијена подручја и пресељавање сеоског становништва у градове, трендом старења популације, осигурањем свеобухватне здравствене заштите, повећањем доступности и ква-

литета образовања, као и одговарајућег запошљавања грађана“. И докле је наведено препознато као један од примарних фактора настанка безбедносних изазова, ризика и претњи на глобалном нивоу, оно у дефинисању националних интереса и циљева РС, како ћемо даље показати, заузима тек споредно (па чак и маргинално) место. Коначно, у фокусу политике националне безбедности РС, са овог аспекта, остају оне претње за које је оцењено да ће на међународном нивоу дугорочно остати-„међународни тероризам, организовани криминал, јачање политичког и верског екстремизма, миграциона криза и посреднички конфликти“.

Када је реч о регионалном безбедносном окружењу, ситуација је слична. Нема значајнијих измена, већ су постојећи начелни ставови евентуално додатно разјашњени или допуњени. Осим претњи препознатих на глобалном нивоу, а које се понављају и у контексту регионалног безбедносног окружења, као изазови, ризици и претње безбедности постојане и у СНБ из 2009. године, остају: наслеђени проблеми из прошлости, историјске противречности, последице супротстављања народа и држава на простору југоисточне Европе, нарочито Балкана, геостратегијски положај у вези са коришћењем транзитних праваца, једнострано проглашена независност Косова и Метохије, неадекватно решавање повратка избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, уништавање културног наслеђа, као и недовољна изграђеност државних институција.

У вези са две кључне „тачке“ (у извесном смислу и СНБ у целини) – питањем Косова и Метохије и интеграције у Европску унију, у актуелној СНБ истакнуто је да интеграцију држава које теже чланству у ЕУ могу успоравати нерешени институционални и економски проблеми, неспремност за спровођење неопходних реформи и усклађивање са правом ове организације, билатерални спорови који су изговор за успоравање процеса европских интеграција, као и проблем несталих лица, надлежности у процесуирању ратних злочина, неспровођење Бриселског споразума, споро успостављање демократског стандарда на КиМ, непоштовање основних права српског и другог не-албанског становништва, узурпација и уништавање њихове имовине и културно-историјске баштине, те јачање радикалног исламизма. Такође, наглашавају се и негативни утицаји покушаја ревизије Дејтонског споразума, али и тежња и покушаји у појединим државама да се оствари што већи степен националног уједињења етничког простора и реализације великодржавних пројеката (посебно стварање Велике Албаније), а који би укључивали „ревизију и промену међународноправно утврђених државних граница и овлашћења“.

Интересантан је и начин на који се у СНБ говори о економском аспекту регионалне безбедности, у смислу наглашавања „спољних“ узрока незадовољавајућег стања, „упркос позитивним ефектима мера које предузимају готово све владе“, и настојања држава региона „да смање јавни дуг и незапосленост реализацијом стратешких пројеката који се реализују у оквиру процеса европске интеграције и Берлинског процеса“. Стиче се утисак да је главни „кривац“ илити кључни фактор угрожавања у том смислу глобално тржиште, односно глобална економска криза „која се прелила са повезаних тржишта и економија“.

У обе СНБ оцењено је да ризици од избијања ратова и других оружаних сукоба на простору југоисточне Европе, иако смањени, нису елиминисани, при чему се закључује да на ситуацију у региону, тренутно, највећи утицај имају питање статуса Аутономне покрајине КиМ, међуетничке тензије, као и мигрантска криза. У вези са регионалним иницијативама и заједничким напорима држава региона за сузбијање негативних процеса и појава, односно изградњу заједничких механизма за превенцију ризика и претњи, полази се од „заједничког интереса држава региона да приступе Европској унији“.

Говорећи, напослетку, о безбедности РС на националном нивоу, интересантним се чини упоредити приступ истој у претходној и актуелној СНБ. Наиме, у СНБ из 2009. године, као кључне безбедносне претње и ризици препознати су, пре свега, једнострано противправно проглашење независности КиМ, последице вишегодишњег грађанског рата вођеног на просторима некадашње СФРЈ, међународне изолације СРЈ и НАТО бомбардовања, као и изражени проблеми транзиције, односно тероризам, разни облици организованог криминала, корупција, нелегална трговина наркотицима, деструктивно деловање појединих верских секти, трговина људима и финансијски и високотехнолошки криминал. Овакав одабир кључних ризика и претњи безбедности РС имао је значајне импликације на потоње дефинисање националних интереса, те формулисање националних циљева, што ћемо показати у наставку.

Са друге стране, у СНБ из 2019. године, отпочиње се са опредељењем за концепт кооперативне безбедности, истичући у том погледу допринос стабилности РС напретком у приступању ЕУ, развојем партнерских односа са НАТО (на основу политике војне неутралности и кроз програм Партнерство за Мир), као и посматрачком позицијом у Организацији Уговора о колективној безбедности (ОДКБ), наглашавајући, уз то, значај унапређења односа са САД, Руском Федерацијом, Народном Републиком Кином, као

и осталим традиционалним партнерима и значајним факторима међународне заједнице. За разлику од претходне СНБ, у новој се као кључни ризици и претње по безбедност РС наводе сепаратистичке тежње, етнички и верски екстремизам, прикривено деловање страних фактора, организовани криминал и илегалне миграције.

Као главни извор нестабилности у РС и региону издвајају се проблеми на простору АП КиМ, а с тим у вези и „могућа условљавања у процесу приступања Европској унији која се односе на даљу нормализацију односа са привременим институцијама самоуправе у Приштини“. Наглашава се, такође, улога УН за заштиту суверенитета и територијалног интегритета РС на овом простору, важна улога међународног присуства (УНМИК, КФОР, ОБЕС и др.), нарочито обзиром на покушаје привремених институција у Приштини, односно „сваке врсте иницијативе за смањење тог присуства“, те „трансформацију наоружаних формација које се називају косовске снаге безбедности у оружане снаге, супротно Резолуцији Савета безбедности 1244“.

Говорећи о безбедносним проблемима на националном нивоу, понављају се тероризам, организовани криминал, проблеми економског и демографског развоја, последице елементарних непогода и високотехнолошки криминал, али се истиче и проблематика у вези са радикалним исламистичким језгром, те илегалним миграцијама са својим „вишеструко негативним утицајем на безбедносне прилике“ (могућност верске радикализације, пораст тензија међу популацијом миграната, њихово међусобно сукобљавање и негативне реакције локалног становништва, неконтролисани улазак миграната, могућност прикривања идентитета, криминално деловање у виду илегалног транспорта миграната, као и затварање граница суседних држава за одређене категорије миграната).

Најзад, побројани су и остали безбедносни проблеми РС, и то: ниво привредне развијености и велике регионалне разлике у том погледу, незадовољавајуће стање у демографској сфери, са ниском стопом наталитета, интензивирањем мигрирања становништва из руралних у урбана подручја и одласком школованих стручњака у иностранство. На нивоу помена остају још и последице елементарних непогода и катастрофа изазваних људским фактором, проблематика енергетских ресурса (релативна ограниченост, неповољан састав и неравномерна географска распрострањеност, ограничене могућности увоза и складиштења, уз истицање значаја потписивања Уговора о основању енергетске заједнице, чиме се РС определила за успостављање регионалног тржишта електричне енергије, природног гаса, нафте и нафтних деривата, и његову

интеграцију у енергетско тржиште ЕУ), као и научно-технолошки развој који зависи од економског развоја, улагања у ову сферу, подстицања иновација и повећања капацитета за истраживање и развој, уз последичне сајбер претње и пораст обима високотехнолошког криминала.

Безбедносни изазови, ризици и претње

Овиме долазимо и до идентификованих кључних безбедносних изазова, ризика и претњи РС. Како бисмо избегли понављања, а која су, чини се, стилски најспорнија „тачка“ СНБ (безмало половина садржаја су својеврсна понављања истих начелних ставова и опредељења), навешћемо, најпре, девет најзначајнијих изазова, ризика и претњи садржаних у обе СНБ (и то по истом редоследу). Реч је о: оружаномј агесији, сепаратистичким тежњама, једностраној противправно проглашеној независности КиМ, оружаномј побуни, тероризму, пролиферацији оружја за масовно уништење, националном/етничком и верском екстремизму, обавештајној делатности страних субјеката и организованом криминалу.

Остали идентификовани изазови, ризици и претње безбедности РС, садржани у обе СНБ али различитим редоследом јесу и: проблеми економског развоја, неравномерни привредни и демографски развој/проблеми демографског развоја, енергетска међузависност/енергетска безбедност, недовршење процеса разграничења између држава некадашње СФРЈ, последице елементарних непогода и техничко-технолошких несрећа, епидемије и пандемије заразних болести, наркоманија (која у актуелној СНБ заузима значајно место, одмах после организованог криминала, оцењена као „све израженији друштвени проблем“ који „добија карактер безбедносног проблема и утиче на пораст броја тешких кривичних дела“ (СНБ 2019)), високотехнолошки криминал и климатске промене.

Изазови, ризици и претње истакнути у претходној СНБ а остављени у актуелној јесу: нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине (чији је изостанак нарочито дискутабилан), те деструктивно деловање појединих верских секти и култова. Нарочито је значајна, из перспективе концепта људске безбедности, и ситуација са корупцијом. Наиме, у СНБ из 2009. године корупција се налази на десетом месту, одмах после организованог криминала, и одређује као појава која „угрожава темељне вредности друштва и доводи до опадања поверења у институције државе, отежава спровођење суштинских реформи, ус-

поравање процеса транзиције, економског развоја, прилива страних инвестиција и интеграционих процеса и доводи до дестабилизације прилика у земљи и региону“ (СНБ 2009).

Са друге стране, у СНБ из 2019. године корупција није издвојена као самостални ризик или претња безбедности РС, већ је поменута као један од облика организованог криминалног деловања, те набројана, у закључку, као један од других изазова, ризика и претњи безбедности које „често не испољавају отворен утицај на безбедност Републике Србије, па их је тешко открити и препознати обрасце њиховог деловања“ (заједно са злоупотребом нових технологија и научних достигнућа, генетског инжењеринга, медицине, метеорологије и других научних области) (СНБ 2019). Управо занемаривање (или игнорисање) корупције као системске, свепрожимајуће појаве и једног од примарних узрока изузетно незадовољавајућег стања људске безбедности у РС (безбедности грађана и друштва у целини), једна је од основних критика упућених актуелној СНБ, а што је питање које ће даље у раду бити детаљније обрађено.

Конечно, као једина претња безбедности РС која се појављује у СНБ из 2019. по први пут јесу масовне илегалне миграције, на значајној позицији на листи приоритета изазова, ризика и претњи безбедности РС, одмах после организованог криминала и наркоманије.

На основу свега наведеног, отварају се и нека конкретна питања. Једно од њих је и-на основу чега се једино у случају тероризма наглашава да је реч о „великом ризику и озбиљној претњи безбедности Републике Србије“ (СНБ 2019)? Будући да је у СНБ наведено само да „Република Србија и њени грађани, у земљи или иностранству, могу бити објекти терористичког деловања, а њена територија може бити злоупотребљена за транзит, припрему и извођење терористичких акција у другим државама“, а на основу досадашњег искуства и расположивих сазнања, нејасно је из ког се разлога у овом тренутку тероризам доживљава као „озбиљна“ претња безбедности РС, за разлику од других поменутих, подједнако опасних и реално вероватнијих безбедносних процеса и појава чија се величина ризика не наглашава у самој СНБ.

Када је реч о организованом криминалу, нејасно је, такође, из ког се разлога под њиме обухватају „производња и кријумчарење психоактивних контролисаних супстанци, кријумчарење и трговина ватреним оружјем, кријумчарење људи и илегалне миграције, привредни и финансијски криминал у виду недозвољене производње и трговине акцизним производима и прања новца, ко-

рупција и други мање заступљени облици“ (СНБ 2019), када већ у наставку имамо издвојену наркоманију као једну од кључних претњи безбедности РС (а која суштински представља социо-патолошку појаву)? Односно, који је критеријум у конкретном случају примењен, ако имамо у виду да су илегалне миграције, овде побројане као један од облика организованог криминалног деловања, у наставку самостално изложене као значајан безбедносни изазов, док, с друге стране, такође поменуто корупција не налази своје место на листи најзначајнијих изазова, ризика и претњи безбедности, већ се, како је већ указано, помиње још и у контексту других, мање значајних изазова, ризика и претњи, „често без отвореног утицаја на безбедност Републике Србије“. Конкретно, реч је о неадекватној употреби појава и процеса различитог нивоа општости у класификацији, а као последица непостојања јединственог критеријума, односно „заједничког именитеља“ свега побројаног.

Интересантно је и да се, поново, у вези са проблемима економског развоја у СНБ говори искључиво кроз призму спољашњих фактора угрожавања (упркос исказаној начелној тези да настају као последица деловања спољашњих и унутрашњих чинилаца), и то тако што се пад животног стандарда и „умањење осећаја сигурности грађана“ посредно доводе у везу са „динамиком привредног раста водећих економија, обимом глобалне трговине, променљивошћу на међународним финансијским и робним тржиштима, геополитичким тензијама и слично“ а које „могу утицати на смањење њеног извоза и погоршање финансијске позиције, слабљење директних страних инвестиција и новог капитала“ . О поменутих унутрашњим чиниоцима настанка проблема економског развоја у РС, међутим, нема речи.

И у вези са проблемима демографског развоја, сасвим је исправно препознат значај „ниске стопе наталитета, незадовољавајућих показатеља оболевања и смртности становништва, ниског просечног животног века и квалитета живота, неконтролисаних миграција, као и одлива образованог, научног и културног потенцијала у иностранство“, уз прилично песимистични сценарио (мада не и нереалан) у ком би „продубљивање тешкоћа у економском развоју могло допринети даљем паду наталитета, старењу становништва, и, у крајњем, угрожавању самих основа биолошког опстанка Републике Србије“. Имајући у виду ову експлицитно исказану могућност, није јасно из ког разлога ово питање није добило потребну пажњу, односно зашто нису ни на нивоу помена исказани његови конкретни узроци, као и зашто као такво (са „тежином“ која му се претходном констатацијом придаје, као питање

„опстанка нације“) не налази одговарајуће место међу националним интересима РС? С тим у вези, крупним недостатком сматрамо и изостављање сиромаштва у било ком виду, или макар у корелацији са проблемима економског и демографског развоја, из „листе“ најзначајнијих безбедносних изазова, ризика и претњи РС.

Додајмо још, када је реч о указаном изостављању неконтролисаног трошења природних ресурса и угрожавања животне средине из најзначајнијих изазова, ризика и претњи безбедности РС у актуелној СНБ, да се чини потпуно неоснованим говорити о климатским променама са свим својим последичним негативним импликацијама на безбедност РС (у еколошком, економском, социјалном, демографском, па и егзистенцијалном смислу) а да се, притом, угрожавање животне средине (дакле, без трошења природних ресурса) спомене само у контексту радиолошке, биолошке и хемијске контаминације као последице елементарних непогода или техничко-технолошких несрећа. Наведено је утолико бесмисленије уколико се има у виду у даљем тексту СНБ дефинисан национални интерес „очувања животне средине и ресурса Републике Србије“.

Суштински спорно питање у вези са овако изведеном идентификацијом безбедносних изазова, ризика и претњи РС полази од чињенице да није примењен јединствен критеријум који би представљао најпогоднију основу за оно што је, у практичном погледу, и сврха идентификације изазова, ризика и претњи безбедности РС у СНБ – основа за дефинисање националних интереса, те, на основу њих, формулисања конкретних циљева.

Наиме, док је у претходној СНБ наведено да је полазни критеријум у разврставању тежина последица по безбедност РС које би могле да настану у случају њиховог испољавања, у актуелној СНБ стоји само да се идентификују најзначајнији изазови, ризици и претње безбедности РС „у вези са последицама које могу изазвати“. Проблематику додатно усложњава и то што се у СНБ не прави јасна разлика међу изазовима, ризицима и претњама, па чак ни концептуализација уопште. Ако су позната најчешћа појмовна одређења изазова као „ситуације која некога или нешто ставља на пробу“ (при чему може имати позитиван или негативан исход), ризика као „могућности губитка, повреде, стварања неугодне ситуације или уништења“, те претње као „изразите намере да се повреди, уништи или казни“ (Ејдус 2012, 36-37), јасно је да ови појмови немају исто значење, као и да се у СНБ неадекватно и недоследно употребљавају.

Наведено нема нарочито значајне последице у практичном домену, колико то има чињеница да међу изазовима, ризицима и

претњама могу постојати (и постоје) суштинске разлике које сврставање најразличитијих изазова, ризика и претњи у исту категорију чине непогодним за даљу анализу, али и било какву конкретну примену (овде превасходно мислимо на потоње дефинисање националних интереса). Непремостиве разлике између изазова, ризика и претњи наведених у СНБ огледају се у томе што међу њима има појава и процеса (изузетно) ниске, средње и високе вероватноће испољавања негативних утицаја, али и, што је још важније, оних који већ постоје/делују и у различитом обиму угрожавају безбедност РС.

Даље, у погледу последица (а што је и критеријум примењен у СНБ) они могу бити ниског, средњег и високог интензитета. Но, степен интензитета штетних последица може бити (и јесте) различито оцењен у зависности од објекта заштите (појединца, друштва, државе, па и политичких елита и др.). Такође, степен интензитета изоловано мерен не може допринети доношењу одговарајућих и реално потребних конкретних мера без његовог разматрања у односу на вероватноћу наступања тог изазова, ризика или претње. Ова два мерила нераздвојна су и подједнако нужна за анализу безбедносне стварности и приоритизацију националних интереса и циљева. Осим тога, потребно је имати у виду и време потребно за испољавање штетних ефеката изазова, ризика и претњи (у свом пуном обиму), па тако на различити начин приступити краткорочним, средњерочним и дугорочним изазовима, ризицима и претњама безбедности.

Ради илустрације претходно изнетог става, навешћемо пример оружане агресије која у кратком временском року може произвести огромне губитке (људске, материјалне, економске и сваке друге) која се у СНБ третира као најзначајнији изазов, ризик и претња безбедности РС (ако изузмемо централни значај питања статуса АП КиМ), и која, сходно томе, завређује највећу пажњу, односно за чији случај испољавања постоје јасни и дефинисани механизми одбране, предвиђен одговор система безбедности (и других система државе) и сл. Са друге стране, социјални проблеми, са сиромаштвом као најизраженијим међу њима, у садејству са испреплетаним проблемима економског и демографског развоја, а нарочито пада наталитета и одласка младих људи, не бивају адекватно препознати у политици националне безбедности. Иако је реч о „опасности“ слабијег интензитета (краткорочно посматрано), она представља континуирану, дугорочну појаву која, у коначници, може довести до биолошког „одумирања“ РС (поменутог у СНБ).

Не залазећи у дубљу разраду овога става, закључићемо са тиме да је за ваљану идентификацију безбедносних изазова, ризи-

ка и претњи РС неопходна претходна изузетно комплексна анализа која би у обзир узела све релевантне варијабле, као и различите аспекте угрожавања безбедности РС (а у односу на различите „критеријуме“), уместо таксативног набрајања најзначајнијих изазова, ризика и претњи. У недостатку таквог приступа имамо ситуацију у којој, како ћемо даље видети, идентификовани изазови, ризици и претње немају своју конкретизацију у правцу дефинисања националних интереса, а истовремено се (делимично и у потпуности) изостављају реално присутне претње безбедности грађана РС, са којима су они најнепосредније суочени готово на свакодневном нивоу. Између осталог, идентификовани „најзначајнији“ изазови, ризици и претње безбедности РС чине основаним тврдњу да су у СНБ препознати изазови, ризици и претње по „државну“ безбедност, уз маргинално уважавање истих по људску безбедност.

Национални интереси и циљеви за њихову реализацију

У циљу разумевања последица инструментализације националних вредности и интереса на унутарполитичке, а нарочито спољнополитичке стратегије држава (тима и СНБ), мора се поћи, како то у теорији увек бива, од покушаја концептуалног одређења изузетно комплексног и мултидимензионалног појма какав је национални интерес. Као апстрактан појам чији се садржај прелива на различите сфере друштвеног живота, за његово разумевање нужно је уважавање приступа различитих аспеката друштвене стварности. Премда већина одређења задовољава минимум аналитичких захтева усклађених са конкретним истраживачким циљевима, покушаји јединствене и међу ауторима општеприхваћене дефиниције чине се проблематичним по више основа. Непостојање концептуалне дефиниције појма „национални интерес“ у теоријском промишљању довело је до ситуације у којој аутори овај појам прилично флексибилно одређују. Чини се да га сваки аутор одређује не само у складу са теоријским дискурсом коме припада, већ и на начин који га чини аргументом у прилог властитих начелних ставова, па чак и сагласно личним афинитетима.

Последично, најприсутнија у литератури о националним интересима јесу прешироко постављена одређења, без потребних елемената која би их чинила дефиницијом, те која, у суштини, не откривају ништа нарочито значајно у вези са њиховим стварним садржајем. Пример таквог одређења јесте и тврдња Е. Фурниса (*Edgar Furniss*) и Р. Снајдера (*Richard Snyder*) да је национални интерес „оно што држава, тј. они који у њој доносе одлуке, кажу

да јесте“ (Jolić 2013, 45-46). У обиљу критика које се оваквим одређењима упућују, суштинска је она која се односи на чињеницу да овакви покушаји дефинисања имају изузетно малу аналитичку вредност, будући да се на тај начин све може приказати као национални интерес. Не улазећи у набрајање сличних „дефиниција“, упутно је указати и на другачији покушај објашњења националних интереса од стране значајног броја аутора, према којима је национални интерес „неко специфично добро за којим државе теже, као што су моћ, слава, економско благостање, па чак и промицање одређених моралних идеала“ (46). Из наведеног, очигледно је да претпостављени садржај националних интереса не представља циљеве/вредности по себи, већ се искључиво користи у инструменталне сврхе, а зарад остварења каквог „вишег“ циља.

У претходној СНБ, национални интереси поистовећени су са националним вредностима (садржаним у Уставу РС), односно одређени као њихов израз. У истој СНБ, национални интереси нису као такви редно побројани, већ су истакнуте основне националне вредности (независност, суверенитет и територијални интегритет, слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија, социјална правда, људска права и слободе, национална, расна и верска равноправност и равноправност полова, неповредивост имовине и очување животне средине), а потом и још неки за РС значајни аспекти политике националне безбедности (осим наведених и: очување националног, културног, верског и историјског идентитета српског народа и националних мањина, очување унутрашње стабилности, интеграције у ЕУ и друге међународне структуре, економски развој, унапређење сарадње са суседима и изградња заједничких капацитета и механизма за решавање противречности, спорова и свих врста изазова, ризика и претњи на регионалном и глобалном плану, очување и развој међународног поретка, одржавање и учвршћивање веза Срба који живе у иностранству са РС) (СНБ 2009).

Са друге стране, у СНБ из 2019. године, истиче се да су национални интереси „трајна потреба и тежња Републике Србије и њених грађана“, засновани на националним вредностима, дакле, општији и шири појам. Из „списка“ националних вредности, а у односу на претходну СНБ, изузет је онај који у новој представља први национални интерес (суверенитет и територијални интегритет), неповредивост имовине, те су „једнакост“ и „национална, расна и верска равноправност и равноправност полова“ сведени на једну вредност – „једнакост и равноправност грађана“. Додате су, међутим, и „нове“ вредности: безбедност, толеранција, транспа-

рентност, солидарност и родољубље.

Суштински, национални интереси у обе СНБ остају исти, с том разликом што се СНБ из 2019. године експлицитно дефинише седам јасно издвојених националних интереса, са пратећим циљевима за реализацију тих интереса, и то: 1. *Очување суверености, независности и територијалне целовитости* (циљеви: одвраћање од оружаног угрожавања и ефикасна одбрана; очување АП КиМ у саставу РС; јачање угледа и међународног положаја РС; превенција и отклањање сепаратистичког деловања), 2. *Очување унутрашње стабилности и безбедности* (циљеви: заштита људских и мањинских права и слобода грађана; владавина права и даљи развој демократије и демократских институција; унапређење безбедности грађана, државе и друштва; нормализација односа и прилика у АП КиМ; ефикасна државна управа), 3. *Очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета* (циљеви: развој демографског потенцијала; национално јединство и развој културног, верског и историјског идентитета; унапређење положаја националних мањина; побољшање положаја и заштита права и интереса дијаспоре и Срба у иностранству; заштита културних и историјских добара значајних за РС и њене грађане), 4. *Очување мира и стабилности у региону и свету* (циљеви: допринос развоју међународних односа у складу са међународно преузетим обавезама; допринос очувању међународног мира и безбедности; поштовање међународног права и унапређење међународног поверења; допринос јачању регионалне стабилности и унапређење добросуседских односа; јачање свестраних билатералних односа са свим државама, уз уважавање узајамних интереса; јачање активног учешћа у раду међународних организација), 5. *Европске интеграције и чланство у ЕУ* (циљеви: обликовање модерног и развијеног друштва заснованог на заједничким европским вредностима које су део српског националног идентитета и историјског наслеђа; достизање унутрашње спремности за чланство у ЕУ; унапређење националне безбедности и одбране кроз процес европских интеграција), 6. *Економски развој и укупни просперитет* (циљеви: побољшање животног стандарда грађана; економски напредак; унапређење образовања, научног и технолошког развоја; унапређење економске и енергетске безбедности), 7. *Очување животне средине и ресурса РС* (циљеви: праћење, процена, планирање и предузимање мера за ублажавање утицаја климатских промена; заштита од поплава и пожара; унапређење квалитета животне средине; ефикасно управљање опасним отпадом; унапређење способности и капацитета за

управљање ресурсима) (СНБ 2019).

Анализом садржаја СНБ у вези са представљеним националним интересима и циљевима за њихову реализацију закључујемо да се на аспект личне безбедности грађана РС (кроз призму концепта људске безбедности, а у смислу смањења угрожавања на нивоу свакодневног живљења, односно повећања квалитета свакодневног живота) најнепосредније односе три национална интереса (очување унутрашње стабилности и безбедности, очување постојања и заштита српског народа где год он живи и економски развој и укупни просперитет), односно свега шест од тридесет и два формулисана национална циља.

Полазећи од очувања унутрашње стабилности и безбедности као услова „непрекидног развоја свих делова друштва, рационалне употребе расположивих ресурса и задовољења потреба грађана“, у СНБ се истиче да се остварењем овог националног интереса „обезбеђује заштита државе, друштва, грађана и имовине од угрожавања, што доводи до побољшања квалитета живота грађана и боље институционалне изграђености и ефикасности“, те да се њиме „омогућава унапређење привреде, изградња поверења и сарадње, те грађанске одговорности, што, у крајњем, резултира чињеницом да је Република Србија пожељно место за живот и рад“ (СНБ 2019). Четири од поменутих шест циљева чијим се остваривањем непосредно постиже/унапређује лична безбедност заправо представљају циљеве чијом се реализацијом остварује национални интерес очувања унутрашње стабилности и безбедности. Реч је о: заштити људских и мањинских права и слобода грађана, владавини права и даљем развоју демократије и демократских институција, унапређењу безбедности грађана, државе и друштва и ефикасној државној управи.

У СНБ се у вези са заштитом људских и мањинских права и слобода истиче да РС „спада у ред европских држава са највишим достигнутим и примењеним нивоом заштите људских и мањинских права у законодавном смислу“, да је „од превасходног значаја даље јачање институција и института примене достигнутог нивоа заштите људских и мањинских права“, као и да се „унапређује друштвена толеранција, разумевање и уважавање, те одлучно супротстављање свим облицима дискриминације“. Овакав начин формулације актуелног стања заштите људских и мањинских права и слобода и мера за даљу реализацију овог циља чини се прилично промишљеним, будући да је управо фокус на чињеници да је реч о нормативно-правној основи ове заштите, а што не мора да подразумева (и најчешће то и не чини) и практично остварење те

заштите. У складу са реалним стањем у погледу дискриминације и (неретко грубог) кршења најразличитијих људских и мањинских права и слобода, узимање у обзир само „мртвог слова на папиру“ и поласка од оцене нивоа заштите само на основу законодавног оквира носи са собом различите негативне последице, односно резултира немогућношћу идентификовања одговарајућих мера које би допринеле унапређењу заштите и у практичном погледу, а о чему ће више речи бити у наставку рада.

Владавина права и даљи развој демократије и демократских институција подразумевају повећање „ефикасности и транспарентности у раду законодавне, извршне и судске власти“, унапређење „поверења грађана у државне институције и степен њихове демократске изграђености“ и то „јачањем професионалне етике и превентивног антикорупцијског деловања“, затим унапређење процедура рада судова, јавног тужилаштва и служби безбедности ради повећања ефикасности њиховог рада, те унапређење сарадње јавне управе и организација цивилног друштва у области креирања јавних политика. Осим чињенице да се корупција као појава на свега пар места помиње у СНБ (сугеришући на тај начин да није једна од актуелних претњи безбедности), интересантно је да се и овде говори о превенцији корупције у државним институцијама, односно фокус се ставља на „превентивно антикорупцијско деловање“.

За унапређење безбедности грађана, државе и друштва истиче се унапређење способности и капацитета, између осталог, и за „спровођење нулте толеранције према свим облицима насиља, сузбијање илегалне трговине психоактивним контролисаним супстанцама, као и борба против свих облика корупције и криминала“. Најзад, када је реч о ефикасној државној управи, истакнуто је да ће бити „промовисана примена принципа доброг управљања, унапређење транспарентности у раду, ефикасност и одговорност према грађанима, контрола квалитета рада и висок степен одговорности органа државне управе“. Све наведено наглашава се ради реформе јавне управе у складу са преузетим обавезама у оквиру процеса придруживања и приступања ЕУ.

У вези са националним интересом очувања постојања и заштите српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета, значајан је циљ представљен као развој демографских потенцијала. Ради његовог остварења „предузеће се интензивно системско деловање друштвених субјеката у свим сферама демократског развика, и то: повећање natalитета, смањење mortalитета и миграција грађана (унутрашњих и међународних) ради повећања радног и фертил-

ног потенцијала неопходног за репродукцију нових генерација, те наставак социо-економског развоја и демографског раста друштва“. У складу са актуелном тенденцијом континуираног пада стопе наталитета и све већег пораста миграционих кретања, нарочито у иностранство, и то превасходно из разлога социјалне несигурности и ниског стандарда живота, третирање грађана као „радног и фертилног потенцијала неопходног за репродукцију нових генерација“ не звучи нарочито стимулативно. Такође, крајње је контрадикторно говорити о наставку „демографског раста друштва“ у времену у коме је изражена тенденција супротног смера. Наводи се даље, „један од приоритета биће унапређење социјалне и здравствене заштите становника, те финансијске подршке неразвијеним општинама, нарочито ради подстицаја равномерног регионалног развоја, развоја села и граничних подручја“, те ће од посебног значаја бити „подстицање младих и образованих становника да остану да живе и раде у Србији“.

Најзад, када је реч о економском развоју и укупном просперитету, наводи се да овај национални интерес обезбеђује „побољшање квалитета живота грађана и извесну сигурност будућим генерацијама“, „унапређење животног стандарда, отпорности и прилагодљивости привреде, рационалан и одговоран однос према природним богатствима и животној средини, равномеран регионални развој, унапређење образовања, научног и технолошког развоја, те укупне безбедности државе и грађана“. Напослетку, његовим остварењем „умањиће се социјално раслојавање друштва и економске разлике у односу на развијене државе и унапређење економске и енергетске безбедности Републике Србије“.

Из корпуса циљева за реализацију овог интереса, значајан је циљ дефинисан као побољшање животног стандарда грађана, а у вези са којим се наводи да ће бити „створени услови за отварање нових радних места, како би се смањила стопа незапослености и створили услови за смањење одлива младих и образованих становника“, затим да ће се подстицајем малих и средњих предузећа и предузетништва тежити повећању броја запослених, а „ради стимулисања предузетништва и samozапосљавања поједноставиће се административне и правне процедуре и увести додатни финансијски подстицаји и менторска подршка“. Такође, „биће омогућено приступачније и квалитетније образовање, као и прилагођавање образовања тржишту рада“, а „непосредна подршка сиромашнима стимулисаће улагање сопствених напора за превазилажење сиромаштва, а онима који то нису у могућности омогућиће достојанствен живот“. У складу са актуелним околностима, исправно

је препознат и значај „повећања доступности и квалитета здравствене заштите, нарочито у домену репродуктивног здравља мајки, здравствене заштите жена и подршке за планирање породице“. Уз то, „повећаће се и ниво социјалне заштите угрожених категорија становништва и спроводити активности на реформи пружања услуга у области здравствене и социјалне заштите у складу са трендом старења становништва“.

Управо реализацијом ових шест изложених циљева остварили би се услови личне безбедности, односно дошло би се до ситуације у којој је оправдано говорити о унапређеном положају појединаца у смислу елиминисаних свакодневних извора (људске) небезбедности и несигурности, до ситуације у којој грађани не би стрепели од „претњи глађу, болешћу и насиљем“ те од „изненадног и насилног прекида свакодневног, уобичајеног живљења“. Па ипак, циљеви оваквог садржаја представљају мањину у СНБ из 2019. године (мање од петине укупног броја циљева).

Интересантно је указати још и на начин на који је представљен национални интерес који се односи на европске интеграције и чланство у ЕУ. Наиме, наводи се да оно „доводи до свеобухватног преобликовања друштва и привреде, постизања високих стандарда у свим сферама, јачања демократских институција и тржишне економије кроз истраживања и иновације, раста извоза и инвестиција, раста запослености, унапређења образовања које ће одговарати тржишним потребама, високог степена заштите људских и мањинских права, пораста општег нивоа безбедности и сигурности“. На основу наведеног, стиче се утисак да се европским интеграцијама и чланством у ЕУ (односно, остварењем овог националног интереса) остварују готово сви национални интереси РС. Другим речима, садржај овог националног интереса у себи обухвата највећи део садржаја свих националних интереса РС исказаних у СНБ. Но, импликације оваквог става изнетог у СНБ и формулације националних интереса на овакав начин (једног [специфичног] као најопштијег и свеобухватног) нису у директној вези са темом нашег рада, те неће бити додатно анализирани.

Форма излагања о циљевима за реализацију националних интереса значајно се разликује у старој и новој СНБ. Наиме, у актуелној СНБ наведено је да се „спровођењем политике националне безбедности, осим заштите и остварења националних интереса, стварају претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије“, али да су „основни ставови, начела и опредељења политике националне безбедности, односно мере чијим предузимањем се спроводи по-

литика националне безбедности, груписани према националним интересима, односно циљевима Републике Србије на које се непосредно односе“. Са друге стране, у претходној СНБ наведено је да се „остварење националних интереса обезбеђује спровођењем политике националне безбедности у областима спољне политике, економске политике, политике одбране, политике унутрашње безбедности и политикама у другим областима живота“ (СНБ 2009), а као елементи политике националне безбедности наведени су спољна, економска, политика одбране, заштите људских и мањинских права, социјална политика и политика у другим областима друштвеног живота.

Од седам издвојених елемената политике националне безбедности у СНБ из 2009. године, пет се односе и на појединца као референтни објекат, односно на заштиту личне безбедности грађана РС. Тако се истиче да се „достизањем циљева економске политике стварају услови за унапређење животног стандарда грађана и ублажавање и отклањање свих негативних економско-социјалних последица транзиције“. Политиком унутрашње безбедности „обезбеђује се заштита демократског политичког система, људских права и слобода, јавног реда и мира и имовинске сигурности грађана и других друштвених вредности“. За политику заштите људских и мањинских права наводи се да представља „цивилизацијску вредност, основу националне безбедности и мерило демократског карактера друштва и државе“. Основни циљеви социјалне политике чине „задовољавање потреба грађана, заштите њихових права и унапређење њихове безбедности“, „обезбеђење социјалне заштите, смањење стопе незапослености, побољшање услова рада, образовања и стално усавршавање људских ресурса“. Посебна пажња у оквиру социјалне политике посвећује се „повећању natalитета, побољшању демографске структуре и заштити породице“, и, најзначајније, унапређивању „бриге о појединцу, његовој личној безбедности, а тиме и укупној безбедности државе“. Најзад, и за унапређење образовања, науке, научно-истраживачког рада, заштите животне средине, културе и других области друштвеног живота истиче се да имају стратешки значај за заштиту националних интереса, укључујући и питање здравља грађана, односно „изградње и јачања здравственог система и његовог повезивања са другим институцијама друштва“.

Премда су мере и циљеви за реализацију националних интереса у обе СНБ начелно исти (мање или више разрађени) и покривају исте области, чињеница је да је у претходној СНБ значајно већи простор и већа пажња придата појединцу као референтном

објекту, уз експлицитно наглашавање значаја људске и личне безбедности. То није случај и са новом СНБ у којој нема ни помена ових појмова, већ је значајно већи простор посвећен питањима у којима се држава појављује као примарни објекат заштите, као и питањима унапређења међународног мира и стабилности. С тим у вези, фокус СНБ из 2019. године, конкретизовано, јесте на питањима статуса АП КиМ, европских интеграција, и као новина, угрожавајућег потенцијала који са собом носе илегалне масовне миграције.

Истакли бисмо још и другачији стил изражавања присутан у новој СНБ, а чији је циљ, верујемо, већа уверљивост и убедљивост, који карактерише употреба глагола попут „обезбедиће се“, „постићи ће се“, „оствариће се“, чак и у вези са крајњем амбициозним циљевима попут елиминисања корупције, насиља или дискриминације, постизања стања у ком ће РС бити „пожељно место за живот и рад“, или, пак, подизања квалитета живота и смањења сиромаштва. Сматрамо прикладнијим изражавање карактеристично у већој мери (мада не и потпуно) за претходну СНБ у коме се у контексту реализације претпостављених интереса говори у смислу настојања, тежњи и покушаја да се конкретни циљеви остваре и уверења или веровања (уместо тврђења) да ће се жељено стање постићи, нарочито када је реч о предвиђању последица реализације неког националног интереса (овде преваходно мислећи на европске интеграције и чланство у ЕУ). У супротном, у случају да се тврђења не реализују у стварности на начин исказан у СНБ, она се могу злоупотребити и користити као предмет оштрих критика, а не сме се занемарити ни манипулативно дејство овакве изричитости у формулисању националних интереса и циљева.

Политика националне безбедности РС

Са аспекта теме овога рада, из нове СНБ изузет је кључни део садржан у претходној, а који се односи на основна одређења политике националне безбедности РС. У СНБ из 2009. године се под тим насловом, између осталог, истиче приврженост РС „поштовању обавеза које проистичу из Повеље УН, принципа Универзалне декларације о људским правима и Хелсиншког завршног акта“, затим залагање за „поштовање међународног права, јачање улоге ОУН, ОЕБС и ЕУ“, унапређење односа са чланицама ЕУ, као и чланицама и партнерима НАТО, те указивање на значај приступања РС НАТО програму Партнерство за Мир (СНБ 2009). Но, оно што је најзначајније јесте став да је РС „одређена да развија и

унапређује све аспекте безбедности, а нарочито људску, социјеталну, енергетску, економску, еколошку и друге садржаје интегралне безбедности Републике Србије“, као и да „посебан значај посвећује стварању услова за унапређење људске безбедности, која наглашава заштиту економске, еколошке, здравствене, политичке и сваке друге безбедности појединца и заједнице“, „владавина права, транспарентност и одговорност представљају важне инструменте за унапређење безбедности човека“, РС је „посвећена побољшању улоге и положаја жена у процесима одлучивања и јачању државних механизма за обезбеђење равноправности полова“.

Све напред наведено изостаје из актуелне СНБ, те се као „горуће“ питање јавља: Из ког се разлога на значај концепта људске безбедности, као неизоставног сегмента интегралне безбедности РС, не указује експлицитно и директно и у СНБ из 2019. године? Уколико се има у виду чињеница да је највећи део садржаја старе и нове СНБ исти или готово исти, јасно је да је реч о свесном и намерном опредељењу. Значи ли то онда да РС више не уважава значај људске безбедности, или га само не сматра подједнако значајним као што је то случај са „националном“ (државном) безбедношћу да би се нашао у хијерархијски највишем стратегијском документу једне земље?

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Подаци о квалитету живота грађана, као централној тачки концепта људске безбедности, могу се добити анализом поменутих седам димензија живота грађана, односно седам димензија њихове безбедности и сигурности – економска безбедност, здравствена заштита, квалитет и доступност хране, еколошка безбедност, индивидуална и колективна безбедност, као и политичка безбедност. Анализом СНБ РС извучен је општи закључак да се њоме акцентују већином спољни извори угрожавања безбедности, али и да се, говорећи о незадовољавајућем стању у различитим областима друштвеног живота из домена унутрашње политике потенцирају спољни узроци, „преливени“ на простор РС из регионалног или глобалног окружења.

У вези са појединим аспектима људске безбедности, начелни утисак који се стиче јесте да се у СНБ о постигнутом стању у истим говори у прилично афирмативном тону, у смислу постојања задовољених услова са тенденцијом даљег унапређења. Но, значајна чињеница која изостаје из СНБ јесте да су услови за задовољавајуће стање испуњени, али само на декларативном нивоу. Нор-

мативно-правно уређење било које проблематике представља тек први корак (премда нужни) за реализацију постављених циљева. Оно што је од круцијалне важности, међутим, јесте и задовољавање услова на основу којих би се усвојени закони и прописи могли применити и у пракси.

У РС, у вези са многим питањима значајним за концепт људске безбедности не постоје дефинисане обавезе одговарајуће контроле, надзора, као ни извештавања и евалуације достигнутог степена реализације предвиђених мера и активности, чиме се стварају претпоставке за постојање огромног раскорака између системског и нормативног утемељења и његове реализације у пракси. Стога се у анализи постигнутог степена развоја не сме задржати на чињеници да је већина важних питања законодавно адекватно уоквирена, већ се у анализу мора укључити и субјективна перцепција грађана о властитој безбедности и сигурности.

Тенденција опаснија од претходно наведених, присутних у СНБ, јесте и готово потпуно игнорисање одређених питања од суштинског значаја за људску безбедност. У складу са формом и обимом овога рада задржаћемо се на две појаве за чије запостављање ценимо да ће резултирати озбиљним негативним импликацијама по безбедност грађана РС, као појединаца и као друштва у целини. Реч је о сиромаштву и корупцији. Ове две појаве нераскидиво су повезане, кодетерминисане и кодетерминишуће, те на различите начине остварују директан утицај на све аспекте људске безбедности.

Најпре, одбијамо да посматрамо корупцију искључиво као један од облика организованог криминала (како је у СНБ наведено-„која често не остварује директан утицај на угрожавање безбедности РС“), будући да је реч о појави „која угрожава све темељне друштвене вредности“ (Ђорђевић 2013, 163). Корупција настаје из сиромаштва, а потом га даље продубљује. Делимо уверење да је тренутно највећи извор угрожавања безбедности грађана РС „системска или такозвана пузајућа корупција која се рефлектује на све области друштвеног и индивидуалног живота грађана“ (181), и верујемо да би такав став потврдила и анкета спроведена над грађанима РС о властитој перцепцији угрожености коруптивним деловањем.

Такође, у складу са актуелним стањем у РС који карактеришу озбиљни демографски проблеми, нарочито изузетно ниска стопа наталитета и „одлив мозгова“, али и миграциона кретања све већег броја грађана уопште (и унутардржавна и међународна), економски и привредни неравномерни регионални развој и све већи

јаз на релацији село – град, висока стопа незапослености и све већи број припадника социјално најугроженијих категорија становништва, сматрамо недопустивим изостављање сиромаштва као самосталног безбедносног проблема који, према подацима РЗС за 2018. годину, код чак пола милиона грађана РС (7,1 %) представља „претњу глађу“ (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва 2019), односно ризик за готово четвртину становника РС (24,3%) (Републички завод за статистику 2019), те који нарушава право појединца на достојанствен живот. С тим у вези, потребно је веће потенцирање сиромаштва као безбедносног ризика и претње, те јачање мера за ублажавање његових последица у свим областима друштвеног живота.

Коначно, мора бити адекватно препознат и приоритизован угрожавајући потенцијал недовољне доступности и лошег квалитета здравствене и социјалне заштите и образовања, готово свакодневног присуства дискриминаторске праксе у свим областима и то по различитим основама, родне неравноправности, те кршења основних људских права, а нарочито права у вези са радом.

Тенденција скраћивања просечног животног века, заједно са високом стопом морталитета и незадовољавајућим показатељима обољевања, енорман број страдалих лица као жртава саобраћајних несрећа, рапидан пораст броја жртава насиља, нарочито насиља у породици и вршњачког насиља, са увећаним бројем смртних исхода, висока стопа самоубистава и различити облици девијантног понашања само су неки од индикатора проистеклих из концепта људске безбедности који говоре у прилог тези о РС као безбедносно незадовољавајућем амбијенту за живот. Уколико се томе дода и чињеница да све наведено изостаје из стратегијске анализе безбедности РС, уз „маскирање“ актуелног стања тврдњама попут оне о „највишем достигнутом и примењеном нивоу заштите људских и мањинских права“, предвиђања о даљој (или можда примарној) имплементацији концепта људске безбедности у политику националне безбедности РС прилично су песимистична.

Анализом садржаја актуелне СНБ уочавају се бројни недостаци, полазећи од изостанка ваљане концептуализације и операционализације кључних појмова, тиме и њихове неадекватне употребе, недоследности, па чак и контрадикторности у употреби. Осим терминолошких и стилских мањкавости, те недовољне систематичности, критичи подлеже и сама форма СНБ, а нарочито методологија примењена у њеној изради. У целини посматрано, уместо очекиваног следа – анализа безбедносног окружења на основу које се врши идентификација кључних безбедносних изазова,

ризика и претњи, а потом на основу ове идентификације и формулисање националних интереса и конкретних циљева за њихову реализацију, СНБ у коначници представља прилично некохерентну и непрегледну целину (нарочито у вези са безбедносним окружењем и изазовима, ризицима и претњама), без јасне каузалне или било какве друге везе као и доследног редоследа приоритета између безбедносних проблема истакнутих у анализи безбедносног окружења, оних идентификованих у делу који се односи на кључне изазове, ризике и претње, а потом и формулисаних националних интереса. Притом, СНБ одликују и многострука (сувишна) понављања „кључних“ питања у сваком од поменутих сегмената.

Са друге стране, компаративном анализом СНБ из 2009. године и СНБ из 2019. године, закључујемо да су експлицитна истицања значаја људске безбедности у претходној СНБ, а која су представљала извесно охрабрење у погледу будуће афирмације овог концепта у политици националне безбедности РС, са израдом нове СНБ изостала, отварајући питања од нарочитог значаја за грађане РС у вези са основним опредељењима актуелне политике националне безбедности. Напоследку, закључићемо да актуелна СНБ остаје стратегија националне (државне) безбедности у свом изворном значењу, са фокусом на државне (спољнополитичке) интересе, уз суштински маргинализовано уважавање интереса појединаца и група. Наведено је случај упркос општем ставу научне и стручне јавности да „елементи државне и људске безбедности морају да буду у сагласју и оснажују једни друге“ (Димитријевић 2008, 74) стога што „корпус националних интереса, пре свега оних који се односе на заштиту сопствених грађана унутар земље и ван ње, благостање, заштиту етничког и културног идентитета, људска права – упућује на најнепосреднију везу националних и безбедносних интереса“ (Кековић 2009, 95-96). Полазећи од става да „секуритизација развоја човека-појединца и друштвених група има утилитарни учинак, посебно у скретању пажње са питања високе политике на проблеме људског развоја“ (Драгишић 2010, 226), апелујемо на потпуније и свеобухватније инкорпорирање концепта људске безбедности у хијерархијски највиши стратегијски документ РС, првенствено да би се спречило „да држава постане апарат за остваривање партикуларних интереса, који се покушавају наметнути као општедруштвене вредности“ (Драгишић, Драгаш и Хаџић 2013, 1659), односно да би се појединац са одговарајућим квалитетом живота и у пракси могао остварио као референтни објекат безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитријевић, Бојан. 2008. „Стратегија националне безбедности Србије (модел)“. *Војно дело* 60 (2): 65-92.
- Драгишић, Зоран. 2010. „Национална безбедност-алтернативе и перспективе“. *Српска политичка мисао* 60 (2): 217-232. doi: 10.22182/spm.2822010.11.
- Драгишић, Зоран, Драгаш, Орхан и Хаџић, Демир. 2013. „Људска права и људска безбедност“. *Теме* 37 (4): 1655-1667.
- Dulić, Dragana. 2005. *Indikator i ljudske bezbednosti u Srbiji, Izveštaj za 2004. godinu*. Beograd: Fakultet civilne odbrane.
- Ђорђевић, Дејан и Катанчевић, Владимир. 2016. „Компаративна анализа стратегијско-доктринарних докумената у сфери безбедности и одбране“. *Војно дело* 68 (3): 122-140. doi: 10.5937/vojdelo1603122D.
- Ђорђевић, Ivica. 2013. *Ljudska bezbednost: globalni kontekst i primena u Srbiji*. Beograd: Institut za uporedno pravo - Dosije Studio.
- Ejdus, Filip. 2012. *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Službeni glasnik, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Jolić, Tvrtko. 2013. „Nacionalni interes i moral u međunarodnim odnosima“. *Politička misao* 50 (1): 38-57.
- Кековић, Зоран. 2009. „О нацрту Стратегије националне безбедности-критички прилог за расправу“. *Војно дело* 61 (2): 89-104.
- Ковач, Митар. 2007. „Теоријски и методолошки аспекти израде и примене стратегије националне безбедности“. *Војно дело* 59 (3): 31-52.
- Ковач, Митар и Стојковић, Дејан. 2009. *Стратегијско планирање одбране*. Београд: Војноиздавачки завод.
- Републички завод за статистику [РЗС]. 2019. *Сиromaштво и социјалне неједнакости, 2018*. Београд: Републички завод за статистику. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20191015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2018, 09.03.2020>.
- Simić, Dragan. 2007. „Savremene teorije bezbednosti“. U *Antologija tekstova sa Škola reforme sektora bezbednosti*, ur. Pavle Janković, 165-194. Beograd: ISAC Fond.
- Стајић, Љубомир, Радивојевић, Ненад и Митровић, Владан. 2017. „Неки аспекти политике унутрашње безбедности као елементи Стратегије националне безбедности Републике Србије“. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 51 (4): 1325-1342. doi: 10.5937/zrpfns51-16569.
- Стојковић, Биљана. 2009. „Различити приступи употреби појма стратегија у савременом добу“. *Војно дело* 61 (3): 241-269.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2009. Београд: Република Србија.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2019. *Службени*

гласник Републике Србије, бр. 94/2019.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва. 2020. *Апсолутно сиромаштво*. Београд: Влада Републике Србије. <http://социјално-укључивање-у-рс/подаци/апсолутно-сиромаштво>, 09.03.2020.

United Nations Development Programme [UNDP]. 1994. *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>, 09.03.2020.

Форца, Божидар, Стојковић, Биљана. 2014. „О хијерархији стратегијских докумената“. *Војно дело* 66 (2): 145-165. дои: 10.5937/vojdelo1402145F.

Nevena Stanković

Faculty of Security Studies, University of Belgrade

THE HUMAN SECURITY CONCEPT IN THE NATIONAL SECURITY STRATEGY 2019 – A STEP-BACK

Resume

In the recent years, a growing number of the developed states has incorporated the human security concept in their national security policies. Likewise, this trend has been noticed in a certain degree in the Republic Serbia since adopting the National Security Strategy in 2009. Yet, with the adoption of the new National Security Strategy in 2019, there has been some changes in that aspect. Having in mind the role and significance of the National Security Strategy in polistrategic system in the Republic Serbia, or the fact that it is the top strategic document of the hierarchy in the Republic Serbia, the author aims to analyze the scope of the implementation of the human security in the national security policy of the Republic Serbia, to identify existing indicators of the human security concept, but also to identify those that are unjustified missing. Speaking about the quality of life of an individual, as a key component of the human security concept, by comparative analysis of the National Security Strategy 2009 and the National Security Strategy 2019, the author attempts to point out present regression in the tendency of respecting the significance of an individual security and safety, along with highly emphasized accentuation of the state as a dominant referent object of the security. Furthermore, by content analysis of the National Security Strategy 2019, the author aims to introduce omissions and oversights in the phase of the security environment analysis, the identification of the key security challenges, risks and threats in the Republic Serbia, as well as in the phase of formulating national

interests and specific goals for their realization, that conjointly result in (in some aspects) marginalized respect of the human security in the total national security. In the conclusion, beside recognized weak points and flaws, the author points out derelict topics that are significant for personal/individual security, but also suggests that the ignorance of the two phenomena- poverty and corruption – could potentially have major negative implications on the whole society. Eventually, the author calls for urgent and necessary adjusting, or, precisely, adding the human security concept to the state-centric approach.

Keywords: *national security strategy, human security, personal security, national interests*

* Овај рад је примљен 23. јула 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском сас-танку Редакције, 27. јануара 2021. године.

Горан Милошевић*

Правни факултет, Универзитет у Новом Саду

Љубомир Стајић

Правни факултет, Универзитет у Новом Саду

НАЧЕЛА ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ**

Сажетак

Политика економске безбедности се обликује под дејством различитих фактора, зато се у процесу остварења тих циљева безбедности морају применити одређена руководна начела. Примена начела економске безбедности треба да омогуће да држава у целини али и њен систем безбедности буду стабилни, што подразумева да исти не уносе поремећаје у њеним привредним процесима. Начела о економској безбедности не треба да буду постављена апстрактно, изван датог друштвеног, економског, политичког, безбедносног, правног и социјалног амбијента. Њихову садржину безбедносна теорија уобличава узимајући у обзир прилике које владају у датом друштву. Политику националне безбедности треба конципирати тако да се целина постављених захтева у начелима економске безбедности што потпуније оствари, али се мора имати у виду да до одређених одступања мора доћи. Основни проблем при томе је јединствена, стална и уједначена, ничим спутавана примена ових начела истовремено.

Кључне речи: *безбедност, економска безбедност, начела, правна начела, економска начела, социјална начела, безбедносна начела*

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Економска безбедност као елемент националне безбедности у себи садржи економске, финансијске, социјалне, политичке и друге факторе, поступка и циљева заштите опстанка и интереса поједи-

* Контакт: g.milosevic@pf.uns.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту „Биомедицина, заштита животне средине и право“ (бр. 179079) за 2020. годину. Пројекат финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

наца и читавог друштва. Проучавајући циљеве опште безбедности, можемо уочити намену, могућности и оправданост употребе инструмената економске безбедности. С тим у вези, теорија и пракса указују на неопходност и потребу примене одређених начела, односно принципа економске безбедности који имају задатак да пред државу, односно систем безбедности, поставе извесне захтеве у вези с извршењем безбедносних циљева. У зависности од тога у којој се мери носиоци власти придржавају ових принципа, изводе се закључци да ли је систем економске безбедности остварив или није.

Садржина појединих начела се стално мора проверавати у пракси. Само тако се стварају услови да безбедносна теорија утиче на безбедносну политику. Безбедносна политика се обликује под дејством различитих услова, међу којима научна начела економске безбедности, пракса показује, немају увек водећу улогу. Зато начела не треба да буду постављена апстрактно, изван датог економског и социјалног амбијента као и изван начела опште националне безбедности. Садржину ових начела теорија уобличава узимајући у обзир и прилике које владају у датом друштву и међународној заједници. На прокламована начела економске безбедности треба гледати као на идеал коме се тежи. Међутим, тај идеал није могуће сасвим и достићи.

Предмет научног истраживања у овом раду биће начела економске безбедности. Систем економске безбедности у једној држави треба да буде стабилан и на сваки начин заштићен од спољних и унутрашњих негативних утицаја, при чему се мора води рачуна да он својом имплементацијом не угрожава егзистенцију заједнице и грађана, односно да не унесе поремећај у нормалне привредне процесе. Чак шта више он мора да их појачава и унапређује.

Циљ рада је да се применом научних метода, пре свега безбедносне, правне и економске теорије, сагледају начела економске безбедности, те да се провери да ли и у којој мери примена истих може допринети циљевима националне безбедности, али и циљевима макроекономске и микроекономске стабилности.

Основна хипотеза је да примена начела економске безбедности доприноси ефикасности изградње система економске безбедности земље и јачању државно-безбедносног система, као и унапређењу ефикасности економског система.

ПОЈАМ ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Економска безбедност као подсистем националне безбедности последњих година заузима значајно место у оквиру система и

концепта свеукупне безбедносне заштите. Појам „економска безбедност“ је, релативно нов. Овим појмом у теорији безбедносних наука, зависно од концепта, изражава се скуп активности, мера, поступака и правила које су усмерене на спречавање или смањење ризика од намерног или ненамерног угрожавања економског система и имовине физичких и правних лица, а све у оквиру система националне безбедности државе.

У теорији, али и пракси прави се разлика између ширег и ужег обухвата овог појма. Тако, економску безбедност можемо дефинисати као део функције система националне безбедности која представља заштићеност економског интереса националне економије од свих видова, облика и носилаца угрожавања, односно она представља систем економско-безбедносне заштите земље уз одсуство стања било ког облика угрожавања економског потенцијала националне економије (Стајић и Милошевић 2017, 177-178). Економска безбедност је део националне и елемент личне безбедности коју чине стање економске стабилности у смислу могућности нормалног развијања човека и функционисања економског система и економских односа једне земље, са израженим елементима заштићености од опасности угрожавања тог система и националне безбедности у ширем смислу (Бошковић 2017, 195).

Предметна одређења појма економске безбедности садржински у оквиру ширег обухвата изражавају економску безбедност на начин да иста обухвата сва питања у вези са угрожавањем виталних вредности државе и друштва. У ужем смислу, економска безбедност садржински би обухватала само аспекте приватне - личне и корпоративне економске безбедности. Дакле, економска безбедност у ширем смислу обухватала би са територијалног аспекта концепт националне економије, а у ужем смислу концепт индустријске, односно простор корпорацијске безбедности, укључујући и њену везу са активностима везаним за безбедност институција.

ПОСЛЕДИЦЕ НАРУШАВАЊА ЕКОНОМСКОГ СИСТЕМА

Савремена држава је принуђена да своје традиционалне функције обавља са много већом одговорношћу, вештином и контролом. Одговорност за уравнотеженији развој довела је државу у средиште привредних збивања. Суштину економске политике треба сагледати у мањој или већој усмерености или успешности у дестимулисању или стимулисању инвестиција у функцији прив-

редног раста и развоја, јер су оне (инвестиције) у основи покретач економског и друштвеног развоја сваке земље.

Неблаговремено предузимање одговарајућих мера и инструмената од стране државе, рефлектује се одмах негативно, појавом рецесије, незапослености, социјалном нестабилношћу и економском кризом. Неравнотежа економског система изазива последице које по свом значају могу да буду негативне за дату националну привреду. Последице нарушавања економског система су неповољни економски резултати на нивоу микро и макро економије, али и реперкусије на економско-политичком и социјално-политичком плану. Пад производње и смањење националног дохода у знатној мери утиче на слабљење економске основе друштва. Ширење ове појаве покреће питања економске правде и једнакости, економске политике и привредне ефикасности.

Неравнотежа у оквиру економског система ремети расподелу дохотка у односу на циљеве које друштво жели да оствари. Ова појава, даље, ствара тешкоће у вези с тачним дефинисањем величина нужних за одређивање економске политике, односно избором инструмената за спровођење одговарајућих привредних мера и политика. Осим тога, пошто ова појава прожима целокупну економију, она спречава носиоце економске политике да имају тачну слику о томе шта се догађа у датој националној привреди, што доводи до немогућности да се у планираном обиму остваре одређени задаци и мере из надлежности државе.

Немогуће је са сигурношћу одредити колики је обим неравнотеже економског система. У периодима економске кризе, приликом несташице појединих роба на тржишту, држава мерама економске политике уводи контролне цене и рационализује потрошњу. Међутим, неминовно се у таквој ситуацији појављује и кријумчарење те робе, која се продаје по нетржишним ценама, тако да је тада званични индекс цена знатно нижи од реалног индекса. У оваквим условима мере економске политике које се заснивају на званичним статистичким подацима могу да буду погрешне и непримерене стварном стању националне економије. Такође, ова појава може довести до искривљене слике приликом мерења стопе инфлације, јер се због неравнотеже део промета роба остварује по нижим ценама, тако да измерена стопа инфлације може да буде већа него што износи реална стопа. На тржишту рада, у условима повећане неравнотеже економског система такође се ствара погрешна слика приликом одређивања незапослености. Лица која раде у скривеној привреди воде се као незапослена, док, у ствари, она остварују приходе, што значи да је стопа незапослености мања.

У таквим условима неравнотеже економског система, безбедносно чинилац је незаобилазни фактор у оквиру изградње ефикасног привредног система. Безбедносно деловање на и у оквиру економског система огледа се у мобилизацији акумулационог потенцијала и изградњи економске инфраструктуре у циљу спречавања и сузбијања сваког облика угрожавања економског потенцијала националне економије. Изградња ефикасног система економске безбедности подразумева примену одговарајућих принципа, као руководних начела која треба да омогуће стабилност и одрживост економског система земље.

НАЧЕЛА (ОСТВАРЕЊА) ЕКОНОМСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У процесу остварења циљева, носиоци и субјекти система економске безбедности морају применити начела, тј. принципе економске безбедности као елемента националне безбедности. У зависности од тога у којој мери се носиоци функције економске безбедности придржавају ових принципа, може се закључити да ли је систем безбедности остварив или није. Примена начела економске безбедности треба да омогући да систем економске безбедности у једној држави буде стабилан, као и да исти не уноси поремећаје у привредним процесима.

Политика економске безбедности се обликује под дејством различитих услова, међу којима научна начела о безбедности немају увек водећу улогу. Зато начела о економској безбедности не треба да буду постављена апстрактно, изван датог друштвеног, економског, политичког, правног и социјалног амбијента и њихову садржину безбедносна теорија треба да уобличава узимајући у обзир прилике које владају у датом друштву. Политику националне безбедности треба конципирати тако да се целина постављених захтева у начелима економске безбедности што потпуније оствари, али се мора имати у виду да до одређених одступања мора доћи.

У теорији као основна начела економске безбедности наводе се (Стојановић, Павловић 2014, 105): јединство и континуитет, одређивање тежишта, транспарентност, превентивност, правременост, сразмерност ризика, селективност информација и избегавање дискреционог права. Полазећи од предметног циља, мишљења смо да би начела економске безбедности ипак требало груписати по сродности у оквиру четири групе. Према сродности, начела економске безбедности можемо груписати као:

- правна начела;
- економска начела;

- социјално-политичка начела;
- безбедносна начела.

Правна начела економске безбедности

У оквиру групе правних начела можемо издвојити: начело законитости; начело заштите права грађана и заштите јавног интереса; начело поштовања слободе, права човека и грађана; начело истине и начело оцене доказа.

Начело законитости означава да се послови економске безбедности могу вршити само на основу закона. Овај принцип познат је вековима. У савременим државама овај принцип уздигнут је на ниво уставног начела. Принцип законитости има и правно значење које се огледа у уважавању следећих захтева (Милошевић, Кулић 2015, 82-83): (1) само закон може бити извор права, (2) законски текст је граница тумачења норми, (3) у праву може да се примени аналогја само ако делује унутар граница закона, (4) није дозвољено ретроактивно дејство закона и (5) закон треба да буде јасан и прецизан.

(1) *Само закон може бити извор права* - овако формулисан захтев указује да је целокупно право материја која је резервисана за законско уређивање. Међутим, не могу се све норме свести на наметање обавезе. Садржај норми може бити и другачији, а њихово доношење може бити и од стране других државних органа, што под одређеним условима не би морало да се коси са начелом законитости. Тако се у материји безбедности среће неколико врста подзаконских прописа, као што су: одлуке које доноси скупштина локалне самоуправе, уредбе које доноси влада и правилници које доносе државни органи управе.

(2) *Тумачење закона је утврђивање његовог смисла.* У правној литератури сусрећу се различити приступи тумачењу прописа. Сматрамо да су исправна мишљења теоретичара који истичу да су закони који уређују материју економске безбедности исте природе, као и остали закони који чине правни поредак и да на њих треба примењивати исте критеријуме тумачења које је општа правна теорија формулисала за све законе. Недозвољено је свако тумачење које води изигравању смисла закона. Полазну основу за тумачење представља текст закона. Текст закона је и граница тумачењу, у том смислу да оно не сме да доведе до става који би био супротан ономе што значе само речи написане у закону. Реч је о логичној мисаоној операцији чији је циљ да се пронађе прави смисао закона, да се утврди садржај, дomet и значење правних норми, у датом моменту, у време примене закона.

(3) *Аналогија* се састоји у проширивању законске норме на случајеве који у њој нису садржани, али потпадају под исти смисао закона који је инспирисао формулисану законску норму. Треба, нагласити да се при томе не сме стварати ново право, већ само открити латентан правни израз норме која је индиректно садржана у закону. Постоје две врсте аналогије: законска и правна. Код законске аналогије закључује се на основу сличности чињеничног стања регулисаног у закону са чињеничним стањем које није регулисано законом, па се и на нерегулисан случај, кад је сличан регулисаном примењују исте правне последице. Код правне аналогије из основних идеја садржаних у више законских одредби изводи се опште правно начело и примењује се на случајеве нерегулисане у закону (Стојановић 1999, 103). Аналогија се може применити само ако делује унутар граница закона.

(4) Правна сигурност и извесност захтевају да закони и други прописи делују само убудуће, дакле, они *немају ретроактивно* (повратно) дејство. Изузетно, допуштено је да поједине одредбе закона имају повратно дејство, ако то захтева општи интерес утврђен у поступку доношења закона. У пракси нису ретки случајеви ретроактивне примене појединих законских одредби.¹

(5) Закон мора да буде *јасан и прецизан*, што значи да законски опис чињеничног стања треба да буде дат на јасан и недвосмислен начин. Садржај и границе норми морају се јасно уочити из самог законског текста.

Начело заштите права грађана и заштите јавног интереса. Држава, односно субјект економске безбедности, првенствено се стара о остваривању и заштити јавног интереса, али ће тежити, да правна и физичка лица остваре заштиту својих права и интереса.

Начело поштовања слободе и права човека и грађана. Слободе, права и дужности човека и грађана утврђени су уставним принципима. Ограничени су само једнаким правима и слободама других и када је то Уставом утврђено. Свака активност којом се нарушавају ове слободе и права противна је интересима друштва. Овим слободама и правима нико се не сме користити, ради рушења основа демократског уређења, угрожавања независности земље, кршења зајамчених слобода и права човека и грађана, угрожавања мира, распиривања националне и верске мржње или нетрпељивости.

1) Принцип неретроактивности има своје порекло још у првобитним правним изворима. У римским изворима провлачило се карактеристично правило по коме закони и други општи акти треба да делују само *pro futuro*. Принцип забране повратног дејства познавао је и Општи имовински закон за Црну Гору из 1888. године: “закони не дејствују натрашке; новији закон, уколико је различит од пређашњег правила, не може бити мјерило за веће ријешене имовинске спорове, завршене послове, свршене чињенице”.

вости или подстицања на вршење кривичних дела, нити се овим слободама може користити на начин којим се вређа јавни морал. Грађани морају имати једнака права пред органима државне управе и једнаку заштиту својих слобода. У Уставу Републике Србије наводи се: „пред Уставом и законом сви су једнаки. Свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације“ (Члан 21. став 1 и 2 Устава Републике Србије).

Начело истине. Ово начело представља скуп законских норми за истинито и потпуно утврђивања свих чињеница и околности које су од значаја за економску безбедност. Овим начелом се обезбеђује да истина која се утврђује мора бити материјална. То значи дужност свих органа да непристрасно разјасне сумњу тј. непристрасно оцене доказе и утврде чињенице које угрожавају економски систем. Материјална истина, тј. чињенично стање које представља потпуни одраз реалности, неће се утврђивати у сваком поступку. Објективна стварност и нужност потребе условиће потребу одређења материјалне истине.

Начело оцене доказа. Ово начело заснива се на дискреционом праву овлашћеног лица да одлучује по свом уверењу које чињенице узима као доказане. На основу савесне и брижљиве оцене сваког доказа посебно и свих доказа заједно, као и на основу резултата целокупног поступка овлашћено лице има слободу да самостално оцени изведене доказе. Међутим, слободна оцена изведених доказа није апсолутна, већ је она ограничена чињеницом да доказивање мора обухватити све чињенице које су важне за доношење одлуке. У том смислу остварење економске безбедности и процесу оцене доказа захтева избегавање апсолутне примене дискреционог права.

Социјално-политичка начела економске безбедности

У групу социјално-политичких начела спадају: начело општости; начело вођења поступка на језику који је разумљив за странку; начело стручности и професионалности и начело јавности.

Начело опитности - подразумева да су сва лица једнака пред законом. Општост произлази из присуства одређене одлучујуће чињенице (резиденства, држављанства) и по правилу, означава да су сва лица која су резиденти одређене државе дужна да се понашају у складу са позитивним законодавством. У данашње време општост се подразумева тако да се у теорији и не помиње као формални услов.

Начело вођења поступка на језику који је разумљив за странку. Поступак пред надлежним органима, мора се водити на језику који је разумљив за странку. Ако се поступак не води на језику странке, орган је дужан да јој омогући да прати поступак на свом језику (преко тумача). Незнање језика на коме се води поступак не сме да буде сметња за одбрану и остваривање права и интереса грађана и организација.

Начело стручности и професионалности. Непосредно извршавање закона и других прописа, као и примена јавних овлашћења, захтева, да примена прописа и овлашћења од стране носилаца економске безбедности буде у складу са прописаном стручном квалификацијом.

Начело јавности. Начело јавности је у непосредној вези са демократским карактером савремених држава. Настало је као последица увођења грађана у све активности државе. Дуго времена ово начело се негирало. Сматрало се, с обзиром на важност коју безбедносни токови имају за вођење државних послова, морају бити тајна. Овај принцип означава захтев да се инструменти економске безбедности изложе јавности преко средстава јавног информисања, како би се грађани упознали са неопходним активностима државе у овој области. Понекад потпуна реализација овог принципа захтева да се објаве и други документи који служе за његово остварење. Примена принципа јавности значи:

- да је скупштински претрес о мерама економске безбедности јаван;
- да јавност може расправљати о инструментима економске безбедности;
- јавно објављивање података о угрожености економског система.

Ипак је важно нагласити да су могућа извесна одступања од овог начела. Она се образлажу потребом заштите националне безбедности (нпр. када су у питању поверљиве јавне набавке обавештајних служби).

Безбедносна начела економске безбедности

У групу безбедносних начела спадају: начело недељивости безбедности државе и грађана; начело о примени средстава принуде у складу са законом; начело функционалног и организационог јединства; начело хијерархије и субординације; начело чувања

службене тајне и начело сразмерности; начело ефективности и ефикасности система безбедности, начело флексибилности; и начело правремености.

Начело недељивости безбедности државе и грађана. Безбедносни интереси представљају израз највиших вредности и општих потреба грађана и државе за изградњом и очувањем безбедности и стабилности као суштинским претпоставкама слободног и демократског развоја друштва. Национални интереси Републике Србије јесу: очување суверености, независности и територијалне целовитости; очување унутрашње стабилности и безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине и ресурса Републике Србије (Стратегија националне безбедности Републике Србије, СГРС, 94).

Остваривање и стално унапређивање безбедносних интереса је општи циљ и смисао постојања и функционисања система националне безбедности. Због свега тога, право је и дужност сваког нашег грађанина да у тим активностима непосредно учествује, како у време мира, тако и у време агресије и у свим другим облицима отпора који су од значаја за безбедност земље. Штитећи виталне вредности своје заједнице, грађани остварују и своју личну и економску безбедност.

Начело функционалног и организационог јединства. Ово начело заснива се на ставу да је економска безбедност подсистем јединственог, недељивог и међузависног система националне безбедности.

Начело хијерархије и субординације. Ово начело заснива се на праву и одговорности надређеног да самостално доносе одлуке и изда наређења потчињенима, али и обавезу и дужност потчињеног да изврши добијено наређење.

Начело чувања службене тајне. Субјекти, односно носиоци активности економске безбедности су у обавезан да у поступку утврђивања релевантних чињеница и доказа о аспектима националне безбедности, прикупљају и достављају потпуне и тачне податке о свом раду, односно о својим сазнањима о појавама и догађајима од значаја за остваривање економске безбедности. Неовлашћено коришћење или објављивање таквих података могло би да угрози интересе система националне безбедности, као и јавни интерес. Зато се одређени подаци сматрају службеном тајном. Службеном тајном сматрају се и чувају као службена тајна:

- сваки документ, информација, податак или друга чињеница до којих су службена лица и сва друга лица која учествују у систему економске безбедности дошла у поступку рада, а која могу угрози интересе система националне безбедности, као и јавни интерес и
- подаци о техничким проналасцима или патентима, као и сви други подаци о технолошким поступцима који се примењује у систему економске безбедности који је од значаја за остварење циљева националне безбедности, до којих су службена лица и сва друга лица која учествују у систему економске безбедности дошла у поступку рада.

Повреда службене тајне угрожава интерес националне безбедности и јавни интерес Републике Србије, који претежу над интересом за приступом информацијама од јавног значаја које представљају службену тајну, а због чијег би одавања могле наступити тешке правне или друге последице по интересе државе Србије. Службену тајну дужна су да чувају сва службена лица и друга лица која учествују у систему економске безбедности. Обавеза чувања службене тајне је повређена ако се документи, чињенице, односно подаци који представљају службену тајну неовлашћено користе или објаве или учине доступним неовлашћеним лицима.

Начело о примени средстава принуде у складу са законом. "Свако има право на личну слободу и безбедност. Људски живот је неприкосновен" (члан 27. став 1 и члан 24 став 1 Устава Републике Србије): Неприкосновеност човековог живота и слободе не значи апсолутизирање овог права. На ово право не може да се позива грађанин који угрожава безбедност државе или лице које је нападом на друго лице угрозило живот истог. Према грађанину који врши нападе на живот и друге основне вредности државе и друштва могу се употребити средства принуде, на начин како је то предвиђено законом.

Начело сразмерности. Ово начело заснива се на праву органа који врши послове економске безбедности да може изузетно ако то правни интерес захтева, ограничи право странке или да утиче на њен правни интерес само поступањем које је неопходно да се њиме оствари сврха прописа и само ако та сврха не може да се оствари другачијим поступањем којим би се мање ограничавала права или у мањој мери утицало на правни интерес странке. Када се странци и другом учеснику у поступку налаже обавеза, орган је дужан да примени оне од прописаних мера које су по њих повољније ако се и њима остварује сврха прописа.

Начело ефективности и ефикасности система безбедности. Према теоријском становишту ефективност значи „радити праве ствари“ а ефикасност „радити ствари на прави начин“. Ово начело показује да је избор и остварење основних економских циљева и потенцијала повезано са рационалним обезбеђењем, распоређивањем и коришћењем ограничених економских ресурса. Наиме, у време криза у случајевима ограничених ресурса, ефективно и ефикасно њихово коришћење спречава расипање истих и ствара довољност за све што је услов опстанка у датој ситуацији.

Начело флексибилности. Ово начело подразумева способност економског система државе да се заједно са другим државним системима прилагоди променама, односно адекватно реагује у кризним ситуацијама на дато спољне окружење. Ово начело подразумева флексибилност планова и њихову лаку прилагодљивост и толерантност на непредвиђене и изненадне промене и догађаје као и на проблеме који ће се јавити приликом реализације тих кризних планова. Значај овог начела заснива се на чињеници да у безбедносном смислу нема апсолутно идентичних догађаја и да су планови за кризне ситуације у ствари предвиђање могућих будућих догађаја који се не морају тако и одвијати. Поштовањем овог начела обезбеђује се стабилност економског система, без обзира на негативне утицаје и развој ситуације.

Начело правремености. Под овим принципом подразумева се израда одлука, планова, мера и активности на њиховој пуној имплементацији, без обзира на тренутну некризну ситуацију. Свака закаснела активност (често брзоплета), после настанка кризне ситуације може имати несагледиве последице. Разлози неправремености могу бити и субјективне и објективне природе.

Економска начела економске безбедности

У групу економских начела спадају: начело непрекидности обављања послова; начело минимизирања административних трошкова; начело ефикасности; начело фактицитета; начело поступања у доброј вери.

Начело непрекидности обављања послова. Ово начело подразумева континуирано и непрекидно обављање послова економске безбедности (како у рату тако и у миру). Обезбеђивање континуитета активности економске безбедности је процес управљања који је усмерен на неутралисање негативних утицаја могућих претњи по континуитет активности предузећа. У суштини, овај процес је усмерен на јачање капацитета предузећа да предвиди и апсорбује,

односно да се опорави од ефеката шока проузрокованог неком кризном ситуацијом на благовремен и ефикасан начин (Унија послодаваца Србије, 2020). Примена овог начела доприноси:

- сагледавању разлике између оног што се жели и оног што је остварено;
- сагледавању могућности остварења економске активности и у отежаним условима;
- остварењу стандарда ефикасности и професионалности, и
- повећању поверења у ефикасност система економске безбедности.

Начело минимизирања административних трошкова значи да административни трошкови треба да буду што нижи. Они не могу да се избегну, јер поступак субјеката економске безбедности подразумева ангажовање људских ресурса и одговарајуће опреме, али и друге материјалне трошкове. Административни трошкови могу да се умање предузимањем интерних и екстерних мера. Интерне мере обухватају поступке усмерене ка побољшању организације рада администрације, као и обуку кадрова и компјутеризацију. Екстерне мере заснивају се на емпиријски провереном закључку да са сложеношћу прописа расту административни трошкови.

Начело ефикасности. Принцип ефикасности означава захтев да систем економске безбедности буде тако постављен да што мање утиче на економске одлуке привредних субјеката на тржишту. Међутим, будући да је систем безбедности у савременом друштву нужност, то продукује решења субјеката економског система која могу утицати на економске одлуке привреде.

Начело поступања у доброј вери. Добра вера (*bona fides*) је добра намера, поштење и савесност. Учесталост и трајање безбедносних радњи треба да се ограниче на нужну меру. Лице поступа у доброј вери ако је у тренутку остварења своје активности проверило тачност и потпуност података и ако би на основу тих података и друго лице са просечним знањем и искуством веровало да су исти истинити. Сматраће се да лице није поступало у доброј вери ако је:

- тражило или примило корист за себе или друго лице, односно тражило наношење штете другоме;
- поред захтева за поступањем, тражило и противправну корист за себе или друго лице.

Начело фактицитета. Чињенице од значаја за економску безбедност утврђују се према њиховој економској суштини. Безбедносни ризици се везују за економски фактицитет. То значи, да се за предмет економске безбедности узимају чињенице које указују на постојање одређеног економског ризика. Скривање економске суштине иза правне форме могло би да наруши начело фактицитета.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић, Мило. 2017. *Лексикон безбедности*. Београд: ЈП Службени гласник.
- Милошевић, Горан и Кулић, Мирко. 2015. *Пореско право*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду.
- Стајић, Љубомир и Милошевић, Горан. 2017. „Финансијска делатност државе као фактор економске безбедности – осврт на Републику Србију“. *Српска политичка мисао*, 1/2017: 175-195.
- Стојановић, Драгољуб. 1999. *Увод у грађанско право*. Београд: Савремена администрација.
- Стојановић, Милан и Павловић, Дејан. 2014. *Економска безбедност пословања*. Београд: Школа Плус.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2019. *Службени гласник РС*, бр. 94/2019.
- Унија послодаваца Србије. 2018. *Обезбеђивање континуитета пословања - Водич за послодавце*. Доступно на: <https://www.poslodavci.rs/wp-content/uploads/2018/07/obezbedjivanje-kontinuiteta-poslovanja-vodic-za-poslodavce.pdf>.
- Устав Републике Србије. 2006. *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

Goran Milošević

Faculty of Law, University of Novi Sad

Ljubomir Stajić

Faculty of Law, University of Novi Sad

PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY

Resume

Economic security as a subsystem of national security contains economic, financial, social, political, security and other elements of protection of the interests of individuals and the community. Studying the goals of protection, economic security can be defined as part of the function of the national security system which represents the

protection of the economic interest of the national economy from all types, forms and bearers of threats, ie it represents the system of economic security protection of the country. Theory and practice indicate the necessity and need to apply certain principles of economic security, which have the task of setting certain requirements before the state union, ie the security system, regarding the execution of security goals. Depending on the extent to which the authorities adhere to these principles, conclusions are drawn as to whether the system of economic security is feasible or not. Starting from the subject goal, we are of the opinion that the principles of economic security should still be based on similarity within the following groups: legal principles; economic principles; socio-political principles and security principles. Within the group of legal principles, we can single out: the principle of legality, the principle of protection of citizens' rights and protection of public interest, the principle of respect for freedom, human and civil rights, the principle of truth and the principle of evaluation of evidence. The group of socio-political principles includes: the principle of generality; the principle of conducting the proceedings in a language understandable to the party; the principle of expertise and professionalism and the principle of publicity. The group of security principles includes: the principle of indivisibility of security of the state and citizens; the principle of the application of coercive measures in accordance with the law; the principle of functional and organizational unity; the principle of hierarchy and subordination; the principle of professional secrecy and the principle of proportionality; the principle of effectiveness and efficiency of the security system, the principle of flexibility; and the principle of timeliness. The group of economic principles includes: the principle of continuity of business; the principle of minimizing administrative costs; principle of efficiency; principle of fact; the principle of acting in good faith.

Keywords: *security, economic security, principles, legal principles, economic principles, social principles, security principles*

* Овај рад је примљен 24. децембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

Зоран Јевтовић*

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Предраг Бајић

Факултет за спорт, Универзитет „Унион - Никола Тесла“, Београд

КОМУНИКАЦИОНИ СУВЕРЕНИТЕТ СРБИЈЕ И НОВИ ИНСТРУМЕНТИ МЕКЕ МОЋИ**

Сажетак

Посматрајући појам безбедности као једну од виталних функција државе, у чијој структури и мноштву субјеката се издвајају комуникацијски токови, у тексту се разматра улога информација и јавног мњења у процесима заштите националних вредности. У мултиполарном геополитичком окружењу постепено се редизајнира природа међународних односа, али и инструмената националне моћи. Дигиталне технологије све чвршће се интегришу у савремене информационо-комуникационе системе и безбедносне стратегије, ширећи меку моћ која значајним психолошким деловањем постаје много ефикаснија од војне силе. У конфликтним ситуацијама и временима међународних притисака, у пропагандним акцијама побеђује онај ко креира доминантни дискурс, не само унутар сопствене заједнице, већ и у ширем делу глобалног аудиторijума. Планирање, обликовање, спровођење и управљање сложеним поступком конструисања стварности део је измењеног референтног оквира, у којем сваки медиј има значај и место у ширем систему пропагандног утицања. То значи да није важно шта се десило, већ како ће то да буде медијски представљено. Такође, дигитално доба је донело нови изазов - друштвене мреже, односно могућности комуникације и ширења информација ван традиционалног начина организације медијских субјеката, што је посебан аспект разматрања. Јасно је да у глобалном умреженом друштву државе имају све тежи задатак да одржавају комуникациони суверенитет, чему доприносе и бројне унутрашње слабости, али је исто

* Контакт: zoran.jevtovic@filfak.ni.ac.rs

** Рад је део пројекта број 179008, који реализују Универзитет у Београду, Факултет политичких наука и Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

тако јасно и да је неопходно обликовати јасну медијску стратегију за неговање и очување основних националних вредности, уместо једноставног декларативног залагања за њих.

Кључне речи: комуникациони суверенитет, мека моћ, масовни медији, јавно мњење, мултимедији, друштвене мреже, стратегија националне безбедности, националне вредности.

УВОД

Анализирајући безбедносно окружење Србије могу се увидети бројни безбедоносни изазови, па тако и могући ризици и претње. Међу важнијима су прикривено присуство тероризма и вехабизма који подстичу радикални ислам на Косову и Метохији и ширем простору региона, затим Европска мигрантска криза која је веома изражена на тзв. Балканској рути,¹ ширење политичке нестабилности и охрабривање етничких национализма, уз препознатљиве и камуфлиране интересе неких страних центара моћи, којима би отварање нових конфликта помогло у афирмацији сопственог значаја. Тако, на пример, у својим стратешким документима САД, ЕУ и НАТО као геополитички приоритет издвајају активности на смањењу руског утицаја на овим просторима, јер им играње активних улога у овдашњим политичким процесима одвлачи пажњу са других неуралгичних тачака Евроазије.² На дипломатском, политичком, безбедносном и пропагандном плану припрема се процес *постратне реконструкције*, у којој долази до сужавања суверенитета држава и њихово моделирање кроз облике протектората.

Процеси реконфигурације одвијају се далеко иза кулиса јавности, а да би грађани о њима знали више неопходно је да добијају правовремене информације из медија, што је на овим просторима све теже, јер је под плаштом отварања тржишта комуникациони простор испарцелисан у интересне зоне, у којима је оријентација ка промовисању и заштити националних вредности стављена иза других интереса. У актуелној Стратегији националне безбедности (2019, 11)

- 1) Под Балканском рутом се подразумева географска путања која повезује Грчку, Македонију, Бугарску, Србију, Хрватску, Мађарску и, потом, друге чланице Европске уније, а коју користе мигранти, азиланти и избеглице из Азије и Африке. Више у: Јевтовић и Бајић 2017.
- 2) На пример, америчка администрација подржава сувереност тзв. Косова, Северна Македонија уласком у НАТО покушава да сачува територијалну целовитост, док се проблеми виде и у Босни и Херцеговини где се „декомпоновање ентитетских граница све гласније тражи кроз ревизију Дејтонског споразума и уставне реформе у Босни и Херцеговини, при чему је прави циљ обуздавање тежњи ка независности Републике Српске“ (Јевтовић 2015).

као основне националне вредности наведене су: слобода, независност, мир, безбедност, демократија, владавина права, социјална правда, људска и мањинска права и слободе, једнакост и равноправност грађана, толеранција, транспарентност, солидарност, родољубље и здрава животна средина.³ У претходној Стратегији (2009, 13), списак вредности је био сличан: независност, суверенитет и територијални интегритет, слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија, социјална правда, људска права и слободе, национална, расна и верска равноправност и равноправност полова, неповредивост имовине и очување животне средине. Поредећи ове документе издваја се вредност која је суштинска, а у новом документу изостаје - *суверенитет и територијални интегритет*. При томе, под овим појмом се не подразумева једино неповредивост граница државе, како је дефинисано међународним правом, већ и савремено схватање комуникационог суверенитета без којег држава не може да функционише, а што се даље односи и на медије.

Ранија теоријска учења су била заснована на схватању како је „суверенитет апсолутна и вечита моћ једне републике“ која значи моћ да „власт поставља закон и да заповеда свима уопште и свакоме појединачно“ (Bodin 1977, 122), док се данас маргинализују идејама о светском поретку без граница, у којем се као решење намеће и идеја владе на глобалном нивоу и мегакорпоративни капитал. „Класично поимање суверенитета државе, према коме суверенитет постоји једино уколико нема никакве спољне инстанце која може да утиче на битне политичке одлуке, пред изазовима савремених друштвених процеса се показало неодрживим“, уочавају Ђурић и Стојадиновић (2018, 43–44), констатујући како држава више није једини извор суверености.⁴ Академик Радомир Лукић је још раније указао на дихотомију у тумачењу овог појма: први суверенитет виде само као право, а други кроз својство државе. Заступајући друго схватање, он је истицао како се против суверености

3) У поменутом документу (2019, 11) се наводи да се основне националне вредности штите остваривањем националних интереса и као такви су наведени следећи: очување суверености, независности и територијалне целовитости; очување унутрашње стабилности и безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине и ресурса Републике Србије.

4) Ови аутори посебно указују на значај поверења у политичке институције, али и истичу да „грађани Србије у великој већини сматрају да стране државе и појединци имају значајан утицај на функционисање политичких институција Републике Србије“. Повезујући то са речима Зорана Стојиљковића, истиче се да постоје препреке за демократију у тако креираном оквиру, између осталих и због тога што „долази до медијализације и манипулација политике и размаха политичког покровитељства и клијентелизма“ (Ђурић и Стојадиновић 2018, 52–53).

може фактички деловати, укључујући и насиље, па је због тога она „фактички релативна“, јер то деловање може државну власт у одређеној мери да ограничава у спровођењу својих одлука.⁵ Истовремено, сувереност је „правно апсолутна, јер нема никаквих правних ограничења“ (Лукић 1995, 272).

Посматрајући кроз призму новог геополитичког кључа и дигиталног трансформацијског амбијента, може се размишљати о томе да ли држава без комуникационог суверенитета уопште има икакву моћ.

МЕДИЈАЦЕНТРИЗАМ И МЕКА МОЋ

За овај рад, али и укупно друштвено разумевање саме теме од великог значаја је видљивост проблема безбедности у макро и микро јавностима Србије. У фокусу је настанак *медијацентризма* као облика продуженог идеолошког и психолошког деловања у којем се коришћењем симболичких ресурса моделује свест масовног аудиторијума. Циљ је промена мишљења и ставова јавног мњења тако што ће усмеравањем пројектованих пропагандних слика и информација током одређеног времена и у одређеном простору таргетирану реципијенти наметнуте мисаоне конструкције прихватити као слике стварности, мењајући им дотадашњи смисао.⁶ Ствараоци мњења (*opinion makers*), формулишући тему или проблем, привлаче пажњу и поверење публике, чиме се укупан систем веровања, вредности, идеологија доводи у зависност од садржаја који се намеће. У медијацентричном друштву јавну комуникацију условљавају политички, економски, културолошки, правни, религијски, безбедносни и други актери који из сенке утичу на медије и дигиталне платформе, како би постављањем информацијске агенде (*agenda setting*), уоквиравањем (*framing*) и прајмингом (*priming*) подстакли жељене менталне реакције. Тако медијска моћ постаје облик друштвене доминације, са новим парадоксом: што је њена улога у пропагирању специфичних интереса и вредности већа, то

5) Уз то се може додати и промишљање Милоша Кнежевића (2020, 40), о томе како се „међународна димензија све више претпоставља и у односу на појаве које су донедавно сматране искључиво унутрашњим“. Он додаје како „глобализацијски токови оспољавају унутрашњу политичку појавност чинећи њену унутрашњу, мекану тј. демократску, или тврду, тј. ауторитарну природу моћи предметом спољашњих похвала или покуда (Nye 2004, 68–81)“, као и да се „реално оспољавање унутрашњих односа у времену интензивних комуникација, информација и пропаганде глобалних мрежа, односи и на мале и на велике земље“ (2020, 40).

6) Медијацентризам се посматра као „специфичан начин емитовања специфичних (динамичних) слика, који у појединим моментима постаје доминантан, водећи ка квалитативној промени како емитованих слика, тако и смисла које те слике рађају.“ (Чернов 2007, 82).

је мања потреба за прибегавањем отпору (био он легитиман или не).⁷ Јирген Хабермас (Habermas 1969, 171) метафорично каже да више није циљ разбијање моћи, већ „она треба да служи њеној подели: јавно мњење постаје само граница силе, док преобликовање јавности има функцију накнадне подршке политичком систему“.

Та медијска моћ може да буде део унутарнационалног дискурса, у којем постоји борба за превласт над полугама које ефикасно одржавају или намећу жељено стање промишљања, идеологије и свести у складу са интересима одређене елите, али је значајан део и дискурса на међународном нивоу, који је у фокусу у наставку овог рада. За појмовно-категоријални апарат неопходно је разграничити значење појма безбедности државе од појма безбедности друштва, при чему „треба нагласити да основни критеријум безбедности државе представља њен суверенитет, а безбедности друштва идентитет, тј. свест о припадности заједници“ (Гаћиновић 2017, 89). За разлику од конвенционалних ратова вођених у XX веку, који су као приоритет имали масовност и наоружање, данас се борба одвија посредством мултимедија и сличних информатичко-интелигентних алата. Редефинисање метода, техника и инструментарија невидљивог рата подразумевало је изградњу софистицираног, суперкорективног протока информација, са задатком униформисања јавног мњења за одређене циљеве.⁸ Нови информацијски ратови невидљиви су за ширу јавност, јер се прикривају иза реторичких фраза, које се намећу као идеал, иако се нигде не истичу државе које су у потпуности реализовале те идеале и које као такве могу да послуже као пример.

Универзална декларација о људским правима Организације уједињених нација, из 1948. године, гарантује да „свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе“ (чл. 19). То значи да корени комуникацијског развлашћења државе као главног коректора, филтера, селектора, могу да се запазе у овом документу, а да је у хладноратовском над-

7) Мануел Кастелс (*Manuel Castells*) уочава како „институционализација прибегавању насиља у држави и њеним институцијама ствара контекст доминације у којем културна производња значења може да покаже своју ефикасност“ (Kastels 2014, 32).

8) Током агресије НАТО пакта на СР Југославију (30. априла 1999. године) Бела кућа је објавила председничку директиву која се односила на приступе коришћења и обликовања информација на међународном нивоу како би омогућила разумевање и подршку међународној политици САД - „Драматичне промене у глобалном информационом окружењу... захтевају да применимо промишљенију и добро развијену стратегију међународног јавног информисања у промовисању наших вредности и интереса“ (Price 2002, 172–173).

метању источног и западног савеза дошло до даље редукције значења, што је посебно уочљиво у документима КЕБС-а из Хелсинкија 1975. и „праву личности на информацију“. Новак Поповић је истакао важност тзв. Братиславске декларације коју је 1993. године израдила група експерата из невладиног сектора. У њој се право на комуницирање разуме „као фундаментално право човека“ и „оно се примарно односи на појединца, а од њега прелази на групу, нацију и међународну заједницу у целини“ (Роровић 2008, 17–18).⁹ Оно обухвата и учествовање у јавном комуницирању и право приступа владиним информацијама и информацијама од јавног значаја, право на језик, знање, итд. То је период када у теоретске кругове ступа термин „суверенитет“ уместо „право“, чиме је наглашено како се не ради о нечему што појединац може да тражи од власти, већ да је реч о изворном праву које припада појединцу и које има такав обим да развлашћује државу у вези са доношењем одлука када је реч о комуницирању.

У савременој геополитичкој пракси један од битних појмова за ширење утицаја је *мека моћ* (*soft power*)¹⁰, односно *млаки пам*¹¹, *паметна моћ* итд. Западна неолиберална елита софистицираним појмовима скрива њихово право значење, уткано у америчку *доктрину сукоба ниског интензитета* која подразумева комбиновање психолошко-пропагандних операција усмерених ка цивилним и војним циљевима, уз евентуалну оружану подршку оперативног или тактичког нивоа.¹² Другим речима, у модерној геополитичкој архитектури мултимедији производе нову врсту симболичког притиска, јер наметањем комуникацијских значења и мишљења управљају погледима и оријентацијом маса. Велике силе тако соп-

9) Шуваковић и Краговић (Šuvaković i Kragović 2014, 278), констатујући огољеност „заводљиве идеје о појединцу који располаже сопственим 'комуникативним суверенитетом'“, истичу значај САД у промовисању таквих вредности и објашњавају да је њихова стварна намера јасна: ограничити суверенитет других држава у процесу комуницирања, уз истовремено снажење сопствене слике о важности.

10) У академски вокабулар појам је увео амерички политиколог Џозеф Нај млађи (*Joseph Nye Jr*), подразумевајући под моћи „способност да се мења понашање других да бисте добили оно што желите“, а за шта „постоје три основна начина: принуда (штап), плаћање (шаргарепа) и привлачност (мека моћ)“ (Nye 2006; Naj 2012).

11) Чувени совјетски дисидент Александар Зиновјев (*Alexander Zinoviev* 2003) средства јавног информисања види као технички апарат за изградњу менталитета, тако што „утичу на емоције људи, имајући за циљ да их подстакну на одређено понашање које је пожељно онима који производе и шире такве информације“. Западни стратези су пропаганду из хладног рата вођеног скоро пола века само трансферисали у рухо млаког рата.

12) Платформу за израду ове стратегије формулисала је група експерата, познатија као Комитет из Санта Феа, у првој половини 1980, а даље је разрадио моћан тим од 2.600 стручњака свих профила Пентагона и водећих обавештајних служби. Уместо бацања пара на бесомучну трку у наоружању циљ је постао контрола људских умова, сламање противничког морала и жеље за отпором (Јевтовић 2000, 53–57).

ствене позиције оснажују редистрибуирањем, оснивањем и подржавањем идеолошки блиских комуникационих центара, који могу да понуде конвертиране наративе способне да обликују свест нових публика.

За успешност медијацизма стратешки је важан геополитички контекст, финансијска и оперативна способност грађења и дистрибуције прихватљивих комуникационих наратива. Већ поминути амерички политиколог Џозеф Нај млађи нову расподелу моћи је видео према обрасцу који подсећа на сложену тродимензионалну шаховску игру. На горњој табли, војна моћ је махом униполарна и САД још увек имају првенство, али на средњој табли економска моћ увелико постаје мултиполарна, јер поред САД ту су и Кина, Русија, Немачка, Јапан и неке арапске државе. Доња шаховска плоча је подручје прекограничних међународних односа који су изван контроле владе и укључују разноврсне недржавне актере попут, с једне стране, банкара који електронским налогом шаљу своте веће од државних буџета неких земаља, а с друге стране обавештајце који изазивају „обојене“ револуције и смењују непослушне и постављају погодне политичке вође. На тој доњој табли моћ је асиметрично расута, представљајући полигон за могуће конфликте и примену савремених технолошких алата и оружја.

Планирање, обликовање, спровођење и управљање сложеним поступком конструисања стварности део је измењеног референтног оквира, у којем сваки медиј има значај и место у ширем систему пропагандног утицања. То значи да није важно шта се десило, већ како ће то да буде медијски представљено. Грађани тако сазнања која су некада стицали као резултат коришћења национално освешћене штампе или електронских медија сада све више заснивају кроз секундарне перцепције које им је медијски дискурс издвојио као значењски битне.¹³ Комбиновањем конвенционалних, специјалних и манипулативних средстава на терену се одвија невидљива битка за променом свести грађана, чак и када се читав процес покрива мантром бриге за људска права, слободом и демократијом. Током сукоба у Украјини, у терминологији се појавио појам *хибридни рат*,^{14 15} чиме се желело указати на јачу спрегу оружаних

13) Под медијским дискурсом се подразумева „скуп вербалних, усмених, писаних или штампаних, аудитивних, визуелних или аудиовизуелних порука које пошиљалац саопштава примаоцу са одређеним значењем“ (Милетић и Милетић 2012, 45).

14) НАТО га дефинише као „претњу коју представља било који тренутни или потенцијални противник, укључујући државе, не-државе и терористе, са могућношћу, било демонстрираном или вероватном, да истовремено користе конвенционална и неконвенционална средства адаптивно, у остваривању својих циљева“ (према Dr. Patrick J. Cullen, Erik Reichborn-Kjennerud 2017, цитирано у: Суботић 2018, 32).

15) У Стратегији националне безбедности Републике Србије (2019, 18) говори се о

и неконвенционалних техника руске стране. Кроз историју, ратови су представљали комбинацију деловања војне силе, обавештајних активности, мреже информација којима се сукоб преливао у пропагандно-психолошку сферу и економско-политичке борбе у којој су учествовале не само војске, већ читави народи и владе. У научним радовима постоје и тврдње како „хладни рат никада није ни престајао, само су картографију почели да пројектују технолошко-комуникацијски супериорни људи, свесни да полуобразованом становништву треба понудити што више пожељних информација о себи, али још више о другима“ (Деспотовић и Јевтовић 2010, 148). Једина промена је у доступности нових технологија, које више нису у поседу само једне силе.

Имајући у виду набројане околности, опрезност у медијској комуникацији, конзумирању медијског садржаја и партиципацији, критички однос према медијској стварности представља један од кључних сегмената медијске писмености, неопходне и у процесу очувања националних вредности у 21. веку, који се одликује преобилем информација. Потребно је препознати покушаје креирања кризног амбијента, када се стварност, фикција и симулација преплићу у неразмрсиво клупко, информације и дезинформације постају псеудостварност, док манипулације и лажне вести управљају империјом података у којој је све мање места за истину. Вести, извештаји, анкете, интервјуи, репортаже и други жанрови чине узрочно-последични низ са основним мотом: умањити утицај или елиминисати све који се супротставе моћницима на путу политичких интереса и профита, уз лекцију која ће жестином репресије бити упозорење другима.

МЕДИЈСКА СЛИКА СРБИЈЕ

У већ поменутој Стратегији националне безбедности Републике Србије (2019, 11), коју је усвојила Народна скупштина, истиче се да ће „Република Србија наставити да унапређује законодавне и институционалне оквире за остваривање слободе изражавања, плуралистичког начина информисања и подизања нивоа објективности медијског извештавања“. Такође, медији су наведени као један од субјеката значајних за националну безбедност (2019, 30). Посматрајући тако, може се промишљати и у правцу тога да је неопходно да држава има превлађујући значај у утицај-

изазовима које доноси савремено умрежено друштво, па се истиче да ће се „у области сајбер безбедности наставити унапређење способности и капацитета обраде, преноса и заштите информација и информационо-комуникационих система и одбране од техника хибридног и информационог ратовања у информационом и сајбер простору“.

ним медијима како би могла да брани комуникацијски суверенитет. Међутим, то свакако не значи одлазак у другу крајност, у којој владајућа елита контролише процесе и усмерава исходе ка сопственим интересима, а не очувању националних вредности. Значај државе као корективног фактора у позитивном смислу управо добија смисао једино уколико је она толико снажна да се одупре било каквим унутрашњим и спољашњим интересима и у центар пажње постави раније поменуте основне националне вредности.

Поглед на стање у традиционалним медијима у нашој земљи јасно говори да је оно далеко од задовољавајућег. Када је реч о структури власништва, традиционални медији јесу доминантно већински у власништву овдашњих послодаваца, мада постоје нејасноће око саме структуре појединих компанија. Шумовима је допринела и „комплексност неуспеха досадашњег процеса транзиције медијског система Србије, започетог још у последњој деценији прошлог века, а интензивирањем после политичких промена октобра 2000. године“, која се „огледа у немоћи државе да применом јасних законских стандарда и њиховим ефикасним спровођењем усмери правац ка демократизацији јавног простора“ (Јевтовић и Бајић 2019, 1029). Уосталом, сама држава је лутала у намерама, размишљањима да ли да остане или да се повуче из власништва у медијском сектору и препусти га тржишту, а све то је изазвало разорне последице, нарочито по локалне медије. Такође, ни конкурси за суфинансирање пројеката из области јавног информисања нису постали задовољавајући корективни фактор којим би се утицало на подстицање позитивних примера новинарске праксе и етике¹⁶, који би тако допринели и оним појмовима који су повезани са основним националним вредностима.

Јасно претходно указујући и на те активне и потенцијалне „слепе колосеке“ на унутрашњем плану, више речи у наставку биће посвећено скенирању ситуације када је реч о спољном аспекту, имајући у виду централну тему овог рада. Посматрајући на тај, други начин, може да се постави и питање колико је могућ комуникациони суверенитет у Србији, имајући у виду значајан утицај страних медијских компанија на овим просторима и како ће оне у потенцијално конфликтним и кризним ситуацијама штитити националне вредности. Оно што је извесно, о високом профиту као једином разлогу за улазак на овдашње тржиште не може реално да се говори, имајући у виду да је просечан годишњи приход медија од маркетинга у Србији у другој деценији 21. века износио око 175 милиона евра, док је у 2019. години достигао 210 милиона евра

16) Више о овоме се говори у: Jevtović i Bajić 2020.

(UNS 2020).

Поглед на фрагменте показује да и даље доминантан удео припада телевизији, а и чињеница је да на овим просторима традиционални медији још увек имају незаменљиву улогу у обликовању и учвршћивању колективне свести. Међутим, преображај се назире у дигиталној сфери где интернет портали и сличне платформе бележе стални и стабилни раст у значају и у погледу удела на тржишту. Тако је уочљив раст прихода медија на интернету и у 2019. години, када су се нашли на другом месту (иза телевизије) са 38,5 милиона евра. Такође, о њиховом значају говори и чињеница да четири најчитанија портала бележе месечно, сваки појединачно, преко два и по милиона посета кроз категорију реалних корисника. Практично, у све умреженијем глобалном друштву, присуствујемо драматичној реконфигурацији медијске индустрије која се под утицајем технологије и глобалних трендова мења тако што све утицајнији постају дигитални медији.

Када је реч о структури власништва у онлајн медијима, имајући у виду ранију дискусију о комуникационом суверенитету, поглед на најчитаније онлајн медије потврђује доминацију домаћег власништва. Тако су међу првих пет информативних Веб портала у новембру 2020. године, према сајту *audience.rs* (*Gemius audience*), који годинама ради мониторинг посећености, чак три који су део „Адрија медија групе“ (*Adria media group*) - *Kurir.rs*, *Mondo.rs* и *Espresso.rs*, ту је и *Telegraf.rs* (који припада компанији у домаћем власништву - *Internet group*), док се на врху листе најчитанијих годинама налази *Blic.rs*, који је део „Рингије Аксел Шпрингер“ (*Ringier Axel Springer media AG*), чије је седиште у Цириху и која, поред наше земље, послује у више држава Европске уније (Пољска, Словачка, Мађарска, Естонија, Литванија и Летонија). У односу на завршницу претходних година, разлика на листи је улазак међу десет најпосећенијих Веб портала *Nova.rs*, која је део компаније „Јунајтед медија“ (*United media*), која се идентификује као водећа медијска компанија у југоисточној Европи и која има седишта у Цириху (*United media network AG*) и Луксембургу (*United Media Sarl*).¹⁷

Посматрајући даље и кроз призму раније спомињаног комуникационог суверенитета, на подручју Србије се креирају и(ли) емитују садржаји више значајних страних медијских корпорација. Тако је утицајна кабловска телевизијска станица и интернет портал Н1, која има програме и у Хрватској и Босни и Херцеговини (*n1info.com*) и која је ексклузивни регионални партнер америчке телеви-

17) У првих десет најпосећенијих су још *Alo.rs*, *Novosti.rs*, *SrbijaDanas.com* и *B92.net*, који су у власништву овдашњих субјеката.

зије Си-ен-ен (CNN)¹⁸, британски Би-би-си (BBC) има посебно Веб издање на српском језику (*BBC News na srpskom*, www.bbc.com/serbian), као и немачки Дојче веле (*Deutsche welle*, www.dw.com/sr/rubrike/s-10682) и руски Спутњик (*Sputnik*, rs.sputniknews.com)¹⁹, док катарска Ал џазира (*Al Jazeera*, balkans.aljazeera.net) има и посебан кабловски телевизијски програм за подручје Балкана, са седиштем у Сарајеву и више регионалних центара²⁰. Такође, на српском језику су активни и Глас Америке (*Voice of America*, www.glasamerike.net) и Радио Слободна Европа (са седиштем у Прагу - *Radio Free Europe/Radio Liberty* www.slobodnaevropa.org), који су покренути и директно потпомогнути од стране званичних америчких институција као играчи на међународном медијском простору. Уколико би разврставање направили по од раније познатој подели на озбиљне и таблоидне, сви ови медији спадају у прву групу.

Поменути медији креирају и бројне видео садржаје који се емитују и на информативним Веб порталима и друштвеним мрежама. Тако је садржаје Н1 (заједнички налог за све канале у региону) на Јутјубу (*YouTube*), на почетку 2021. године, пратило 270 хиљада корисника, односно 13 хиљада мање, када је реч о броју претплатника канала Ал џазира Балкан (*Al Jazeera Balkans*). Такође, канал Спутњик Србија прати готово 100 хиљада корисника.

Када се упореде подаци шест поменутих медијских субјеката, види се да међу њима исти актери предњаче и на другим

18) Када је реч о структури власништва, телевизија Н1 послује у оквиру „Јунајтед групе“, чији је су власници од марта 2019. године „Би-си партнерс“ (*BC Partners*) и ККР (*KKR, Kohlberg Kravis Roberts*), који је задржао мањински удео. Директор Глобалног института ККР је Дејвид Петреус (*David Petraeus*), бивши директор Ције (*CIA*) и командант међународних снага у Авганистану. У једном ранијем извештају је написано и да је „истраживање Медијске опсерваторије за југоисточну Европу из децембра 2014. показало да је покретање ове телевизије било излобранио у Европској комисији у Бриселу од стране ККР-а и Европске банке за обнову и развој (*EBRD*)“. Више на: serbia.mom-rsf.org/rs/mediji/detail/outlet/n1-tv/.

19) Агенција Спутњик, са седиштем у Москви и представништвима широм света, део је медијског система „Русија данас“ (*Rossiya segodnya*), којим руководи Маргарита Симоњан (*Margarita Simonyan*), а која је и главна и одговорна уредница телевизијске мреже РТ (*RT*), за коју је раније рекла да је „најефикасније оружје Русије у борби за утицај на мишљење светске јавности“ (Политика 2013). Уредница Спутњика у Србији је новинарка Љубинка Милинчић, која је у једном ранијем интервјуу истакла да се финансијама те медијске агенције бави Москва: „Ми као представништво немамо рачуне. Ми примамо плате из Москве. Имамо, дакле, студио и плате - а на нама је да уређујемо и правимо програм“ (Hudelst 2016).

20) Телевизија Ал џазира је почела да ради у новембру 1996. године у Катару као први независни арапски информативни канал у свету, а у међувремену се трансформисала у утицајни глобални медиј, пошто је деценију касније покренула програм на енглеском језику. Програм на Балкану је покренут у новембру 2011. године. У власништву је конгломерата Ал џазира медија нетворк (*Al Jazeera media network*), а информативни програми Ал Џазире имају 82 центра широм света. Извор: balkans.aljazeera.net/o-nama.

друштвеним мрежама. На Фејсбуку (*Facebook*) Ал цазира Балкан (заједничка страница за цео регион) има преко 668 хиљада пратилаца, а следе Н1 Србија са близу 280 хиљада, па Радио Слободна Европа са скоро 250 хиљада, затим Спутњик Србија са преко 200 хиљада, Глас Америке - Отворени студио (званична страница редакције на српском језику) са више од 136 хиљада, Би-би-си њуз на српском са близу 122.000 и Дојче веле на српском са преко 97 хиљада пратилаца. На Твитеру (*Twitter*) су далеко испред свих Ал цазира Балкан са 227 хиљада и ТВ Н1 Београд са 145 хиљада, док је на Инстаграму (*Instagram*) Н1 Србија убедљиво први са 130 хиљада пратилаца. Поређења ради, најчитанији информативни Веб портал у Републици Србији *Blic.rs* има преко 974 хиљаде пратилаца на Фејсбуку и 457 хиљада на Твитеру, као и 378 хиљада корисника на Јутјубу, док *Kurir.rs* има преко 816 хиљада пратилаца на Фејсбуку, преко 99 хиљада на Твитеру и више од 84 хиљаде пратилаца на Инстаграму.

СНАГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА

Дигитално доба је донело могућности комуникације и ван традиционалног начина организације медијских субјеката, у шта спадају и традиционални медији и информативни Веб портали, као хибридна варијанта, на новој платформи. У 21. веку су се појавили нови изазови када је реч о комуникационом суверенитету, пошто је „на традиционалном медијском тржишту раскорак између обичних људи и професионалаца само појачао супротност између представљених и представника у политичком простору“ (Kardon 2013: 38) и тај простор су попуниле друштвене мреже, у којем је посредник често сувишан.²¹ Тражећи информацију више, независно од селекције професионалних комуникатора и медијских предузећа какви су били познати до тада, са свим њиховим предностима и манама, корисници су се окренули алтернативним каналима. Веб 2.0 (*Web 2.0*) је омогућио „експлозију медијског садржаја на Вебу креираног од стране корисника“, која је „покренула нови медијски универзум“ (Manovich 2008), а чему је допринео и убрзани развој мобилних комуникација и много већа приступачност одговарајућег хардвера и софтвера за широку популацију. Током прве деценије

21) Друштвене мреже постају све моћније и као такве су препознате и у Стратегији националне безбедности Републике Србије (2019, 4): „Динамика глобалног развоја информационих технологија условиће даље интензивирање активности у сајбер простору чију безбедност ће, преваходно, угрожавати сајбер шпијунажа, напади на критичну инфраструктуру, неовлашћени продори у базе тајних података, као и ширење лажних вести и дезинформација путем друштвених мрежа“.

21. века, „за непуних неколико година платформе друштвених мрежа освојиле су средишње место не само у употреби интернета већ и у нашим животима, пријатељствима и љубавима“ (Nicolas Vanbremeersch 2009, цитирано у: Kardon 2013, 54). Уосталом, њихов значај је нарочито постао видљив у 2020. години, у времену пандемије коронавируса.

На подручју наше земље, једно од истраживања је показало да је током 2019. године телевизију пратило 69 одсто грађана, а интернет користило три процента више, као и да велики значај током тог коришћења имају управо активности на друштвеним мрежама (BIF 2020). Друго истраживање - „Social Serbia 2020“²², показало је да су убедљиво три најпопуларније мреже Фејсбук (отворен налог има 88 посто испитаника), Инстаграм (76 посто) и Јутјуб (60 посто), после чега следи Твитер (32 посто).²³ На питање око дневног просека коришћења Фејсбука и Инстаграма, обе платформе до сат времена користи више половине испитаника, а трећина између једног и четири сата, док их уопште не користи тек један посто испитаника, а не користи их сваког дана шест (Фејсбук), односно четири посто (Инстаграм) испитаника. О значају друштвених мрежа довољно говори и податак да их за приступ информацијама користи 61 посто испитаника, а занимљиво је и то што је Вибер (*Viber*), који је временом превазишао статус обичне платформе за размену порука, први пут постао популарнији за комуникацију од ес-ем-ес (*SMS*) порука.

Све то доказује све веће поверење које се указује оваквим видовима комуникације и интеракције, сматрајући и да је овакав начин размене информација знатно слободнији, имајући у виду да нема стандардних медијских „чувара капија“ (самим тим и стега како професије, тако и интересних група повезаних са медијима), што је нешто о чему се може промишљати и кроз термин „масовне самокомуникације“ Мануела Кастелса (Kastels 2014). Ипак, алгоритми постоје, а они „који омогућавају хијерархизовање информација укључују у себе принципе рангирања и визија света“ (Kardon 2013, 97).

22) У истраживању које је спровела агенција „Пионири“ (у сарадњи са агенцијом *Smart plus research*), које је завршено пре увођења ванредног стања у Републици Србији због коронавируса, коришћен је репрезентативни узорак од 1000 испитаника старости од 13 до 64 године. Чак 94 посто је одговорило да има налог на друштвеним мрежама, док о мобилности довољно говори то да преко мобилног телефона садржају на интернету приступа 82 посто испитаника. Више на: pioniri.com/sr/socialserbia2020.

23) Процењује се да је у децембру 2020. године било близу четири милиона корисника Фејсбука и преко два и по милиона корисника Инстаграма у Србији и да је, подељено по узрасту, највише корисника обе друштвене мреже из групе између 25 и 34 године. Више на: napoleoncat.com/stats/social-media-users-in-serbia/2020/12.

Такође, постала су важна питања опстанка нет неутралности и неутралности друштвених мрежа, односно њихова улога као платформи за дистрибуцију информација, разног садржаја и(ли) платформи које себи могу да дозволе моћ и филтрирања тог истог садржаја, као и критеријума који се постављају за то филтрирање, уз неизоставна питања ко је тај који одлучује и на основу ког права и закона то чини. Иначе, чињеница је да је концентрација моћи везана за друштвене мреже управо у Сједињеним Америчким Државама, где су седишта поменутих најпопуларнијих друштвених платформи у Србији. Такође, све су видљивији примери из праксе који показују ситуације у којима они који воде одређене друштвене мреже предузимају конкретне кораке у означавању одређеног садржаја за који сматрају да није адекватан, истинит итд. Уосталом, све су то приватне компаније које остварују велике профите, али на пословање утичу и други фактори, ставови и интереси, чак и по цену финансијског губитка или одласка (или миграције на друге друштвене мреже) одређеног броја корисника, нпр. под образложењем да се спроводи цензура.²⁴

У једној од анализа (Vajdijanatan 2018), где је акценат на Фејсбуку, говори се људима као „агентима за надзор“ самим тим што поседују мобилни телефон са уграђеним фото-апаратом, а што даље производи бригу о начинима прикупљања и коришћења података, концентрацији моћи и друго. Размишљајући о томе где се све „сливају“ подаци њихових грађана, ко све „брине“ о информацијама, подацима, државе покушавају да то реше разним законским регулативама којих ти гиганти морају да се придржавају на њиховој територији, док су поједине земље ограничиле трајно или привремено приступ одређеним сервисима и почеле да развијају сопствене платформе, под изговором и заштите националних интереса (што може бити жеља за бољом заштитом, али и плодно тло за манипулације и цензуру). Такође, о значају друштвених мрежа и њиховој улози у геостратешком одмеравању снага говори и актуелни случај Тик Тока (*Tik Tok*), који је развијен у Кини, а који је толико нарастао на глобалном нивоу да је начин његовог функционисања на подручју САД постао предмет спора између две земље.

24) Последњи пример елиминационе моћи оваквог комуникацијског поретка и реакција које су уследиле свакако је суспензија налога на друштвеним мрежама председника САД Доналда Трампа (*Donald Trump*), а образложење је да је то учињено „због ризика од даљег подстицања на насилје“ (пример: <https://rs.n1info.com/svet/tviter-trajnosuspendovao-nalog-donalda-trampa>). Иначе, колико могу да буду утицајне те платформе говори и то да је пред последње председничке изборе у тој земљи Трамп имао укупно 144,9 милиона пратилаца на четири најпопуларније друштвене мреже - Фејсбуку, Твитеру, Инстаграму и Јутјубу. Више на: <https://www.danas.rs/svet/tramp-ima-65-putavise-pratilaca-na-drustvenim-mrezama-od-bajdena>.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Квантитативно повећање медијских наратива на просторима балканских држава није само помак у избору канала или доказ о увећању медијских слобода, већ и вешто камуфлиран концепт дистрибуирања спинованих наратива који циљају да постану доминантни у промени постојеће друштвене свести, уколико се споро уклапа у токове какве су замислили доминантни актери на глобалној сцени. Скоро век пре нас Едвард Бернајс (*Edward Bernays*), кога теоретичари комуницирања сматрају оцем ПР-а, тврдио је „да је 'производња, стварање пристанка' (*engineering of consent*) синоним за нужну уметност манипулисања људима, а да се до ње долази повезивањем идеја намењених грађанима са њиховим подсвесним жељама“ (Јевтовић 2019, 150). Чињеница да се *мека моћ* испољава кроз све већи број програма и жанровских формата води ка хипотези да конфликтна парадигма на овим просторима још није коначно обликована, односно да се Балкан као културно-историјски простор ирационалних погледа, анимозитета, непријатељстава и нетолеранције у глобалној геополитичкој перспективи и даље пројектује као могуће поље сукобљавања - и поље које је зато потребно држати под посебном пажњом и усмеравати га ка жељеним циљевима.

Посматрајући кроз поделу Дениса Меквејла (*Denis McQuail*) и његових сарадника (Christians, Glasser, McQuail, Nordenstreng & White 2009), који виде журнализам кроз улоге надгледања (*monitorial role*), подстицања (*facilitative role*), сарадње (*collaborative role*) и кроз радикалну или критичку улогу (*radical role*), постаје јасно колико је деформисан медијски систем у Србији. Иако у себи интегрише поједине од наведених елемената, сувише је нерационалан и компликован да би се емпиријски могао идентификовати као један.²⁵ Због тога, чак и када је неопходно да на јавној сцени доминирају стратешки важна питања за друштво, постоји значајна могућност да ће их игнорисати профитно оријентисани медији, нарочито уколико постоји могућност да таквим приступом извештавања угрозе позиције које им доносе сигурност у смислу опстанка, стабилности и зараде.

Званично, држава је близу завршетка изласка из власништва медија (што је већ требало да се догоди на основу раније агенде), односно завршетак те транзиције је предвиђен Стратегијом раз-

25) Уз додаток да су препознати и елементи Шадсоновог заступничког модела (*advocacy model*), који се примењује на медије који заступају одређене групе, интересе, уверења и циљеве (Schudson 2003).

воја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020-2025. година.²⁶ При томе, под плаштом развлашћења државе и повлачења из медијског власништва (имајући у виду и све мане таквог функционисања, али и још веће видљиве последице другачије стратегије), отварају се комуникацијске капије за несметан проток технолошки супериорнијих медија, чиме се другим интересентима омогућава неприкосновен статус у сфери господарења информацијама. Могућност контроле квалитета медијског садржаја кроз медијске пројекте и суфинансирање из буџета показала се као неефикасна у протеклом периоду, локални медији као основне јединице информисања о микро темама од посебног интереса за одређено подручје су остављени на милост и немилост тржишту и (не)савесним купцима, док модел Јавног сервиса није у потпуности заживео и у великој мери је зависан од помоћи државе.

На самом тржишту траје немилосрдна борба за гледаност и „кликове“, у којој доминирају таблоидни и сензационалистички дискурс, са доминантним ријалити садржајем на најгледанијим комерцијалним телевизијама, који се прелива и на Веб портале, друштвене мреже и штампу²⁷. У таквом окружењу је јасно одсуство иницијативе за неговање и подстицање основних националних вредности и чини погодно тло за даље урушавање комуникационог суверенитета Србије. Због тога је потребно пронаћи решење које би допринело квалитетнијем регулаторном оквиру. О томе је, кроз пример из региона, говорила Ирина Милутиновић (2017, 101) и тако истакла да је „регулативу која се односи на медијско власништво потребно реформисати одредбама које 1) осигуравају транспарентност власништва над медијима, укључујући публикације и портале на интернету; 2) спречавају сукоб интереса и медијски монопол; 3) ограничавају инострани власнички удео; 4) ограничавају утицај који појединац, група или компанија могу да имају у једном или више медијских сектора“²⁸.

На то је неопходно додати и све већу зависност од друштвених мрежа, које се одаљавају од демократских принципа права на слободно мишљење и кроз корпоративне одлуке приватних компа-

26) Више на www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/medijska_strategija210_cyr.pdf.

27) Штампа, на пример, има „све веће трошкове производње и константно смањење тиража“, па је тако „знатно рањивија на притиске, односно прилагођавање одређеним интересима оних који својим утицајем и средствима могу да обезбеде финансијску стабилност, макар и по цену кршења кодекса и јасног манипулисања садржајем, претераног присуства мање битних и неоправданог одсуства одређених тема значајнијих за јавност“ (Петровић и Бајић 2019, 611).

28) Разматрајући медијски систем на простору Републике Српске и национални интерес, Ирина Милутиновић (2017, 100–101) уочава високу финансијску и управљачку зависност јавних сервиса, што је случај и на простору Републике Србије.

нија постају све снажнији филтери садржаја, па и цензори. Постају они који одлучују о томе шта је дозвољено у одређеној комуникацији на глобалном нивоу, на њиховим платформама, а шта није, на основу властитих узуса и(ли) вредности из државе из које долазе (осим када у уређеним системима држава одлучи да истакне своју снагу кроз одређена законска решења и на тај начин одбрани, колико је то могуће, комуникациони суверенитет). Јасно је да у глобалном умреженом друштву државе имају све тежи задатак да одржавају комуникациони суверенитет, чему доприносе и бројне унутрашње слабости, али је исто тако јасно и да је неопходно пронаћи и обликовати адекватну медијску стратегију за неговање и очување основних националних вредности, уместо једноставног декларативног залагања за њих.

ЛИТЕРАТУРА

- Al Jazeera - O nama. Poslednji pristup 29. decembar 2020. <https://balkans.aljazeera.net/o-nama>.
- B. B. 29. jul 2020. „Ukupni prihodi medija od marketinga u 2019. bili 210 miliona evra.“ *Udruženje novinara Srbije*. Poslednji pristup 26. decembar 2020. <http://uns.org.rs/sr/desk/UNS-news/101906/ukupni-prihodi-medija-od-marketinga-u-2019-bili-210-miliona-evra.html>.
- Beta. 2. novembar 2020. „Tramp ima 6,5 puta više pratilaca na društvenim mrežama od Bajdena.“ *Danas*. Poslednji pristup 26. decembar 2020. <https://www.danas.rs/svet/tramp-ima-65-puta-vise-pratilaca-na-drustvenim-mrezama-od-bajdena>.
- Beta. 9. januar 2021. Tviter trajno suspendovao nalog Donalda Trampa. *NI*. Poslednji pristup 11. januar 2021. <https://rs.n1info.com/svet/tviter-trajno-suspendovao-nalog-donald-trampa>.
- Bodin, Jean. 1977. *Les Six Livres de la Republique*, Paris: Aalen, Scientia.
- Vajdijanatan, Siva. 2018. *Antidruštvene mreže: kako nas Fejsbuk razdvaja i podriva demokratiju*. Beograd: Clio.
- Гађиновић, Радослав. 2017. „Национална безбедност као кључни фактор у функционисању модерне државе.“ *Војно дело* 69 (1): 87–97. doi: 10.5937/vojudelol1701087G.
- Gemius audience. 2020. „Najposećeniji Veb portali u Republici Srbiji“. Poslednji pristup 25. decembar 2020. <https://rating.gemius.com/rs/tree/32>.
- Деспотовић, Љубиша и Зоран Јевтовић. 2010. *Геополитика и медији*. Нови Сад: Култура полиса; Графомаркетинг.
- Ђурић Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.“ *Српска политичка мисао* 25 (62): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.
- Зиновјев, Александар А. 2003. *Слом руског комунизма*. Београд: БИГЗ.

- Јевтовић, Зоран. 2015. „Асиметрична битка за утицајем на Балкану.“ У „Геополитички положај Србије и Балкана између евроатлантизма и евроазијства“, ур. Љубиша Деспотовић и Александар Гајић, посебно издање, *Култура полиса: часопис за неговање демократске политичке културе*: 189–204.
- Јевтовић, Зоран. 2019. „Марксови погледи на новинарство и слободу штампе.“ *Национални интерес: часопис за национална и државна питања* 15 (36): 131–152. doi: 10.22182/ni.3632019.6.
- Јевтовић, Зоран. 2000. *Тоталитаризам и масмедији*. Неготин; Београд: Студио РАС.
- Јевтовић, Зоран, и Предраг Бајић. 2017. „Промена комуникационе парадигме у извештавању о мигрантима у дневној штампи Србије.“ У „Култура безбедности: мигрантске кризе, стање, перспективе, ризици“, ур. Љубиша Деспотовић и Александар Гајић, посебно издање, *Култура полиса: часопис за неговање демократске политичке културе*: 221–239. УДК 314.15:316.776(497.11).
- Јевтовић, Зоран, и Предраг Бајић. 2019. „Неуспела транзиција медијског система Србије.“ *Социолошки преглед* 53 (3): 1020–1045. doi: 10.5937/socpreg53-22587.
- Jevtović, Zoran, i Predrag Bajić. 2020. „Govor mržnje u popularnim medijima u Srbiji.“ У *Medijska politika i evrointegracije*, прир. Irina Milutinović, 129–148. Београд: Институт за европске студије & Hanns-Seidel-Stiftung.
- Kardon, Dominik. 2013. *Internet demokratija. Obećanja i granice*. Београд: Фабрика књига.
- Kastels, Manuel. 2014. *Моћ комуникација*. Београд: Clio.
- Кнежевић, Милош. 2020. „Велике и мале нације и државе у међународним односима: осврт на односе и својства величине у геополитици.“ *Политика националне безбедности* 11 (19): 39–61. doi: 10.22182/pnb.1922020.2.
- Лукић, Радомир. 1995. *Теорија државе и права: теорија државе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Manovich, Lev. 2008. “The practice of everyday (media) life.” Poslednji pristup 8. decembar 2020. http://manovich.net/content/04-projects/059-the-practice-of-everyday-media-life/56_article_2008.pdf.
- Милетић Мирко, и Невена Милетић. 2012. *Комуниколошки лексикон*. Београд: Мегатренд универзитет.
- Милутиновић Ирина. 2017. „Медијски систем и национални интерес у контексту евроинтеграција: стање и перспективе Републике Српске.“ *Национални интерес: часопис за национална и државна питања* 13 (28): 87–104.
- Naj, Džozef. 2012. *Budućnost moći*. Београд: Arhipelag.
- Nye, Joseph. February 23, 2006. “Think Again: Soft Power.” *Foreign Policy*. Poslednji pristup 25. decembar 2020. <https://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power>.

- Петровић Радивоје, и Предраг Бајић. 2019. „Ријалити као медијска доктрина реконструкције свести преко штампе.“ *Зборник Матице српске за друштвене науке* 70 (172): 603–614. doi: 10.2298/ZMSDN1972603P.
- Pioniri. 2020. *Social Serbia 2020 - Stanje društvenih medija*. Poslednji pristup 28. decembar 2020. <https://pioniri.com/sr/socialserbia2020>.
- Политика. 2013. „Путиново оружје у медијском рату.“ 18. август: 2.
- Popović, Novak. 2008. „Suverenost u novoj komunikativnoj strategiji.“ *Argumenti: časopis za društvena i politička pitanja* 2 (3): 9–27.
- Price, Monroe E. 2002. *Media and sovereignty: The global information revolution and its challenge to state power*. Cambridge, London: The MIT press.
- Social media users in Serbia. 2020. Poslednji pristup 29. decembar 2020. <https://napoleoncat.com/stats/social-media-users-in-serbia/2020/12>.
- Schudson, Michael. 2003. *The sociology of news*. New York: W. W. Norton & company.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2009. Последњи приступ 28. децембар 2020. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Strategija%20nacionalne%20bezbednosti%20Republike%20Srbije.pdf.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. 2019. Последњи приступ 28. децембар 2020. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2019/Strategija%20nacionalne%20bezbednosti%20RS.pdf.
- Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020–2025. година. Последњи приступ 24. децембар 2020. https://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/medijska_strategija210_cyr.pdf.
- Суботић, Милован. 2018. „Хибридни рат - новост или историја која се понавља новим средствима.“ У *Хибридно ратовање - дилема концепта савремених сукоба (тематски зборник)*, ур. Небојша Николић, 28–46. Београд: Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, Република Србија.
- TV N1. *Media ownership monitor Srbija*. Poslednji pristup 28. decembar 2020. <http://serbia.mom-rsf.org/rs/mediji/detail/outlet/n1-tv/>.
- У Србији на дневном nivou већи број корисника интернета од гледалаца телевизије. 18. јул 2020. *Biznis & Finansije*. Poslednji pristup 29. decembar 2020. <https://bif.rs/2020/07/u-srbiji-na-dnevnom-nivou-veci-broj-korisnika-interneta-od-gledalaca-televizije>.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. 1948. Poslednji pristup 22. decembar 2020. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cnr.pdf.
- Habermas, Jirgen. 1969. *Javno mnjenje*. Beograd: Kultura.
- Hudelist, Darko. 10. decembar 2016. „Reporteri Globusa u najjačem ruskom glasilu na Balkanu - Sputnik, Putinova medijska centrala u Srbiji: 'Da, fi-

nanciraju nas Rusi, plaće stižu iz Moskve’ .“ *Jutarnji list*. Poslednji pristup 26. decembar 2020. <https://www.jutarnji.hr/globus/svijet/reporteri-globusa-u-najjacem-ruskom-glasilu-na-balkanu-sputnik-putinova-medijska-centrala-u-srbiji-da-financiraju-nas-rusi-place-stizu-iz-moskve-5373991>.

Christians, Clifford, Theodore Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng, & Robert White. 2009. *Normative theories of the media: journalism in democratic societies*. Urbana (IL, USA): University of Illinois Press.

Чернов, Александар. 2007. *Трагање за културним идентитетом - фактор медија*. Београд: Прометеј.

Šuvaković, Uroš, i Branislava Kragović. 2014. „Elektronski mediji kao jedan od prvih faktora uticaja na proces desuverenizacije država.“ U *Globalizacija i suverenost - sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu (zbornik radova)*, prir. Braco Kovačević, 271–280. Banja Luka: Evropski defendologija centar.

Zoran Jevtović

Faculty of philosophy, University of Niš

Predrag Bajić

Faculty of sport, University “Union - Nikola Tesla”, Belgrade

COMMUNICATION SOVEREIGNTY OF SERBIA AND NEW INSTRUMENTS OF SOFT POWER

Resume

Considering the concept of security as one of the vital functions of the state and the great importance of communication flows in its structure, the text discusses the role of information and public opinion in the processes of protection of national values. In a multipolar geopolitical environment, the nature of international relations is gradually being redesigned, as well as the instruments of national power. Digital technologies are becoming more and more integrated into modern information and communication systems and security strategies, spreading soft power that becomes much more effective than military force through significant psychological action. In conflict situations, the one who creates the dominant discourse wins in propaganda actions, not only within his community but also in a wider part of the global audience. Planning, shaping, implementing and managing a complex process of constructing reality is part of a modified frame of reference, in which each medium has its significance and place in the wider system of propaganda influence. This means that it is not important what happened, but how it will be presented in the media.

Also, the digital age has brought a new challenge - social media, the ability to communicate and disseminate information in a way that is not part of the traditional view about media organizations. It is increasingly difficult for states to maintain communication sovereignty in a global network society, but it is clear that it is necessary to formulate a concrete media strategy for the preservation of national values, instead of a simple declarative commitment to them.

Keywords: *communication sovereignty, soft power, mass media, public opinion, multimedia, social media, national security strategy, national values*

* Овај рад је примљен 16. децембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

Жељко Ђ. Бјелајац*

*Правни факултет за привреду и правосуђе,
Универзитет Привредна академија, Нови Сад*

Александар М. Филиповић

*Факултет за економију и инжењерски менаџмент,
Универзитет Привредна академија, Нови Сад*

РЕЛЕВАНТНОСТ МЕДИЈА У ФУНКЦИЈИ РЕАФИРМАЦИЈЕ БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ У ПОЛИТИЦИ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

Предмет овог рада је да истражи корелативност и каузалитете између индивидуалне перцепције и свести о безбедности појединаца и националне безбедности, узимајући у обзир и опште и посебне аспекте који утичу како на појединце, тако и на националну безбедност. У овом теоријском истраживању користили смо методе анализе – структуралне и функционалне, синтезе, дескриптивни метод и нормативни метод – да правилно детерминисемо факторе који утичу на поимање свести појединаца о безбедности како би они били у стању да правилно обављају своје функције у систему и политици националне безбедности, да утврдимо значај тих фактора, и да онда, у резултатима, дамо одређене препоруке за сваки чинилац у детерминисаном ланцу одговорности у креирању и одржавању неопходног нивоа безбедносне свести. У детерминисању фактора кренули смо од утврђивања доминантне културне парадигме, која је како илустративна за дух времена и динамику људских односа, тако и оквир у коме се друштвена збивања, укључујући и безбедносна, одвијају. У оквиру промене доминантне културне парадигме описали смо специфичности и потенцијал масовних медија, најпре на општем плану, а затим и у контексту предмета рада. Како људска мотивација директно зависи од степена задовољења људских потреба, дали смо посебан осврт на постојеће теорије и улогу безбедности у њима, закључивши да

* Контакт: zdjbjelajac@gmail.com

потребе за безбедношћу стоје у истој равни са најбазичнијим људским потребама, Даље, утврдивши значај индивидуалне свести о безбедносној култури за све нивое безбедности, дали смо елабориране препоруке о увођењу безбедносне културе у образовни систем Републике Србије. На крају, анализирали смо актуелну Стратегију националне безбедности Републике Србије кроз призму елемената који чине предмет овог рада.

Кључне речи: *безбедност, безбедносна култура, масовни медији, образовни систем, културна парадигма, људске потребе, Стратегија националне безбедности, политика националне безбедности*

УВОД

Од свог настанка, медији су имали и формативни и трансформативни утицај на друштво и друштвене токове. Бројни мислиоци и теоретичари су описивали њихову моћ стотинама година уназад, у том тренутку говорећи о улози и моћи штампе. Иако ни у једном случају медији нису били формално признати нити препознати као део политичког система, што нису ни данас, њихова моћ је већа од појединих делова формалног политичког система на сваком нивоу разматрања. Едмунду Берку (енг. Edmund Burke) се приписује да је први који је медије назвао „влашћу“, када је током заседања британског парламента 1787. године медије назвао „четвртом влашћу“. Тај, испоставиће се, значајни и далековидећи догађај описао је Томас Карлајл (енг. Thomas Carlyle), написавши да је Берк рекао да у парламенту постоје три власти (или сталежа), али да у репортерској галерији седи четврта власт која је много значајнија од свих других заједно (Carlyle 1841). Беркова конструкција се надовезала на постојање три елемента сталежа у тадашњем друштву – свештенство, племство и грађанство, али се термин задржао и транзицијом из монархистичких ка републиканским друштвеним уређењима, те се у модерним демократијама као прве три власти сматрају законодавна, извршна и судска власт. Са једне стране, медији, као четврта власт, представљају природног непријатеља првим трима властима, нарочито извршној, која је у демократским друштвима подвргнута непрестаној контроли и анализи њене активности од стране медија. Са друге стране, медији поседују својеврсну друштвену лиценцу, односно, обављају своју активност, која укључује и контролу деловања власти, у име и у интересу свих грађана, и та чињеница је од кључног значаја. Као такви, у нераскидивом су односу са формалним властима, и само у

тоталитарним друштвеним системима медији нису опоненти формалних власти. Ипак, ретки су случајеви у којима то прикривено непријатељство прерасте у отворено непријатељство, које никако није у интересу формалним властима, напротив, јако је штетно да лице изабрано на изборима да обавља јавну функцију буде у отвореном сукобу са медијима, независно од моћи те особе или функције. Добар пример за то је однос бившег америчког председника Доналда Трампа (енг. Donald Trump) према медијима, традиционалним и новим, који је од самог почетка био експлицитно конфронтациони, и који је Трамп, упркос моћи коју доноси функција председника САД, и његовој личној моћи коју је стекао пре него што је изабран, глатко изгубио, а да су медији са којима се највише сукобљавао, чак и покушавао да игнорише њихово постојање и да им оспори значај, из те вишегодишње борбе изашли неокрзнути и моћнији него раније, ако ни због чега другог, онда због аргумената које су током тог сукоба конструисали. Треба нагласити да се у нашем језику претежније користи израз „седма сила“ при описивању моћи медија, и тај израз је настао током 19. века када је у Европи постојало шест велесила (Велика Британија, Француска, Аустро-Угарска, Пруска, Русија, и Турска), и у том смислу, штампа је идентификована као седма сила.

Дакле, медији су препознати као власт, сталеж или сила пре више од двеста година, а тада је постојала само штампа. Њихова моћ је мултипликована а они постајали све више омасовљени сваком следећом медијском формом, која је допирала до још већег броја људи, најпре радијом, па телевизијом, и на крају интернетом. Интернет, технолошки развитак и дигитализација су донеле читав корпус информационо-комуникационих платформи за дистрибуцију медијских садржаја, тако да сада правимо дистинкцију на традиционалне медије и нове медије. Нови медији нису само дигитализована форма традиционалних медија, већ су то медији, и медијски објекти, који почивају на одређеном скупу принципа чији значај и специфичност расте пропорционално прогресу у процесу укупне компјутеризације. Ти принципи су: могућност нумеричког представљања, модуларност, аутоматизација, варијабилност и транскодирање (Manovich 2001, 27-45). Као што можемо да видимо, ти дистинктивни принципи су директно везани за процес компјутеризације. Генерално, нови медији могу се посматрати као да се састоје од два различита слоја – културолошког слоја и компјутерског слоја (Manovich 2001, 46). Компјутеризација и дигитализација уопште од пресудног су значаја и за правилно идентификовање доминанте културолошке парадигме садашњице, која је истовремено и рефлек-

ксија друштва и друштвених односа, и тај поступак је неопходан ради правилног разматрања свих корелативности између друштва, културе, медија и појединца, њихових односа, спрега и међусобног утицаја. Другим речима, постмодернистички обрасци не могу се директно применити у проучавању савременог друштва, јер је доминантна културна парадигма компјутеризацијом трансформисана у једну нову форму, која одређене елементе дели са претходном, али је ипак довољно различита да је засебна и нова. Дакле, говоримо о феномену који трансцендентира друге феномене и питања, укључујући и нацију, културу и безбедност, али који има формативни утицај на све друге феномене и питања. Циљ овог рада је да истражи корелативности и каузалитете између деловања масовних медија, друштва, културе и безбедности, са посебним освртом на ефекте који ти односи постижу код појединца као основног чиниоца друштва, његову свест о значају безбедности и безбедносне културе и улози, како њега самог, тако и његове свести, у систему националне безбедности. Културна парадигма представља оквир, вредносни систем и начин на који се друштвени процеси одвијају, и одређује значај одређених друштвених чинилаца. У том смислу, неопходан је широки захват, идентификација чинилаца, и кретање од општег ка посебном, кретање од онога што је заједничко за све до онога што је релевантно за актуелни безбедносни тренутак у Републици Србији. Важно је и оно што тај тренутак теоријски и практично представља, а који је, између осталог, сублимиран и у Стратегији националне безбедности Републике Србије.

МАСОВНИ МЕДИЈИ И ДРУШТВО – ОД ПОСТМОДЕРНИЗМА КА ДИГИМОДЕРНИЗМУ

И пре него што ће компјутеризација и дигитализација презети примат, настале су одређене културолошке промене које су одступиле од дотадашњих трендова и постале изазов традиционалним и елитним културним обрасцима. Елементарни предуслови и кључне праксе политике модерног света су нагрижени технолошким, организационим, друштвеним и, изнад свега, културним променама у смислу дисконтинуитета, инконгруенције, дисонанце, фрагментације и дисензуса (Стојановић 2016, 11). Елитна култура је увек била темељ културног развитка и еволуције уметничких парадигми, али је њен значај за тај процес био постепено али редовно минимизован обрнуто пропорционално значају популарне културе и популарности и утицају медија који су њени носиоци. Иако је тај процес отпочео још у педесетим годинама прошлог века, ми

његову кулминацију још увек нисмо доживели, јер се феномену супституције елитне културе популарном културом придружио и феномен компјутеризације и дигитализације. Први феномен је допринео одлагању смене постмодернизма као доминантне културне парадигме, односно, популарна култура није створила услове за стварање нове, првенствено јер јој *per se* то није суштина нити природа. Други феномен је, пак, својом суштином и природом допринео развоју нове културне парадигме. Својеврсна демонстрација постмодернизма као доминантне културне парадигме директно је везана за развој нових технологија, превасходно информацио-них и комуникационих технологија. Неки теоретичари тренутну доминантну културну парадигму називају дигимодернизмом, и за потребе овог рада усвојићемо тај назив, као и карактеристике тог новог културног обрасца. Доминантна културна парадигма се увек шири читавим културним простором, и свим њеним пољима, те тако Стивен Конор (енг. Steven Connor) пише о постмодернизму у архитектури, сликарству и фотографији, књижевности, извођачким уметностима (који укључују позориште, плес, имитацију и музику), телевизији, видеу и филму, као и у популарној култури, са освртом на рок музику и моду (видети више: Connor 1989). Међутим, како је до смене доминантне културне парадигме дошло, променили су се и главни културни носиоци доминантног обрасца. Користећи приступ сличан Коноровом, Алан Кирби (енг. Alan Kirby) дефинише културно доминантне наследнике елемената који су били носиоци постмодернизма, у дигимодернистичкој ери. Према Кирбију, најважнији културолошки елементи дигимодернизма су видео игре, филм, телевизија, радио, музика и књижевност, са детаљним освртима на разлике у сваком од тих елемената у дигимодернизму (видети више: Kirby 2009). Наравно, улога и елементи интернета су најзначајнији за дигимодернизам, и Кирби је посветио читаво поглавље своје монографске студије управо корелацији дигимодернизма и Интернета 2.0, објаснивши да „иако свако коришћење интернета је дигимодернистичко у одређеном обиму, ово друго се не може сводити на прво, али се шири преко целокупне савремене културе. Дигимодернизам без сумње обухвата примарне и секундарне елементе, каузативне и симптоматске факторе, и централне и периферне области, и Интернет 2.0 припада првом елементу у свакој од ових бинарности (Kirby 2009, 102). За предмет ове студије важан је управо тај сегмент, јер је интернет нове генерације донео и читав низ нових медија, који нису постојали у постмодернизму, већ су карактеристични за процес компјутеризације, и што је још важније, процес умрежавања.

Нови медији, и њихов најважнији део, друштвени медији, представљају егземплар специфичности како тих медија у односу на дотадашње, тако и нове доминантне културне парадигме и нових доминантних културних елемената. Управо те специфичности, како ћемо у наставку видети, чине нове медије флагрантно искористивим за потребе промоције и спровођења идеја и усвојених принципа националне безбедности. Неки друштвени медији су подеснији за циљану масовну комуникацију од других, попут Twittera, или сличних, мање популарних платформи заснованих на истом принципу. Twitter је преузео информативну функцију од традиционалних медија, јер је корисницима дао могућност да у било ком тренутку, генерално кратким текстом, саопште оно што желе, а број њихових пратилаца представља њихову публику. Као такав, подесан је за личну употребу и контролу налога и оних људи којима презентације на друштвеним медијима одржавају професионалци. Амерички председник Доналд Трамп представља илустративан пример измештања традиционалне комуникације на друштвене мреже, као и претераног коришћења друштвених мрежа. Он је 5. јуна 2020. године у току тог једног дана објавио чак 200 твитова и ретвитова, оборивши свој претходни лични рекорд од 142 твита у току једног дана, током суђења за његов импичмент у Сенату САД (Bjelajac and Filipović 2020, 248). Однос између те компаније и Доналда Трампа је недавно опет доспео у жижу јавности, јер је тај друштвени медиј одлучио да ускрати приступ Трампу и суспендовао му је налоге због кршења правила коришћења услуга те компаније, везаних за Трампове објаве о нерегуларности на изборима, као и на оправдавање рушилачких демонстрација и упада његових присталица у амерички Конгрес. То је отворило, или боље рећи, подсетило, на непрестану дебату о односу и међузависности између слободе изражавања, слободе медија и слободе појединаца, и још једном потврдило моћ медија, која је још већа у новим итерацијама медија и новој доминантној културној парадигми – дигимодернизму. Једно од главних обележја глобализованог света садржан је у сазнању да је дошло до повећања степена међузависности држава и нација, у пољима економско-трговинских односа, технике и технологије, културе, информисања и комуникација, међународне политике, и слично (Деспотовић 2016, 29). Како је Србија интегрисана у све токове савременог друштва, промена културне парадигме и измештање ка дигиталном догодила се и у нашем друштву. То је изазвало и условило низ промена, што представља призму кроз коју треба посматрати и свеукупност друштвених односа и њихове појединачне аспекте, нарочито у сегментима друштвених односа

круцијалним за егзистенцију друштва, као што је национална безбедност, чије основе уређује држава али је спроводе грађани, често на начин на који су захтеви националне безбедности представљени у медијима.

БЕЗБЕДНОСТ У ХИЈЕРАРХИЈИ ЉУДСКИХ ПОТРЕБА

Људске потребе су, несумњиво, основни покретач и мотиватор људске активности сваке врсте. Оувек су кроз историју људске потребе биле снажан извор објашњења људског понашања и социјалне интеракције (Вјелајас 2017, 68). Као такве, оне су биле предмет бројних истраживања у психологији, социологији, филозофији, антропологији и другим сродним наукама. Промишљање о хијерархији људских потреба донело је једну од најпознатијих психолошких теорија о људској мотивацији коју је дефинисао Абрахам Маслов (енг. Abraham Maslow), и која организује људске потребе у пет нивоа хијерархије. На првом месту, као најосновније потребе, Маслов је навео физиолошке потребе (храна, вода, секс, сензорна стимулација); на другом, потребе за безбедношћу (ред, поредак, структура, предвидљивост свакодневног живота); на трећем, потребе за љубављу; на четвртном, потребе за поштовањем; и на крају, потребе за самоактуализацијом (видети више: Maslow, 1943). Ова хијерархија имплицира задовољење потребе претходног нивоа као предуслов за стварање потребе следећих нивоа. Према Маслову, „особа којој недостају храна, безбедност, љубав и поштовање ће највероватније жудети за храном више него за било чим другим” (Maslow, 1943). Иако се не могу оспорити ни примат нити базичност физиолошких потреба у укупној хијерархији људских потреба, чини се да безбедност, која је у Масловљевој теорији на другом нивоу, ипак тесније везана са потребама са првог нивоа него што се на први поглед чини. При том, безбедност и сигурност треба посматрати у ширем контексту, јер та људска потреба укључује и стабилан приход, услове становања, заштиту од криминала, и психолошку сигурност (Вјелајас 2017, 68). Наравно, не треба изузети ни нове опасности по људску безбедност које имају потенцијал да је егзистенцијално угрозе, као што су загађење и климатске промене. Чињеница је да човек најпре мора да задовољи потребе за храном и водом, али ако хране нема зато што су климатске промене утицале на усеве, а вода и ваздух су загађени до те мере да директно угрожавају здравље људи, онда задовољењу физиолошких потреба на одржив начин треба да буде паралелно

и задовољавање потреба за безбедношћу у одређеним аспектима. Абрахам Маслов, који је рођен 1908. године, преживео је и Први и Други светски рат, Шпански грип, као и Велику депресију, тако да је живео у време најдрастичнијих облика угрожавања људске безбедности, и у својој теорији, правилно је претпоставио потребе за безбедношћу другим, вишим потребама. Анализом савременијих изазова задовољењу безбедносних потреба, као и њиховој дубини, која има потенцијал да угрози испуњење потреба на базичном нивоу долазимо до закључка да и физиолошке потребе и потребе за безбедношћу спадају у примарне потребе, управо због њихове корелативности и међусобног утицаја, те их тако треба и третирати.

У савременом свету, задовољење потребе за безбедношћу укључује и елементе информисаности и знања. Стварање несигурног окружења аутоматски онемогућава било какву могућност јачања демократских и националних капацитета политичких институција, што аутоматски доводи до нестанка грађанина као важног актера са политичке сцене (Стојадиновић 2020, 65). Ту поново долазимо до улоге медија. Човек не може да самоконституише сопствени смисао и сврху ако не обезбеди потпуну и тачну информацију о догађајима ван његовог видокруга. Он мора да зна шта се догодило, и под којим околностима. Од тог сазнања често зависи посао, здравље, будућност, живот (Бјелајац и Филиповић 2018, 13). Наравно, информације о догађајима који се догађају ван његовог видокруга човек може да обезбеди, у принципу, једино преко медија којима је то једна од примарних функција, иако је диверсификација медијског простора утицала на стварање медија који немају информативну функцију. Такве медије ћемо у овом тренутку оставити по страни, и наставити о медијима којима је информативна функција примарна, односно, која је разлог због ког су баш ти медији добили неформалну али круцијално важну друштвену лиценцу да обављају своје послове и функције не само у своје име, већ у име свих грађана, односно јавности. То је истовремено и један од разлога због којих се медији сматрају влашћу или силом. Дакле, посвећено обављање посла у домену масовних медија и испуњавање већ уметнутих медијских функција у директној је вези са квалитетом задовољења људских потреба, нарочито оних потреба вишег нивоа. Ако пратимо нит Масловљеве теорије, можемо да констатујемо да испуњавање медијских функција не утиче директно на задовољење базичних, физиолошких потреба, али ако прихватимо измене које смо предложили и потребе за безбедношћу посматрамо паралелно са потребама организма, онда можемо говорити о нивоу испуњености медијских функција као фактору задовољења људских потреба на свим нивоима, укључујући и оне које

традиционални медији нису могли да задовоље, али друштвени медији су својом природом супститута за одређене друштвене механизме и активности, и подједнако важној масовности, у томе успели.

НЕОПХОДНОСТ УВОЂЕЊА БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Задовољење потреба за безбедношћу, констатовали смо, представља елементарну потребу човека, и истовремено, и базични елемент људске мотивације. Лична безбедност, међутим, тешко да може да постоји без колективне безбедности. Стварање безбедног окружења треба да представља циљ сваке заједнице. Последњих деценија уследила је промена поимања безбедности, са безбедности у чијем је првом плану била држава, према безбедности појединца. Дакле, појединац више није средство на основу којег долази до реализације националне безбедности, већ напротив, он представља средиште безбедносне политике (Драгојловић и Ћеранић 2015, 293). Као такав, он много више него раније мора да има свест о безбедности, његовој улози у смањењу ризика сваке врсте, и изградњи одрживог квалитетног живота свих појединаца. Другим речима, безбедносна култура треба да постане саставни део животне културе појединца. Да би се то постигло, неопходан је заједнички рад различитих сегмената друштва, од којих је за постизање овог циља најважнији образовни систем, који и на глобалном нивоу има бројне недостатке. Један од круцијалних недостатака је неусклађеност наставних планова и програма са енергичним друштвеним токовима. Неразумевање потребе за препознавањем и модификовањем застарелих програма, доприноси изостанку унапређења свих области човековог живота и деловања. Флагрантан пример је одсуство мотивације за увођењем безбедносне културе у образовни систем, упркос друштвеној реалности која сугерише на неопходност једног таквог поступка (Бјелајац 2019, 239). Тај поступак се треба применити на сва четири нивоа образовања – у вртићима, основним школама, средњим школама и факултетима. Како је безбедносна култура јако широк појам, са пуно елемената, погодна је за узрасну диференцијацију, која би се могла поделити на пет делова:

- у вртићима би се кроз васпитачки рад као подршка кућном васпитању и одгоју деца учила безбедности на примерима релевантним за тај узраст, чији је основни циљ да се деца науче од чега прети опасност, и како да се не повреде

или на други начин науке себи или другима, и тиме се пре свега науче одређеном опрезу у приступу људима и предметима, што је правилно полазиште за даљу едукацију и комплексније концепте;

- у нижим разредима основних школа, од првог разреда, безбедносна култура би постала засебни предмет. Наставу би одржавали или учитељи или специјализовани наставници, а концепти који би били предавани су безбедност у саобраћају, безбедност у интеракцији са непознатим људима, основе безбедности на интернету, хигијенска безбедност и превенција болести, да набројимо само неке од тема које би у сваком случају биле и релевантне за узраст, и припрема за наредни ниво;
- у вишим разредима основних школа безбедносну културу предавао би специјализовани наставник. Неке од тема које би биле подучаване на овом нивоу су и безбедност на интернету, основе безбедности од болести зависности, основе сексуалне безбедности, основе еколошке безбедности, основе прве помоћи и противпожарне заштите;
- у средњим школама наставу би такође држао специјализовани наставник, а изучавали би се концепти и принципи релевантни за младе адолесценте, као што су безбедност од болести зависности, значајно детаљније него на претходном нивоу, и засебно по групама зависности (алкохолизам, наркоманија, патолошко коцкање, пушење, и друге), сексуална безбедност и васпитање, еколошка безбедност, одређени уводни теоријски концепти, као што је место појединца у систему колективне безбедности, цивилна заштита, политички системи, геополитичка историја и савремени тренутак, и други;
- на факултетима безбедносна култура би се изучавала на релевантним високошколским установама, у пољима као што су безбедност, право, политичке науке, менаџмент, криминалистика, војна наука. Како би се ниво безбедносне културе након 12 година изучавања кроз основне и средње школе као засебног предмета у значајној мери подигао, циљ овог предмета би био подједнако теоријски и практични. Циљ практичног дела је да се студенти припреме да

спроводе научене концепте у будућим организацијама њиховог запослења, а циљ теоријског дела јесте да студенти усвоје комплексне концепте и корелативности различитих нивоа и врста безбедности, као и да се они студенти који желе да се академски посвете студијама безбедности и безбедносне културе припреме за научно промишљање и истраживање, чиме би се обезбедила несметана смена генерација високошколских предавача, као и специјализованих предавача безбедносне културе на свим нивоима.

Да би се овакав план остварио у пракси, неопходне су воља и заједничко деловање државних органа и образовних институција. Држава на првом месту треба да препозна значај и позитивне ефекте једне овакве иницијативе, и да механизмима који су јој на располагању овакав програм спроведе у пракси. Треба нагласити да је због дуготрајности програма, као и ниског постојећег нивоа свести о безбедносној култури, за правилно мерење резултата неопходан одређени проток времена, односно, резултати би били потпуно видљиви у другој генерацији која би изучавала безбедносну културу кроз читав образовни процес. Другим речима, ако би овакав програм отпочео на јесен 2021., пуни обим успеха овог програма би се могао мерити оквирно око 2050. године. Овде говоримо о пуној мери, а подразумева се да би се многи резултати и позитивне промене примећивале значајно раније. Овим дајемо аргумент за увођење једног оваквог програма у дугорочне стратешке циљеве безбедносне политике Републике Србије.

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ КАО ОПШТИ ОКВИР ЗА ДЕЛОТВОРАН ЖИВОТ И РАД ГРАЂАНА СРБИЈЕ

Турбулентна прошлост чије се последице осећају и данас чине питања безбедности једним од најважнијих питања и тема у нашем друштву. Ратови у окружењу, измене устројства државе, сецесија једног тела територије, економска транзиција и криза, мигрантска криза чији се удар у Републици Србији снажно осећа, као и актуелна пандемија, чине да питања личне, колективне и националне безбедности буду од круцијалног значаја. Безбедносна функција, поред тога што је окренута логици политичког система, служи и читавом друштву, што произлази из схватање безбедносне функције као социјалне функције и безбедности као фор-

ме социјалне контроле (Гаџиновић 2020, 284). Последишно, исти значај има и политика националне безбедности, која се заснива на усвојеној стратегији националне безбедности. Важећа Стратегија националне безбедности Републике Србије усвојена је на Десетој седници Другог редовног заседања Народне скупштине Републике Србије у 2019. години, и заменила је до тада важећу Стратегију из 2009. године. Овај документ националну безбедност Републике Србије дефинише као „објективно стање заштићености њених националних вредности и интереса од свих облика угрожавања, те субјективан осећај безбедности грађана Републике Србије. Представља резултат утицаја стратегијског окружења и предузетих мера и активности државних органа и институција у извршавању безбедносних функција, те деловања других субјеката у свим областима друштвеног живота (Стратегија националне безбедности Републике Србије 2019). Она је највиши стратешки документ чијим спровођењем се штите националне вредности и интереси Републике Србије од изазова, ризика и претњи безбедности у свим областима друштвеног живота. Документ најпре дефинише стратегијско окружење, затим утврђује безбедносне изазове, ризике и претње, формулише националне интересе и циљеве, и на основу тога креира политику националне безбедности, и начине њеног спровођења. Документ правилно дефинише карактер безбедносних изазова, ризика и претњи углавном као невојни, и наводи „сепаратистичке тежње, етнички, верски и политички екстремизам, економски и социјални проблеми, миграције, организовани криминал, недовољна изграђеност државних институција и елементарне непогоде“ као најзначајније факторе угрожавања безбедности у региону Југоисточне Европе, а као кључне ризике и претње по безбедност Републике Србије Стратегија издваја „сепаратистичке тежње, етнички и верски екстремизам, прикривено деловање страног фактора, организовани криминал и илегалне миграције“ (Стратегија националне безбедности Републике Србије 2019). Документ помиње и пандемије и епидемије заразних болести, елементарне непогоде и климатске промене и угрожавање животне средине као део изазова ризика и претњи по безбедност Републике Србије. Очување животне средине и ресурса наведено је као један од националних интереса, и елаборирано је у посебној секцији у оквиру поглавља о политици националне безбедности. Занимљиво је да се безбедносна култура помиње само у једној реченици, која гласи: „значајна пажња биће посвећена даљем развоју опште безбедносне културе свих грађана ради подизања свести о потреби повећања безбедности појединаца и друштва“ (Стратегија националне безбедности Републике Србије

2019), без даљег елаборирања у остатку текста. То је помало необично, јер је Стратегија намењена сваком појединцу, а истовремено, основни елемент спровођења стратегије су грађани, што је у тексту и наведено. Грађани неће бити у стању да спроведу било који део стратегије или политике безбедности на нивоу свести који о безбедносној култури тренутно имају. Мишљења смо да је постизање високог нивоа безбедносне свести грађана важан интерес друштва, управо због ширине коју поље безбедносне културе, као оптималног механизма за подизање нивоа безбедносне свести грађана, захвата. Следствено томе, политика националне безбедности треба да садржи и тај циљ, уз прецизно дефинисане механизме и правилно делегиране надлежности. Подразумева се да вредност и квалитет сваког акта или одлуке настаје тек практичном применом онога што је усвојено, као и мерењем резултата учињеног, а не написаног. Гледано из тог угла, ни најбоље могуће састављени документ нема практичну вредност уколико се по њему не поступа, а у периоду након усвајања Стратегије нисмо успели да приметимо значајна побољшања. Ако само анализирамо еколошки аспект Стратегије и упоредимо га са ситуацијом на терену, можемо да видимо како се држава односи према том, декларисаном, националном интересу, и да су формулација и експликација из Стратегије по том питању само декларативне природе.

ЗАКЉУЧАК

Свака колективна безбедност, па и национална, полази од безбедности појединца, и он је истовремено и објекат и субјекат колективне безбедности. Да би појединац био у стању да постигне одговарајући ниво личне безбедности, он мора да поседује свест о значају безбедности, а најефикаснији и најтемељнији механизам подизања свести о безбедности сваке врсте је реафирмација безбедносне културе као важног елемента политике националне безбедности, односно њена интродукција, или пак реинтродукција, у друштво и друштвене системе. Најефикаснија колективна безбедност постиже се повећањем удела збира личних безбедности, и у том смислу то није превише различито од достизања колективног имунитета на неку заразну болест, што је доминантна тема у дискурсу сваке врсте у последњој години. Наравно, грађани и држава нису једини чиниоци у процесу подизања колективне безбедности кроз подизање нивоа свести о безбедносној култури. У том ланцу су и породица, као основна ћелија друштва, образовни систем, као примарни механизам трансфера знања, система вред-

ности и социјализације, масовни медији, као примарни механизам обликовања свести, преношења информација, и такође у великој мери, трансфера знања и система вредности. Променом доминантне културне парадигме и настанком нових медија, масовни медији су преузели и улогу механизма социјализације, што је истовремено и један од изазова савременог доба. У том смислу, говорити о сајбер-безбедности искључиво кроз призму заштите од сајбер-криминала није довољно, јер је феномен интернета нове генерације најсвеобухватнији до сада. У раду смо говорили о компјутеризацији као једном од најважнијих фактора промене доминантне културне парадигме, и доминантних носача културних вредности. Она се не може свести само на технички процес, јер је тај процес у готово сваком аспекту изменио свет у коме живимо. Другим речима, најефикаснији одговор на непрестано растући број изазова за савременог човека, од којих су многи и безбедносне природе, јесте управо у подизању свести о безбедносној култури, јер једино тај механизам даје алате помоћу којих се може правилно одговорити на нове, до тада непостојеће изазове, уместо готових решења која су примењива само на изазове са којима се већ суочавало. Интернет је одавно условио процес перманентног образовања, тако да оно већ постоји у доминантном културном обрасцу. Безбедносна култура није, нити треба да буде изузета од тог процеса, али без обзира што је тај процес перманентан, није неважно када се са њим почне. Стога је од круцијалног значаја да сви чиниоци у поменутом ланцу тај процес започну, свако у свом домену и по својој функцији. Када се то деси, моћи ћемо да говоримо о политици националне безбедности као кохезивном фактору, који ће истовремено почивати, и бити објектно оријентисан ка појединцу, и то ће отклонити сваку могућност да нешто буде само декларативног карактера, јер појединац са високим нивоом безбедносне свести неће дозволити да се његови интереси, па последично ни колективни ни национални интереси грубо угрожавају. На том нивоу свести, држава и њене институције треба само да обезбеде окружење у коме ће сваки појединац моћи да поступа у складу са безбедносним интересима и циљевима.

ЛИТЕРАТУРА

- Bjelajac, Željko. 2017. *Bezbednosna kultura – umeće življenja*. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
- Бјелajaц, Жељко. 2019. „Релевантност интродукције безбедносне културе у образовни систем Републике Србије“. *Култура полиса*, год. XVI,

бр. 40: 231-244.

- Бјелајац, Жељко и Александар Филиповић. 2018. „Утицај масовних медија на деградацију савременог друштва“. У „Утицај масовних медија на деградацију савременог друштва“, ур. Жељко Бјелајац и Александар Филиповић, посебно издање, *Култура полиса*: 9-21.
- Vjelajac, Željko and Aleksandar Filipović. 2020. „Internet addiction disorder (IAD) as a paradigm of lack of security culture“. *The Culture of Polis*, year XVII, no. 43: 239-258.
- Гађиновић, Радослав. 2020. „Основне функције државе у процесу изградње система безбедности“. *Политика националне безбедности*, 19 (2): 277-295, <https://doi.org/10.22182/pnb.1922020.12>
- Деспотовић, Љубиша. 2016. „Антиномије националне (не)моћи: глобализацијски и геополитички контекст националне безбедности Србије“. *Политика националне безбедности*, год. VII, бр. 2: 27-45, <https://doi.org/10.22182/pnb.22016.2>
- Драгојловић, Јоко и Младен Ћеранић. 2015. „Потребе за безбедношћу и сигурношћу у хијерархији људских потреба“. *Култура полиса*, год. XII, бр. 28: 291-299.
- Kirby, Alan. 2009. *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture*. New York: Continuum.
- Manovich, Lev. 2001. *The Language of New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Maslow, Abraham. 1943. „A Theory of Human Motivation“. *Psychological Review*, 50 (4): 370-396, <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Стојадиновић, Миша. 2020. „Урушавање демократије и рађање неоимперијалног типа грађанина“. *Српска политичка мисао*, 67 (1): 61-77, <https://doi.org/10.22182/spm.6712020.3>
- Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме“. У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне“, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. <https://doi.org/10.22182/spm.specijal2016.1>
- Стратегија националне безбедности Републике Србије. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 94/2019-13.
- Carlyle, Thomas. 1841. *On Heroes, Hero-Worship, & the Heroic in History: Six Lectures; Reported, with Emendations and Additions*. London: James Fraser.
- Connor, Steven. 1989. *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of Contemporary*. Oxford: Blackwell.

Željko Đ. Bjelajac

*Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University of Business
Academy, Novi Sad*

Aleksandar M. Filipović

*Faculty of Economics and Engineering Management, University of Business
Academy, Novi Sad*

RELEVANCE OF MEDIA IN THE FUNCTION OF REAFFIRMATION OF SECURITY CULTURE IN NATIONAL SECURITY POLICY

Resume

The subject of this paper is to research correlations and causalities between the individual perception and security consciousness and higher forms of collective security, such as national security, while taking into consideration both general and specific aspects that affect both individual and national security. In this theoretical research, we have used methods of analysis, structural and functional; synthesis; descriptive method; and normative method – applied to respective subsections that we covered to meet the goals of this paper – to properly determine the factors that affect the security consciousness of individuals, so they will be able to properly perform their roles in the system and the policy of national security; to determine the importance of these individual factors, and then, in the results section, to give specific recommendations to each link in the determined chain of responsibility in creation and maintenance of the necessary level of security consciousness. In determining the factors, we undertook a broad approach, starting from determining the dominant cultural paradigm, which is illustrative of the zeitgeist and dynamics of human relations, and at the same time, it represents a framework where social events take place, including security events as well. We further described the specificity and potential of mass media within the shift of the dominant cultural paradigm, first in general, and then in the context of this paper's subject. As human motivation directly depends on the level of fulfillment of human needs, we reviewed existing theories of human motivation and the role of safety and security within them and concluded that the safety needs are in fact on the same level as the most basic human needs, meaning that not even the most basic human needs cannot be adequately fulfilled if the safety needs are not met. Furthermore, after determining the importance of the security culture

awareness and consciousness of individuals for security and safety on all levels, we gave elaborated recommendations for introducing security culture into the Republic of Serbia's education system. In the end, we analyzed the current Strategy of National Security of the Republic of Serbia as a framework for productive life and work of people, through a prism of the elements that comprise the subject of this paper, while having in mind the specificity of the security situation in the Republic of Serbia, due to the events from the past (wars in the region, the secession of a part of the territory, economic transition and crises, migrant crisis, etc.). We have concluded this paper with remarks about the importance of reaffirmation of security culture in the Serbian society, citing various reasons that make it the optimal mechanism for raising and sustaining the level of security awareness and culture in all the elements of the chain of security, of which the individuals are most important since they are both the subject and the object of any security strategy and policy.

Keywords: *security, security culture, mass media, education system, cultural paradigm, human needs, Strategy of National Security, the policy of national security*

* Овај рад је примљен 10. децембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

*Душан Пророковић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

ПОЛИТИЧКИ ВЕКТОР СОЦИЈАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ**

Сажетак

Приликом дефинисања концепта одрживог развоја Републике Србије прихваћено је најуже могуће тумачење његове социјалне димензије, па се самим тим није ни могло озбиљније размишљати о политичким векторима који утичу на усмеравање развоја. Због тога се у одређеном развоју ситуације доводи у питање не само економски раст, већ и безбедност државе или друштвених група. Несамосталност у политичким изборима и опредељењима има своју цену и узрокује конкретне последице. Зато је неопходно мењати приступ у дефинисању одрживог развоја и пројектовање сопствених циљева у складу са мултивекторским спољнополитичким тежњама, како би се потенцијалне последице умањиле, а одрживост дугорочног развоја постала реалнија. Рад се састоји из четири дела. Уводни део посвећен је разматрању појма развоја и критички везивања развојне парадигме за искључиво економски раст. У другом делу се објашњава концепт одрживог развоја и његова социјална димензија. Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије анализирана је у трећем делу, уз критички осврт на неусаглашеност са осталим стратешким документима и недоречености. Четврти део су закључна разматрања.

Кључне речи: *развој, одрживи развој, Србија, Национална стратегија одрживог развоја, Европска унија, политички вектори*

* Контакт: dusan@diplomacy.bg.ac.rs

** Рад представља део научног и истраживачког ангажовања на пројекту „Србија у савременим међународним односима: стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, економски, правни и безбедносни аспекти“ (бр. ОI179029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД: ПОЈАМ РАЗВОЈА

Појам развоја један је од најкоришћенијих у описима и објашњењима политичких процеса и догађаја. „Неке“ мере се предузимају да би се убрзао развој, док је „неки“ догађај успорио развој. Најчешће, развој је циљ политичких програма и економских стратегија, без приче о развоју тешко је могуће победити на изборима или очувати власт. Употреба речи развој толико је важна да се у економској теорији, у временским периодима када долази до пада бруто друштвеног производа једног ентитета, говори о „негативном развоју“. Са додатком термина развој чак и негативне тенденције звуче прихватљивије. Шта је развој? Начелно, најлакше је ослонити се на стару и често цитирану дефиницију како је то заправо процес током којег неко или нешто расте или се трансформише и тако еволуира, постаје „напредније“. Међутим, овде се поставља сасвим оправдано питање: на основу којих критеријума се мери „напредност“ нечега? Да ли је напредан процес којим се, на пример, осигурава благостање једне генерације али и уништавају ресурси и животна средина услед чега ће бити немогуће одржати такав ниво благостања свим будућим генерацијама!? Да ли је напредан процес којим се вишак вредности преусмерава од једне групе (социјалне, етничке, религијске или било које друге) ка другој, па зато ови други добијају могућност да се развијају науштрб стагнације првих!? Да ли је легитимно осигуравати напредак ратовима и освајањима!? Развој нема само „једно лице“, пошто, посматрано из угла политичких појава и процеса, напредак за једну групу или у међународним односима – за једну државу, често значи и назадовање за друге групе или друге државе. Ништа на свету није расподељено равномерно - ни ресурси, ни становништво, ни простор, полазне основе за ширење утицаја су другачије, тако да је борба за неопходности, потребе нужне за очување сопственог система и осигуравање елементарне безбедности, кроз историју опредељивала и динамику развоја. Победе, политичке или војне, биле су предуслови развоја, исто као што су порази, државни и национални, најчешће били само уводи у периоде дугог трајања таворења и свеобухватне стагнације. Исто тако, испоставило се, себичност једне генерације, или несхватање ограничења до којих се одређени ресурси могу експлоатисати, води ка проблемима за наредне генерације. Сталне расправе о развоју као неумитном процесу, као и победа у хладноратовском одмеравању снага, створиле су плодно тле за ширење изворно западног мишљења како је правилно да свака наредна генерација мора живети боље од претходне

(Marois and Pradella 2015, 1 – 12). Да ли је баш тако? И да ли се уопште западно мишљење може узети за релевантно када разма-трамо питање развоја у другим деловима света?

Појам развоја у контексту истраживања политичких процеса и сагледавања значајних политичких догађаја на почетку двадесет-првог века тумачи се, као и огроман број других појмова којима би требало описивати и објашњавати политичке трендове, према стандардима који су установљени унутар неолибералне парадигме. Отуда и аутоматско изједначавање развоја и раста, уз лаконске закључке како развој може постојати само тамо где има економског раста. За разлику од оваквог приступа, одомаћеног након завршетка хладноратовске ере, током трајања хладноратовског периода развојне студије (development studies) као нова дисциплина управо и настају због тога што један део теоретичара тврди како искључиво ослањање на економију не може пружити ширу слику у дефинисању проблема (Kothari 2019). Теме као што су унапређење образовања, изградња институција и политичка ефикасност, а у последњим деценијама и заштите животне средине и људске безбедности, која су важна за развој појединаца, друштава и држава, некада нису у складу са „економским интересима“ и „економском логиком“, па их због тога и развојна економија често не може сагледати и самим тим понудити адекватне одговоре на постављена истраживачка питања. На пример, уочено је да у земљама богатим нафтом (петромонархије!), које свој економски развој базирају на експлоатацији овог природног ресурса, власти често и немају превелики интерес да развијају институције и демократске процедуре, што се последично одражава и на дефинисање приоритета у образовном систему, финансирање едукативних програма и напослетку креирање целокупног државног система (не само политичког) (Acemoglu and Robinson 2012). Такође, уочено је и да пружање „развојне помоћи“ од стране већих и богатијих „савезника“ или међународних организације неретко нема апсолутно никакве везе са искреним залагањем за развојем појединих друштава и држава, већ са геополитичким интересима центара моћи (држава донатора или најмоћнијих земаља које суштински управљају појединим међународним организацијама) који додељују средства и њиховим дугорочним интересима утемељеним на жељама за контролом простора и ресурса (De Mesquita 2016). За развој „грађанског друштва“ и „демократских институција“ међу Иранцима издвајају се позамашна средства, што званично, што незванично, за испуњавање тих циљева улаже се доста напора и међу иранском дијаспором, али се за исте програме усмерене ка Саудијској Арабији од

стране моћних западних држава и организација не издваја готово ништа! Исто тако, уочено је и да банално копирање (успешних!?) развојних модела често не може донети сличне резултате у различитим околностима (различитим деловима света). Предузимање мера које су представљале сигуран пут ка осигуравању дугорочног економског раста у западној Европи, није донело истоветан резултат у Африци и Латинској Америци, чак ни на Балкану. Дакле, сваки развојни пут изгледа другачије (без обзира да ли се ради о развојном путу појединца, друштва или државе), те је због тога неопходно и да се дефинишу посебни приступи за сваки конкретни случај (De Mesquita 2016).

КОНЦЕПТ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА И ЊЕГОВА СОЦИЈАЛНА ДИМЕНЗИЈА

У складу са изнетим дилемама везаним за појмовно одређење и перцепцију развоја као процеса настајао је и концепт одрживог развоја. У почетку, одрживост се ставља у контекст исцрпљивања ресурса и заштите животне средине. Зарад економског раста долази до прекомерне експлоатације ресурса. Тим Џексон (Tim Jackson) наводи да је данас глобална економија „пет пута већа“ од оне пре пола века, а да ће, наставили се постојећи тренд, 2100. године бити чак осамдесет пута већа! „Ово изванредно појачавање глобалне економске активности нема историјски преседан. Потпуно се коси са нашим научним сазнањима о ограниченој бази ресурса и крхкој екологији од које зависимо да бисмо преживели. И то је већ праћено пропадањем око 60% светских екосистема. Углавном избегавамо сурову реалност ових бројева. Подразумевана претпоставка је да ће се - осим финансијске кризе - раст наставити унедоглед. Не само за најсиромашније земље, у којима је несумњиво потребан бољи квалитет живота, већ чак и за најбогатије нације где раст изобиља материјалног богатства мало доприноси срећи и почиње да угрожава темеље нашег благостања.“ (Jackson 2009, 5) Одрживи развој се „усмерава“ ка тражењу одговора на уочене изазове, ризике и претње какви су нестанак шума, дезертизација (претварање плодног земљишта у пустиње), глобално загревање, отопљавање ледених покривача, последице ефекта стаклене баште, смањивање озонског омотача, а до којих долази услед антиципирања економског раста јединим развојним приоритетом, што узрокује суштинско „дозвољавање“ природног баланса зарад побољшавања животног стандарда, приступа одређеним ресурсима, већим зарадама итд. Овакво „усмеравање“ опредељује извештај Светске комисије

за животну средину и развој (World Commission on Environment and Development) на чијем челу се налазио Гро Харлем Брунтланд (Gro Harlem Brundtland, бивши премијер Краљевине Норвешке) из 1987. године, која је формирана на иницијативу генералног секретара УН због све веће забринутости по овим питањима (World Commission on Environment and Development 1987).¹ У наведеном документу одрживи развој се дефинише као „развој који задовољава потребе садашњице, не доводећи у питање способност будућих генерација да задовоље властите потребе“ (World Commission on Environment and Development 1987). Очекивано, уследиле су полемике које се тичу како изнетих закључака, тако и понуђене дефиниције (Perez – Carmona 2013, 83 – 161). Најпре, питање је шта у одрживом развоју треба „одржати“? А затим и: како одржати економски раст? „Кад се раст заустави - као што је то недавно било - политичари паниче. Предузећа се боре да преживе. Људи губе посао, а понекад и домове. Улази се у спиралу рецесије.“ (Jackson 2009, 5) Дуго поистовећивање развоја са економским растом утицало је на „митологизацију“ ове везе и зато се консеквентно - економска стагнација поистовећује са одсуством развоја. Одсуство развоја онеспокојава, значи да је нужно одрицање од достигнутог нивоа комфора, на шта најчешће нити су спремни појединци, нити друштва у целини, а поготово на то нису спремна политичка руководства, навикнута да обећавају немогуће у предизборним кампањама. Одрживи развој има и економску и еколошку димензију, али он свакако има и социјалну димензију.

Без друштвеног развоја, сазревања свести појединаца и друштвених група о неопходности промене развојне парадигме и базирања раста и трансформације на „одрживим темељима“, не може бити ни темељних реформи и заокрета у глобалној економији. Једно од питања, које се у овом погледу јавља јесте: због чега сиромашна друштва и неразвијене државе треба да испаштају због деловања богатих друштава и развијених држава у претходним деценијама? Сиромашна друштва и неразвијене државе често не могу планирати дугорочни развој на другачијим основама, осим на експлоатацији природних ресурса које поседују. Они са тим процесом нису ни почели, а већ наилазе на ограничења. Са друге стране, богати народи и развијене државе постали су то што јесу управо због прекомерне експлоатације ресурса широм света

1) Члан ове Комисије, која се бавила важним истраживањем и донека закључке о којима се полемиче и данас био је и један представник СФР Југославије, научни истраживач, дипломата и политичар Јанез Становник. Становник је, између осталих функција које је обављао, био и директор београдског Института за међународну политику и привреду у периоду од 1958 – 1962. године.

(директно током периода колонијалног управљања или индиректно преко рада мултинационалних корпорација након тога) што је и довело глобални развој до фазе „неодрживости“. Полазна основа приликом освртања на ово питање није иста, свако овај процес тумачи на свој начин. Не ради се, дакле, само о ширењу информација које се тичу нужности прихватања „зелене економије“ и „еколошки одговорног понашања“, већ о политичком питању које је дубље и свеобухватније него што се на први поглед чини. Оно се тиче равномерније расподеле „глобалног богатства“ и равноправнијег укључивања већине држава у нове глобалне токове.

Илустрација 1. Димензије одрживог развоја

Одрживи развој није само ствар релације између заштите животне средине и економског раста, већ и „питање способности будућих генерација да задовоље сопствене потребе“ што се у конкретним случајевима појединих држава директно тиче и позиције земље у међународним односима и политичке парадигме на којој се заснивају развојне стратегије.

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ: ТЕЖЊА У 21. ВЕКУ

У складу са прокламованим циљем о придруживању ЕУ као „безалтернативном процесу“, у Националној стратегији одржи-

вог развоја Републике Србије, усвојеној маја 2008. године, наводи се да пет кључних националних приоритета „чије ће испуњење у највећој мери омогућити остварење визије одрживог развоја до 2017. године јесу: 1) Чланство у ЕУ. /.../ 2) Развој конкурентне тржишне привреде и уравнотежен економски раст, подстицање иновација, стварање бољих веза између науке, технологије и предузетништва, повећање капацитета за истраживање и развој, укључујући нове информационе и комуникационе технологије. /.../ 3) Развој и образовање људи, повећање запошљавања и социјална укљученост, стварање већег броја радних места, привлачење стручњака, унапређивање квалитета и прилагодљивости радне снаге, већа улагања у људске ресурсе. /.../ 4) Развој инфраструктуре и равномеран регионални развој, унапређивање атрактивности земље и обезбеђење адекватног квалитета и нивоа услуга. /.../ 5) Заштита и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса, очување и унапређивање система заштите животне средине, смањење загађења и притисака на животну средину, коришћење природних ресурса тако да остану расположиви и за будуће генерације.“ (Национална стратегија одрживог развоја 2008, 12 – 14) У складу са документима на које се позива ова Национална стратегија („Решења у Стратегији у складу са европским интеграцијама: Стратегијом одрживог развоја ЕУ (усвојена 2001. године и обновљена 2006. године) и Лисабонском стратегијом (усвојио Савет Европе марта 2000). Стратегија је усклађена с Миленијумским циљевима развоја УН и Националним миленијумским циљевима развоја у Републици Србији) (Национална стратегија одрживог развоја 2008, 10) дефинише се и одрживи развој: „У општем смислу, одрживи привредни развој нашој држави треба да омогући стални дугорочни економски раст који неће бити заснован на прекомерној употреби природних ресурса или с неприхватљивим еколошким последицама које би довеле у питање његову одрживост, као и економске изгледе будућих генерација. То конкретно значи да се развој српске економије у правцу одрживости може сагледати само на основу остваривања економског раста, пре свега на основу знања, информација, људи, образовања и квалитета веза међу људима и установама.“ (Национална стратегија одрживог развоја 2008, 14) У уводном делу још се подвлачи: „Одрживи развој подразумева и усклађивање различитих развојних аспеката и супротстављених мотива садржаних у програмима појединих сектора. За целисходно решавање таквих конфликта потребни су политичка воља и опредељеност. Кључне претпоставке неопходне за прихватање и примену концепта одрживог развоја привреде и

друштва, као и за његово успешно остварење јесу одговарајуће вођство, широка политичка, социјална и медијска подршка, као и друштвена сагласност с тим да је неопходно прихватити тај концепт.“ (Национална стратегија одрживог развоја 2008, 2)

Као и случају бројних других стратешких докумената које су током последњих две деценије усвајали Влада и/или Народна скупштина Републике Србије и код Националне стратегије одрживог развоја видљиво је неколико недостатака или недоумица (Оцић 2014). Прво, стратешка документа базирају се на легислативном оквиру и политичким смерницама ЕУ, што се у политичкој пракси често своди на превођење аката или саме ЕУ или неких њених чланица. Овако се схвата усклађивање односа (и хармонизација правних оквира) ЕУ и Србије, те се прибегава „преписивању“ нечега што или није оствариво (у Националној стратегији се помиње „привлачење стручњака“ иако је Србија као и све остале балканске земље типична за „одлив мозгова“ те би у том контексту оправдано и оствариво било говорити о „задржавању стручњака“ као максималном домету) или је ирелевантно (структура предузетничких радњи регистрованих на територији Србије је таква да убедљива већина њих нема никакву потребу да „тесно сарађује“ са научним институцијама, које су по правилу окренуте ка великим технолошким системима и привредним друштвима која запошљавају велики број стручњака, те је због тога релевантно говорити о повезивању привреде и науке, али не и повезивању предузетништва и науке). Друго, чести су случајеви (чак би се могло закључити да је то, нажалост, закономерност) неусаглашености између два или више стратешких докумената. Тако, на пример, док се у Националној стратегији у тачки 5) наводи да су приоритети „унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса, очување и унапређивање система заштите животне средине, смањење загађења и притисака на животну средину, коришћење природних ресурса тако да остану расположиви и за будуће генерације“, стратешким документима који се тичу енергетике промовише се „зелена енергија“, између осталог добијена изградњом минихидроелектрана што ствара нови притисак на животну средину, угрожава екосистеме мањих водотокова и представља класичан пример нерационалног коришћења природних ресурса (Kostić i Đorđević 2019). Исто тако, за један од важних пројеката који ће индуковати економски раст промовисана је експлоатација литијума у долини Јадра, иако су протести еколошких удружења тим поводом били чести и гласни!

Ипак, за закључак овог рада најважнија је то што се одрживи

развој Републике Србије у потпуности повезује са потенцијалним чланством у Европској унији. Из изнетог у Националној стратегији још се може констатовати, а због начина на који су написане и формулације које се користе, како одрживог развоја и не може бити без Европске уније!

Дакле, са једне стране, социјална димензија одрживог развоја тумачи се посматрањем овог концепта из ужег угла, што је само по себи лоше. Активности се свде на остваривање „кључних претпоставки за прихватање и примену концепта одрживог развоја“ што указује на једносмерност. Од стране државног руководства и институционалног апарата делује се ка друштву како би била прибављено прихватање концепта, па се за ту сврху користе медији, политичке и други утицаји. Улога друштва своди се на давање сагласности са пројектованим концептом. Са друге стране, пројектовани концепт има свој политички вектор који одређује и правац кретања и интензитет активности. И то се наводи у првој тачки Националне стратегије: чланство у ЕУ! Преко концепта одрживог развоја Србија се везује за политички курс ЕУ који почива на неолибералној парадигми и има своје импликације на међународне односе и светску политику, како у контексту одрживог развоја, тако и у најширем могућем контексту који се тиче идеолошких светоназора и њиховог (не)прихватања као услова сваке будуће сарадње.

ЗАКЉУЧАК: НЕУПИТНОСТ ПОЛИТИЧКОГ ВЕКТОРА И ПОСЛЕДИЦЕ ПО ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

„Свако друштво одржава се на миту са којим живи. Наш мит је онај о економском расту.“ (Jackson 2009, 5) Свакако, „испитивање раста сматра се чином лудака, идеалиста и револуционара. Али ми то морамо довести у питање. Мит о расту нас је изневерио. Није се остварио за две милијарде људи који још увек живе са мање од два долара дневно. Пропао је крхки еколошки систем од којег зависимо да бисмо преживели. Није се успело, спектакуларно, у својим условима, са обезбеђивањем економске стабилности и осигуравањем егзистенције људи.“ (Jackson 2009, 5) Непрестаног економског раста, према којем се дуго тумачио и сам појам развоја не може бити. Не само због ограничености природних ресурса, већ и због периодичних коњукура које производе стагнације, инфлације или рецесије. Међутим, то истовремено не значи и да нема развоја. Развој у бројним научним областима наставља се и током ратова, природних катастрофа и економских недаћа, захваљујући њему до-

лази до превазилажења проблема и нових циклуса свеобухватног раста. Такође, недаће у једном делу света не значе и да су стагнације, инфлације и рецесије глобалног карактера. Исто као што не значи и да је високи раст једног региона показатељ повећавања животног стандарда у целом свету. Развој има своју просторну димензију, везује се за тачно одређене локације у одређеним временским интервалима. И важно је додати, има своју социјалну димензију. Без подршке друштва не може бити ни развоја. При томе, подршка се осигурава кроз стварање друштвеног амбијента који ће представљати акцелератора развоја, подстицати иновације, подржавати прихватање нових образаца и еволуцију традиционалних норми. Није довољно да овај процес буде једносмеран, да се од „пасивног друштва“ тражи подршка медијским, пропагандним и политичким деловањем елите, руководства или институција. Уместо о развоју, зато је оправдано говорити о одрживом развоју. Разматрање одрживости мора у сваком погледу укалкулисати и ограничења развоја. У том смислу и социјалну димензију одрживог развоја, која подразумева и улагање у људски капитал и подршку друштва, али и перцепције и вредности, опредељеност друштва да неке идеје спроводи, а друге одбаци. Због тога се у причи о одрживом развоју пажња мора обратити и на политичке векторе, који детерминишу правац и смер распрострања, дејства и резултата одређених идеја које усмеравају целокупна друштва, читаве народе и тако опредељују њихово „политичко кретање“. Одрживи развој, упркос томе што се тако жели представити, није једнозначан појам, он се не тиче само одрживости екосистема и „природне равнотеже“ у условима економског раста, већ и друштвене равнотеже и политичких система у условима свеобухватног развоја. Као што развој може утицати на промену интензитета доминантних политичких вектора, тако и ови вектори могу усмеравати развој.

Кључни проблем у приступу промовисаном од стране институција Републике Србије (Влада и Народна скупштина) јесте у томе што се ова чињеница потпуно занемарује. Прихвата се уобичајена и од стране ЕУ потврђена дефиниција одрживог развоја, самим тим и претходно обликована развојна парадигма у неолибералном идеолошком оквиру, без икаквог преиспитивања, без икакве задршке, без сопственог тумачења било ког процеса глобалног или континенталног значаја. На нивоу стратегијског одређења Република Србија се прикључује концепту одрживог развоја ЕУ „бланко потписом“, обавезујући се да ће испуњавати нешто, иако је велика вероватноћа да заузврат неће добити ништа (у најмању руку због чињенице да није чланица ЕУ, те тако није ни у прилици

да формално утиче на доношење одлука). У таквим околностима остају отворена бројна питања унутрашњег карактера, али и везана за спољнополитички наступ. На пример, шта ће бити политика Србије ако се испостави да концепт одрживог развоја ЕУ подразумева стопирање изградње (мини)хидроелектрана (рачуна се да ће бити настављено инсистирање на смањењу капацитета термоелектрана и у крајњој линији њиховом затварању), те због тога привреда и грађани буду осуђени на дугорочни увоз електричне енергије. Или, како ће Србија у међународној арили реаговати на покушаје да се декарбонизација прогласи једним од услова за трговинску сарадњу са ЕУ, када су међу државама које ће ова мера погодити и традиционални пријатељи и партнери, земље које су подржавале званични Београд увек и у свакој прилици (за разлику од водећих чланица ЕУ које су водиле дијаметрално супротну политику).

Приликом дефинисања концепта одрживог развоја Републике Србије мало се рачуна водило о његовој социјалној димензији, односно прихваћено је њено најуже могуће тумачење као једностраног процеса, док се о могућим политичким векторима социјалне димензије очигледно није уопште ни размишљало. Развоја, одрживог или било ког другог, неће бити без друштвене стабилности, а један од услова друштвене стабилности јесте одржавање политичког поретка (стабилности политичког система), које подразумева и мирне промене и трансформације. Тиме се у одређеном развоју ситуације доводи у питање не само економски раст, већ и безбедност државе или друштвених група. Несамосталност у политичким изборима и опредељењима има своју цену и узрокује конкретне последице. Зато је неопходно мењати приступ у дефинисању одрживог развоја и пројектовање сопствених циљева у складу са мултивекторским спољнополитичким тежњама, како би се потенцијалне последице умањиле, а одрживост дугорочног развоја постала реалнија.

ЛИТЕРАТУРА

- Acemoglu, Daron and Robinson, James. 2012. *Why Nations Fail*. New York: Crown Publishing.
- De Mesquita, Ethan Bueno. 2016. *Political Economy for Public Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Jackson, Tim. 2009. *Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy*. London: Sustainable Development Commission.
- Kostić, Vladimir i Đorđević, Dina. 2019. „Male hidroelektrane: Biznis protiv prirode“. Centar za istraživačko novinarstvo Srbije, 3. jul 2019: <https://>

- www.cins.rs/male-hidroelektrane-biznis-protiv-prirode/, 12. 12. 2020.
- Kothari, Uma (ed.). 2019. *A Radical History of Development Studies: Individuals, Institutions and Ideologies*. London: Zed Books.
- Marois, Thomas and Pradella, Lucia. 2015. „Polarising Development – Introducing Alternatives to Neoliberalism and the Crisis“, In: Lucia Pradella, Thomas Marois (eds.), *Polarizing Development: Alternatives to Neoliberalism and the Crisis*, 1-12. London: Pluto Press.
- Национална стратегија одрживог развоја. 2008. Београд: Влада Републике Србије.
- Оцић, Часлав (ур.). 2014. *Могуће стратегије развоја Србије*. Економски зборник САНУ, Књига XIII. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Perez-Carmona, Alexander. 2013. „Growth: A Discussion of the Margins of Economic and Ecological Thought“, In: Louis Meuleman (ed.), *Transgovernance. Advancing Sustainability Governance*, 83-161. Heidelberg: Springer.
- World Commission on Environment and Development, 1987. *Our Common Future*. New York: UN: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>, 12. 12. 2020.

Dušan Proroković

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

POLITICAL VECTOR OF THE SOCIAL DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SERBIA

Resume

When defining the concept of sustainable development The Government of the Republic of Serbia accepted the narrowest possible interpretation of its social dimension, so it was not possible to think more seriously about the political vectors that influence the direction of development. Therefore, in a certain circumstances, not only economic growth is called into question, but also the national security or the security of some social groups and individuals. Non-independence in political decisions and determinations has its price and causes concrete consequences. Therefore, it is necessary to change the approach in defining sustainable development and projecting one's own goals in accordance with multi-vector foreign policy aspirations, in order to reduce the potential consequences and make the sustainability of long-term development more realistic. The work consists of four parts. The introductory part is dedicated to the consideration of the concept of development and the critique of linking the development paradigm to

exclusively economic growth. The second part explains the concept of sustainable development and its social dimension. The National Strategy for Sustainable Development of the Republic of Serbia is analyzed in the third part, with a critical review of non-compliance with other strategic documents. The fourth part is the concluding considerations.

Keywords: *development, sustainable development, Serbia, National strategy for sustainable development, European Union, political vectors*

* Овај рад је примљен 16. децембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 27. јануара 2021. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политика националне безбедности* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском, руском и француском језику.

Часопис се објављује два пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. април и 1. октобар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радове слати на имејл-адресу: pnb@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политика националне безбедности* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у

тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије.

(Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме.
Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.“, „прев.“, „пріі.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 2346. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Том V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.

(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.”
Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

(Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss. University of Iowa.

(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9.

(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.”
Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.

(Михалцић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гађиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедне која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Euro Book.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „ ... ”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „ ... ”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:”

и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.

(Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)

Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.

Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „рага.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.

(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)

Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.

(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)

Закон о наслеђивању [ZN], „Narodne novine“, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, i 33/15 i 14/19.

(ZN 2019, čl. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.

(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)

Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688, I-47713.

(CCM 2008)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним], број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСРС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСРС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр–1/16 од 27. априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр–1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], Назив случаја, врста одлуке са датумом доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број стране.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.

(ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18.

(*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или

(CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:-0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или

(ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или

(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија

Dalhousie University Archives [DUA, Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*

(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Танјуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).

- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.

- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.

- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.

- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („ ”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“ ”, « »).

- **Угластом заградом []** означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.

- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).

- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (’ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и презиме првог аутора *

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА **

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова. **Поднаслов** навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикана/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;

- испод табеле/графикана/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према Начину цитирања.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је рад написан на страном језику, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

Текст поделити у две колоне.

*Име и презиме аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење институционалне
имејл-адресе аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова поставити
слику предње корице

Испод слике предње корице
навести податке о књизи према
следећем правилу:

Име и презиме. Година
издања. *Наслов*. Место
издања: издавач, број
страна.

Текст приказа обрадити у
складу са општим смерницама
о обради текста.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА РАДОВА ЗА ЧАСОПИСЕ

1. **Ала Кривец**, доцент, Белгородски државни национални истраживачки универзитет, Белгород, Руска Федерација;
2. **Aurel Gabriel Serban**, редовни професор, Lucian Blaga Universitet of Sibiu, Румунија;
3. **Божидар Раичевић**, редовни професор Универзитета у Београду у пензији;
4. **Бојан Милисављевић**, ванредни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет;
5. **Владан Петров**, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
6. **Владимир Вулетић**, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду;
7. **Владислав Сотировић**, Professor, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Institute of Political Sciences, Литванија;
8. **Giordano Merlico**, Sapienza Universita di Roma, Италија;
9. **Данијела Гавриловић**, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу;
10. **Дарко Маринковић**, редовни професор, Висока струковна школа за предузетништво, Београд
11. **Дејана Вукасовић**, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд;
12. **Дејан Ђурђевић**, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
13. **Добросав Миловановић**, редовни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет;
14. **Драган Марковић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
15. **Драгана Коларић**, судија, Уставни суд Републике Србије;
16. **Драгана Митровић**, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду;
17. **Драгор Хибер**, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
18. **Ђорђе Стојановић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
19. **Eugen Stratiu**, редовни професор, Lucian Blaga Universitet of Sibiu, Румунија;

20. **Ewa Bujwid-Kurek**, professor, Institute of Political Science and International Relations of the Jagiellonian University, Краков, Пољска;
21. **Жељко Иваниш**, редовни професор, Факултет безбедности, Универзитет у Београду;
22. **Зоран Драгишић**, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности;
23. **Зоран Јевтовић**, редовни професор, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет;
24. **Јасна Милошевић Ђорђевић**, Факултет за медије и комуникације, Београд;
25. **Јован Базић**, редовни професор, Учитељски факултет Универзитета у Приштини - Косовска Митровица;
26. **Јован Ђирић**, судија, Уставни суд Републике Србије
27. **Љубиша Деспотовић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
28. **Mamoru Sadakata**, Professor, Graduate School of Law, Nagoya University, Јапан;
29. **Марија Дракуловска Чукалевка**, ванредни професор, Скопље, Македонија;
30. **Марија Ђорић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
31. **Марија Караникић Мирић**, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
32. **Марко Ђурђевић**, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
33. **Мијодраг Радојевић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
34. **Милан Јовановић**, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду;
35. **Миломир Степић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
36. **Милош Живковић**, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду;
37. **Миријана Стамова**, главни асистент, Институт за балканистику са Центром тракологије, Бугарска академија наука, Софија, Бугарска;
38. **Мирослав Младеновић**, ванредни професор, Факултет безбедности, Универзитет у Београду;
39. **Миша Стојадиновић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;

40. **Момчило Суботић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
41. **Нада Радушки**, виши научни сарадник, Институт за политичке студије;
42. **Обрад Стевановић**, редовни професор, Криминалистичко полицијска академија;
43. **Петар Матић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
44. **Предраг Терзић**, научни сарадник, Институт за политичке студије;
45. **Радослав Гаћиновић**, научни саветник, Институт за политичке студије;
46. **Ратко Љубојевић**, доцент, Факултет за право, јавну управу и безбедност, Универзитет „Дон Незбит“;
47. **Слободан Антонић**, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду;
48. **Сретен Југовић**, редовни професор, Криминалистичко полицијска академија;

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА националне безбедности = The Policy of National Security / главни и одговорни уредник Радослав Гаћиновић. - Год. 5, бр. 5 (2013)- . - Београд : Институт за политичке студије, 2013- (Земун : Бирограф комп). - 24 cm

Полугодишње. - Преузима нумерацију зборника “Србија”.

ISSN 2334-959X = Политика националне безбедности
COBISS.SR-ID 203583500